อนุสรณ์

ในการฌาปนกิจศพ

คุณแม่พั้ง สมพงษ์

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

๑๒ ตุลาคม ๒๕๑๒

อนุสรณ์

ในการฌาปนกิจศพ

คุณแม่พั้ง สมพงษ์

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

๑๒ ตุลาคม ๒๕๑๒

คำนำ

ข้าพเจ้าได้รับคำปรารภจาก พี่เอิบ มหาเดชน์ ผู้เป็นเจ้าภาพจัดงานฌาปนกิจศพคุณแม่พั้ง สมพงษ์ มารดา หลังจากได้บำเพ็ญกุศล ๑๐๐ วันตามประเพณีทางพระพุทธศาสนาแล้ว โดยหารือว่านอกจากการบำเพ็ญกุศลตามปกติที่ปฏิบัติกันอยู่แล้ว ควรจะจัดพิมพ์หนังสือเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ผู้ล่วงลับ และเป็นบรรณาการแด่ผู้มาในงานด้วยหรือไม่ และถ้าจะจัดทำหนังสือด้วย ควรจะเป็นหนังสือประเภทใดจึงจะดีและเป็นประโยชน์แก่ทั้งผู้ให้และผู้รับ ทั้งมีอานิสงส์เป็นบุญกุศลแด่ผู้ล่วงลับไปแล้วด้วย ข้าพเจ้ามีความสนใจในพระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่แล้ว ประกอบกับเห็นว่าพี่เอิบ มหาเดชน์ เป็นผู้มีอัธยาศัยในทางบำเพ็ญกุศลอยู่เสมอ ๆ ทั้งมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก จึงไม่ลังเลใจที่จะให้ความคิดเห็นในเรื่องนี้แต่อย่างใด โดยข้าพเจ้าเสนอทันทีว่า ถ้าจะทำหนังสือด้วย ก็ควรเป็นหนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เพราะทั้งผู้จัดทำและผู้ล่วงลับต่างก็นับถือศาสนาพุทธมาแต่เล็กแต่น้อย และนับถือตลอดไปจนกว่าชีวิตจะหาไม่ จึงไม่มีหนังสือประเภทใดจะเทียบเท่า อนึ่ง การมอบหนังสือเกี่ยวกับพระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้แก่ผู้มาร่วมกุศลในงานฌาปนกิจศพครั้งนี้ ย่อมถือว่าเป็นธรรมบรรณาการอย่างดีเลิศ แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงสรรเสริญว่า เป็นการให้ที่ชนะการให้ทั้งปวง

ตามพระพุทธภาษิตที่ว่า "สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ" ซึ่งหมายความว่า การให้ธรรมประเสริฐกว่าการให้สิ่งอื่น ๆ ทั้งหมด ดังนี้

พี่เอิบ มหาเดชน์ พร้อมด้วยบุตรธิดา ต่างมีความเห็นชอบตามข้อเสนอของข้าพเจ้า และได้มอบหมายให้ข้าพเจ้าช่วยจัดทำหนังสือดังกล่าวนี้ให้ด้วย ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้รับมอบหมายให้ทำงานที่ถูกอัธยาศัยเช่นนี้ จึงรับอาสาจัดทำด้วยความเต็มใจในทันที แต่กระนั้นก็อดรู้สึกเป็นห่วงในข้อที่จะจัดหาเรื่องมารวมพิมพ์เป็นรูปเล่มให้พอเหมาะพอสมแก่การให้เป็นธรรมบรรณาการ แต่ผู้ที่กรุณามาเป็นเกียรติในงานนี้เสียมิได้ เพราะพระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรานั้นบางเรื่องก็สุขุมลุ่มลึกยิ่งนัก ยากแก่การที่จะทำความเข้าใจได้โดยตลอดสำหรับผู้ที่ไม่คุ้นกับเรื่องนี้มาก่อน ครั้นจะนำเรื่องประเภทอ่านเบาสมองมาจัดพิมพ์อย่างเดียว ก็จะเป็นคุณประโยชน์น้อยไปสำหรับผู้ที่สนใจในทางนี้มาก่อน เมื่อใคร่ครวญอย่างรอบคอบแล้ว จึงตัดสินใจเดินสายกลาง กล่าวคือให้มีทั้งเรื่องเบาสมองบ้างและหนักสมองบ้างคละกันไป เพื่อผู้ที่ได้รับหนังสือนี้ไปแล้วและมีโอกาสได้อ่าน ย่อมได้ประโยชน์บ้างไม่มากก็น้อยทุกท่าน

เมื่อตกลงใจดังกล่าวแล้ว ก็หวนระลึกนึกถึงหนังสือเล่มหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าได้รับมอบหมายให้เป็นผู้จัดทำเช่นเดียวกับที่พี่เอิบ มหาเดชน์ได้มอบหมายให้จัดทำครั้งนี้ เป็นหนังสือประเภทธรรมที่ข้าพเจ้าได้รวบรวมจัดพิมพ์ขึ้น เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพญาติผู้ใหญ่ผู้มีพระคุณมากของข้าพเจ้าผู้หนึ่งเมื่อปี พ. ศ. ๒๕๐๘ จึงได้นำมาให้เจ้าภาพ

พิจารณาดู พร้อมกับหนังสือธรรมซึ่งข้าพเจ้าได้รับแจกในงานพระราชทานเพลิงศพนางแจ่ม วิชาสอน (ผิน นิยมเหตุ) ด้วยอีกเล่มหนึ่ง ทั้งพี่เอิบ มหาเดชน์ และบุตรธิดาต่างพอใจ เรื่องในหนังสือที่ข้าพเจ้าได้รวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นทุกเรื่อง รวมทั้งเรื่องเครื่องหมายของคนดีของท่าน กิตฺติวุฑฺโฒ ภิกฺขุ ในหนังสือซึ่งพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ นางแจ่ม วิชาสอน ดังได้กล่าวแล้วอีกเรื่องหนึ่งด้วย แต่เห็นว่าถ้าจะรวมจัดพิมพ์ทุกเรื่องที่พอใจทั้งหมด ก็จะเป็นหนังสือขนาดหนามาก ไม่เป็นไปตามความตั้งใจเดิมที่ดำริไว้ จึงตกลงใจเอาเรื่องในหนังสือของข้าพเจ้าออกเสียเรื่องหนึ่ง คือ เรื่องกลวิธีแก้ทุกข์ โดยเอาเรื่องเครื่องหมายของคนดีแทน รูปเล่มของหนังสือนี้จึงเป็นไปตามเจตนาเดิมของท่านเจ้าภาพทุกประการ

แต่ละเรื่องที่ข้าพเจ้ารวบรวมไว้ในหนังสือ ที่ข้าพเจ้านำไปให้เจ้าภาพพิจารณานั้น ข้าพเจ้าได้ขออนุญาตท่านผู้เป็นเจ้าของบทความหรือสารคดีนั้น ๆ ไว้แล้วบ้าง ส่วนเรื่องใดที่เป็นของพระคุณเจ้าชั้นพระเถระผู้ใหญ่และล่วงลับไปแล้ว เช่น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดเทพศิรินทราวาส หรือแม้พระคุณเจ้าที่ยังมีชีวิตอยู่ แต่ท่านอยู่ห่างไกล เช่น ท่านพุทธทาสภิกขุ หรือบางท่านที่ไม่ทราบตำแหน่งที่อยู่อันแน่นอนก็มิอาจติดต่อขอรับอนุญาตจากท่านก่อนได้ แต่เห็นว่าพระคุณเจ้าดังกล่าวนี้เป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่แล้ว ท่านย่อมมีเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และประสงค์ให้ช่วยกันเผยแพร่พระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อประโยชน์สุขแก่สาธุชนเป็นอันดีอยู่แล้ว การ

นำบทความเกี่ยวกับพระธรรมซึ่งท่านร้อยกรองไว้ มาเผยแพร่ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ย่อมเป็นอานิสงส์ส่วนหนึ่งแด่ท่านผู้ร้อยกรองไว้ และคงจะเป็นที่ชื่นชมยินดีแก่ท่านด้วยมิใช่น้อย สำหรับท่านที่อยู่ไม่ไกลนักข้าพเจ้าก็ได้พยายามติดต่อขอรับอนุญาตจากท่านก่อนทุกราย เว้นแต่รายที่ข้าพเจ้าเห็นว่าเคยได้รับความเมตตาอนุญาตจากท่านมาก่อนแล้วเมื่อคราวจัดพิมพ์ครั้งก่อน ข้าพเจ้าก็ถือเสมือนหนึ่งว่าท่านได้กรุณาอนุญาตไว้แล้ว ทั้งท่านเหล่านี้ต่างก็เป็นชาวพุทธที่มีน้ำใจกว้างขวาง ต้องการให้ช่วยกันเผยแพร่พระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่แล้วเช่นเดียวกัน จึงอนุมานได้ว่าน่าจะได้รับอนุโมทนาจากท่านเหล่านี้โดยไม่มีข้อสงสัย และในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นคนกลางดำเนินการในเรื่องนี้ ก็ต้องขอประทานอภัยไว้ ณ ที่นี้ พร้อมทั้งขอให้ท่านผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องนี้ทั้งหมด ได้โปรดพึงมีส่วนในการบำเพ็ญบุญกุศลครั้งนี้ร่วมกัน และพึงมีส่วนได้รับกุศลผลบุญอันจะพึงเกิดขึ้นจากการบำเพ็ญบุญกุศลครั้งนี้โดยทั่วกันด้วย

สำหรับท่านเจ้าภาพผู้มีจิตเลื่อมใสในพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอันดีตลอดมานั้น เมื่อเห็นว่าบทความเกี่ยวกับพระธรรมที่ข้าพเจ้าได้นำมาให้พิจารณาเลือกเฟ้นก่อนที่จะจัดพิมพ์ และได้ตกลงใจเห็นชอบตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ย่อมมีส่วนที่จะได้รับอานิสงส์ในการจัดพิมพ์หนังสือนี้เป็นพิเศษ เพราะแต่ละเรื่องที่เลือกเฟ้นจัดพิมพ์ขึ้น ล้วนแต่เป็นสาระในการดำเนินชีวิตประจำวันของคนเราเป็นที่สุด หากผู้อ่านได้ใช้ความพินิจพิเคราะห์ด้วยสติปัญญาที่มีอยู่ในตนแล้วนำมาใคร่ครวญด้วยเหตุและผล จนเป็นที่ตระหนักแน่แก่ใจว่าเป็น

ความจริงแท้แน่นอนโดยปราศจากข้อกังขาใด ๆ แล้ว จะได้รับประโยชน์สุขในการดำรงชีวิตเป็นอันมาก

อนึ่ง พระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรานั้น อันที่จริงแล้วก็ได้แก่เรื่องราวที่เกี่ยวกับ "ธรรมชาติทั้งปวงซึ่งประกอบขึ้นเป็นตัวเรา และสิ่งที่แวดล้อมตัวเราอยู่ทั้งหมด" นั่นเอง ซึ่งธรรมชาติเหล่านี้หามีผู้ใดค้นพบไม่ นอกจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น อันนับได้ว่าเป็นของมหัศจรรย์สำหรับชาวโลกทั่วไปยิ่งนัก ฉะนั้นผู้ที่นับถือศาสนาพุทธทั่วไปจึงขนานพระนามของพระองค์ว่า "พระบรมศาสดา" หรือ "ศาสดาเอกของโลก" ซึ่งเป็นพระนามที่คู่ควรกับพระองค์เป็นอย่างยิ่ง แต่คำสรรเสริญเยินยอพระเกียรติเช่นว่านี้จะมีน้ำหนักน้อยลงไปมาก หากมิได้ศึกษาเกี่ยวกับพระธรรมชั้นสูงของพระองค์ที่เรียกในพระไตรปิฎกว่า "พระอภิธรรม" เพราะพระอภิธรรมนั้นที่แท้ก็คือ วิชาวิทยาศาสตร์ชั้นสูงสุดของโลกนั่นเอง ผู้สนใจในวิชาวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ถ้าได้ศึกษาพระอภิธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว จะอุทานเป็นเสียงเดียวกันว่า "น่าอัศจรรย์จริงหนอ–ไม่เคยนึกเลยว่า พระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธของเราจะเป็นเช่นนี้."

ท่านเจ้าภาพในงานนี้ นอกจากเป็นผู้เลื่อมใสในพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ยังหาโอกาสได้เผยแพร่พระธรรมของพระองค์ด้วยการพิมพ์หนังสือนี้ขึ้น เพื่อแจกเป็นธรรมบรรณาการแด่ท่านผู้มาในงานฌาปนกิจศพของมารดาผู้มีพระคุณยิ่งล้น ข้าพเจ้าจึง

ขออนุโมทนาในการบำเพ็ญบุญกุศลของท่านเจ้าภาพในครั้งนี้ และขออานิสงส์ในการจัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับพระธรรมคำสั่งสอนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า จงเป็นพลวปัจจัยอำนวยประโยชน์สุขแด่ทั้งท่านเจ้าภาพและท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว ตามมโนปณิธานที่ท่านเจ้าภาพตั้งไว้ในการบำเพ็ญกุศลครั้งนี้ด้วยเถิด.

ชาติ วัฒนางกูร

๒๗/๑ ซอยจารุพิบูลย์
ถนนพิบูลสงคราม
นนทบุรี

คุณแม่พั้ง สมพงษ์

ชาตะ วันพุธ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๙

มรณะ วันพุธที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๒

ภาพที่ ๑ จากซ้ายไปขวา

๑. นายบุญช่วย สมพงษ์ ๒. นางเอิบ มหาเดชน์

๓. นางอุ่น ผ่องสวัสดิ์ ๔. นางสินธุ์ จามรมาน

ประวัติสังเขป

คุณแม่พั้ง สมพงษ์ เกิดเมื่อวันพุธ เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๙ ปีชวด ที่อำเภอท่ายาง จังหวัดเพชรบุรี เป็นบุตรนายปุ้ย นางอ่ำ มีพี่น้อง ๔ คน คือนายรื่น คำปุ้ย (พี่) นายแร่ม คำปุ้ย และ นายเริ่ม คำปุ้ย (น้อง) พี่และน้องทุกคนถึงแก่กรรมก่อนคุณแม่ทั้งสิ้น

คุณแม่ได้ทำการสมรสกับพระพลสงคราม (แอ๋ว) มีบุตร ๑ คน คือ

นางเอิบ มหาเดชน์ (ภรรยา ร.อ. หลวงเฉลิมคัคนานต์ (เฉลิม มหาเดชน์)

เมื่อพระพลสงครามถึงแก่กรรมแล้ว ได้ทำการสมรสกับนายเส็ง สมพงษ์ มีบุตรด้วยกัน ๗ คน คือ :–

๑. ด.ญ. (ถึงแก่กรรมแต่เยาว์วัย)

๒. ด.ญ. สรวง (ถึงแก่กรรม)

๓. นายบุญช่วย สมพงษ์ (อดีตหัวหน้ากองการศึกษาผู้ใหญ่และอดีตอธิบดีกรมการศาสนา)

๔. นางสินธุ์ จามรมาน (ภริยาพระยานิติศาสตร์ไพศาล)

๕. ด.ญ. ทรัพย์ (ถึงแก่กรรม)

๖. นางอุ่น ผ่องสวัสดิ์ (ภรรยานายปิยะ ผ่องสวัสดิ์)

๗. ด.ญ. บุญเรือน (ถึงแก่กรรม)

นายเส็ง สมพงษ์ ถึงแก่กรรมเมื่ออายุ ๔๒ ปี ขณะที่นาย

บุญช่วย สมพงษ์ อายุ ๑๘ ปี และเพิ่งเรียนจบมัธยม ๘ จาก ร. ร. สวนกุหลาบวิทยาลัย (พ. ศ. ๒๔๖๕) คุณแม่ได้ครองตัวเป็นโสดตลอดมาจนถึงแก่กรรม คุณแม่เป็นคนผอมบาง แต่แข็งแรง ไม่เจ็บป่วยกระเสาะกระแสะอย่างคนมีอายุทั้งหลาย เป็นคนสะอาดเรียบร้อย ความเป็นคนแข็งแรงของคุณแม่ เห็นใครทำอะไรให้ก็ไม่ถูกใจ ชอบทำเอง อายุ ๙๓ ปีแล้ว คุณแม่ยังเดินไปฟังเทศน์ที่วัดไผ่ตันได้ ยังชอบปลูกต้นไม้ เพาะต้นมะม่วง ต้นไม้ทุกต้นงอกงามด้วยฝีมือของคุณแม่ กระถางว่างไม่ได้เป็นต้องเพาะมะม่วง หลานถามว่าเพาะไปทำไมไม่มีที่จะปลูก ท่านก็ว่าเพาะไว้แจกผู้ที่เขาต้องการหรือที่รู้จักชอบพอให้เขาเอาไปปลูก นก กา ได้จับก็ได้บุญ คุณแม่เป็นคนอารมณ์ดี ไม่เคยโกรธใคร หลานเหลนทุกคน คุณแม่ช่วยเลี้ยงดู ไม่เคยดุกดุ เหลนทุกคนท่านจำได้ไม่หลงลืม เมื่อลูกคนไหนมาเยี่ยมมีของฝาก ท่านจะแจกจ่ายไปตามเหลนที่ใกล้เคียงโดยทั่วถึง

คุณแม่เป็นคนแก่ที่ทันสมัย คือเวลาเจ็บป่วย ยอมให้ลูกหลานพาไปรับการรักษาจากแพทย์แผนปัจจุบัน คุณแม่เจ็บหนัก ๆ รวม ๓ ครั้ง ครั้งแรกเมื่ออายุได้ ๘๐ ปี ป่วยเนื่องจากเส้นโลหิตในจมูกแตก เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลมิชชั่น จนกระทั่งนายแพทย์หมดความสามารถ จึงไปเชิญให้ศาสตราจารย์นายแพทย์ชุด อยู่สวัสดิ์ มาตรวจดูอาการแล้วรับออกไปรักษาตัวที่คลีนิคสี่พระยา รักษาอยู่เดือนเศษจึงหายเป็นปกติ

ครั้งที่สอง เมื่ออายุ ๘๕ ปี คุณแม่หกล้มแขนหัก ต้องพาเข้า

รักษาตัวที่โรงพยาบาลมิชชั่น และหายเป็นปกติใน ๒ เดือน

ครั้งที่สาม เมื่ออายุ ๙๑ ปี คุณแม่เคราะห์ร้ายถูกสุนัขในบ้านงับเบา ๆ ที่มือขณะที่กำลังคลุกข้าวให้มัน แต่ท่านเห็นว่าไม่มีเลือดออก คิดว่าคงไม่เป็นไร จึงใช้ยาบริบูรณ์บาล์มทาเอาเองโดยไม่บอกใคร จนกระทั่งปรากฏอาการบวมเห็นได้ชัด จึงได้พาท่านเข้าโรงพยาบาลมิชชั่นอีกครั้ง จากการตรวจของแพทย์ปรากฏว่าเชื้อบาดทะยักกำลังลุกลาม แต่ด้วยความสามารถของนายแพทย์ คุณแม่จึงรอดชีวิตมาได้ภายหลังที่รักษาตัวอยู่เดือนเศษ

ครั้งสุดท้ายนี้ คุณแม่เริ่มป่วยเมื่อต้นเดือนมิถุนายน ๒๕๑๒ มีอาการตัวร้อนเป็นไข้ ได้เชิญนายแพทย์มาตรวจอาการที่บ้าน จึงทราบว่ามีโรคปอดบวม (นิวมอเนีย) แทรก เพื่อให้ได้รับการดูแลจากแพทย์โดยใกล้ชิด จึงได้พาท่านไปรับการรักษาที่วิชัยยุทธคลีนิค จนกระทั่งอาการของนิวมอเนียหาย แต่คุณแม่รับประทานอาหารไม่ได้ แพทย์พยายามให้อาหารทางเส้นเลือด แต่ก็ไม่ได้ผล เนื่องจากความมีอายุมากของคุณแม่ ทำให้เส้นเลือดเปราะให้อาหารทางเส้นเลือดไม่ได้ ดังนั้น คุณแม่จึงอ่อนเพลียลง และสิ้นใจโดยสงบ ที่วิชัยยุทธคลีนิค ถนนเศรษฐศิริ เมื่อวันพุธที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๑๒ เวลา ๑๗.๐๐ น. เศษ รวมอายุได้ ๙๓ ปี คุณแม่มีหลาน ๑๕ คน เหลน ๑๙ คน

คุณแม่อยู่กับลูก หลาน และเหลนมาเป็นเวลานานที่สุด เมื่อท่านมาจากไปเช่นนี้ แม้จะคิดได้ว่าเป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์เรา คือเกิด แก่ เจ็บ ตาย และอายุขัยของท่านก็สมควรแก่เวลาแล้ว แต่กระนั้น

ก็ยังอดที่จะเศร้าโศกและเสียใจอาลัยรักไม่ได้ ทั้งนี้ เพราะการจากไปของคุณแม่ทำให้เกิดว้าเหว่และเงียบเหงาอย่างบอกไม่ถูก

บัดนี้ คุณแม่ได้จากลูกหลานเหลนและญาติพี่น้องไปแล้วอย่างไม่มีโอกาสจะได้พบกันอีกในภพนี้ แต่พระคุณอันยิ่งใหญ่ของคุณแม่ซึ่งมีต่อลูก ๆ หลาน ๆ และเหลน ๆ ยังจารึกอยู่ในความทรงจำตลอดไปโดยมิรู้ลืม ขออานิสงส์ผลบุญและพระคุณของคุณแม่ที่มีต่อลูก หลานเหลน ได้โปรดดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของคุณแม่ประสบความสุขในสัมปรายภพด้วยเถิด.

จาก ลูกทุกคนของคุณแม่

หลาน – เหลน ในวันสวดพระอภิธรรม
ณ วัดโสมนัสวิหาร
๑๙ – ๒๕ มิถุนายน ๒๕๑๒

บุตรหลานของคุณทวดในวันสวด
พระอภิธรรม

สารบัญ

ไหว้ ๕ ครั้ง

ของ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดเทพศิรินทราวาส

ในวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ไม่ว่าเวลาไรตามแต่เหมาะต้องไหว้ให้ได้ ๕ ครั้งเป็นอย่างน้อย ในคราวเดียวนั้น ถ้ามีดอกไม้ธูปเทียนก็บูชา ถ้าไม่มี ก็มือ ๑๐ นิ้วและปากกับใจ ควรไหว้จนตลอดชีวิต คือครั้งที่ ๑ พึงนั่งกระโหย่งเท้าประณมมือว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ ๓ หน แล้วว่าพระพุทธคุณคือ อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ ฯ หยุดระลึกถึงพระปัญญาคุณ ทรงรู้ดีรู้ชอบ สิ้นเชิง พระบริสุทธิคุณทรงละความเศร้าหมองได้หมด พระกรุณาคุณทรงสงสารผู้อื่น และสั่งสอนให้ปฏิบัติตาม ของพระพุทธเจ้าจนเห็นชัด แล้วกราบลงหน ๑ ฯ ครั้งที่ ๒ ว่าพระธรรมคุณ คือ สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหีติ ฯ หยุดระลึกถึงคุณพระธรรมที่รักษาผู้ปฏิบัติตามไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว จนเห็นชัดแล้วกราบลงหน ๑ ฯ ครั้งที่ ๓ ว่าพระสังฆคุณ คือ สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ

อุชุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวก-สงฺโฆ สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ยทิทํ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลิกรณีโย อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ ฯ หยุดระลึกถึงคุณ คือ ความปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูก ปฏิบัติชอบ ของพระอริยสงฆ์จนเห็นชัด แล้วกราบลงหน ๑ ฯ นั่งพับเพียบประณมมือตั้งใจถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ไม่ถือสิ่งอื่นยิ่งกว่าจนตลอดชีวิต ว่าสรณคมน์ คือ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ ทุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ทุติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ทุติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ตติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ ครั้งที่ ๔ ระลึกถึงคุณมารดาบิดาของตน จนเห็นชัดแล้วกราบลงหน ๑ ฯ ครั้งที่ ๕ ระลึกถึงคุณของบรรดาท่านผู้มีอุปการคุณแก่ตน เช่นพระมหากษัตริย์ และครูบาอาจารย์เป็นต้นไป จนเห็นชัดแล้วกราบลงหน ๑ ฯ

ต่อไปนี้ไม่ต้องประณมมือ ตั้งใจพิจารณาเรื่องและร่างกายของตนว่า จะต้องแก่ หนีความแก่ไปไม่พ้น จะต้องเจ็บ หนีความเจ็บไปไม่พ้น จะต้องตายหนีความตายไปไม่พ้น จะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น มีกรรมเป็นของตัว คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นอนิจจังไม่เที่ยง ไม่แน่นอน เป็นทุกข์ลำบากเดือดร้อน เป็นอนัตตาไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของตน ฯ ครั้นพิจารณาแล้ว

พึงแผ่กุศลทั้งปวงมีการกราบไหว้เป็นต้นนี้ อุทิศให้แก่ท่านผู้มีคุณ มีมารดาบิดาเป็นต้น ตลอดจนชั้นสูงสุด คือพระมหากษัตริย์ ทั้งเทพยดา มนุษย์ และสัตว์ทั้งหลายว่า จงเป็นสุข ๆ อย่ามีเวรมีภัยเบียดเบียนกันและกัน รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด ฯ

การไหว้ ๕ ครั้งนี้ ถ้าวันไหนขาด ให้ไหว้ใช้หนี้ ๕ ครั้ง ในวันรุ่งขึ้น ถ้านั่งกระโหย่งเท้าไม่ได้ ก็นั่งพับเพียบ ถ้าไม่ได้ก็นอนไหว้ เมื่อยกมือไม่ขึ้น ก็ปากกับใจ ถ้าทำได้อย่างนี้ เป็นเครื่องพยุงตนให้เป็นคนดีไม่ให้เป็นคนชั่ว และให้ตั้งอยู่ในที่ดี ไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว ถ้าผู้ใดประพฤติได้เสมอจนตลอดชีวิต ผู้นั้นจะอุ่นใจในตัวของตัวเอง มีความเจริญงอกงามไพบูลยิ่ง ๆ ขึ้นเสมอทุกคืนทุกวัน คุ้มครองป้องกันภยันตรายปราศจากความเสียหายที่ไม่เหลือวิสัย และตั้งตัวได้ในทางคดีโลก และทางคดีธรรม เต็มภูมิเต็มชั้นของตน ๆ ทุกประการ

จบเท่านี้

การทำบุญทำกุศลที่สูงสุด

โดย พุทธทาส ภิกขุ

เมื่อพิจารณาดูตามคำตรัสของพระพุทธเจ้า เห็นว่าการทำบุญที่สูงสุดนั้น คือ การทำให้คนเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ให้เขาได้รับความสุขสันติด้วยการมีหัวใจอันสะอาด ปราศจากกิเลส สว่างจากความมัวเมาเข้าใจผิด สงบจากความเร่าร้อนแผดเผาในจิตใจ มีการเข้าถึงพระ-พุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่างถูกต้องนั่นเอง การกระทำอื่น ๆ ไม่ได้บุญขั้นสูงสุด แม้จะบริจาคเงินมากมายจนหมดเนื้อหมดตัวเพียงไรก็ตาม ดังจะยกตัวอย่าง เช่นการสร้างโรงพยาบาล สร้างโรงเรียน การสร้างโบสถ์วิหาร มาเป็นเครื่องเปรียบเทียบดูสัก ๒–๓ เรื่อง

การสร้างโรงพยาบาล เพื่อช่วยชีวิตคนทุกประเภท ตั้งแต่สุภาพ-บุรุษจนกระทั่งคนเกเรเกกมะเหรก ให้ได้รับการรักษาพยาบาลนั้น จัดว่าเป็นการกุศลโดยไม่มีปัญหา แต่ไม่ใช่กุศลอย่างสูง เพราะเป็นเพียงการรักษาคนไข้ให้รอดตาย เพื่อให้มีชีวิตอยู่สำหรับจะต้องทนทุกข์ต่าง ๆ นานา ต่อไปตามเดิมเท่านั้น มันเลยมีค่าเท่ากับขังคนไว้ให้ถูกทรมานอยู่ในโลกไปตามเดิม ตามความเห็นของพระอริยเจ้า ท่านถือว่า แม้จะมีความไม่ทุเรศในทางกายพอเป็นเครื่องสบายตาอยู่บ้าง แต่ก็ยังมีภาวะที่น่าทุเรศในทางจิตหรือทางวิญญาณเท่าเดิม ถ้าใครอุ่นใจในการรักษาพยาบาล แล้วนอนใจพากันมัวเมาในการไม่มีโรค มีความประมาท

หลงใหลแต่ในความสุขทางเนื้อทางหนัง มีชีวิตอยู่ด้วยความหลงยิ่งขึ้นไปอีกอย่างนี้แล้ว ก็ไม่สามารถทำตนหรือโลกให้สงบได้ ฉะนั้น การช่วยคนให้รอดตายในทางร่างกายทำนองนี้ จะเป็นที่ชอบใจก็แต่พวกที่มัวเมาในสุขทางเนื้อหนังเท่านั้น พระอริยเจ้าอาจเพียงยิ้ม ๆ เพราะท่านเห็นว่า การกระทำบุญเช่นนี้ ก็เป็นเพียงการช่วยให้คนมีชีวิตอยู่เพื่อมัวเมาหรือทนทุกข์ทรมานในวัฏฏสงสาร ไปตามเดิมและเท่าเดิม ฉะนั้น การสร้างโรงพยาบาลจึงเป็นเพียงกุศลชนิดหนึ่ง แต่หาใช่เป็นเรื่องสูงไม่ และจะไม่เป็นบุญกุศลชั้นสูงสุด เว้นไว้แต่จะมีการทำคนป่วยไข้ให้มีความเห็นถูกต้องในทางธรรมะรวมอยู่ด้วยเท่านั้น

การสร้างโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยก็ทำนองเดียวกัน เป็นการกุศลจริง แต่ไม่สูง และยังจะกลายเป็นผลร้ายแก่สังคม ถ้านักเรียนมีแต่ความรู้ทางโลก ๆ ล้นเหลือ เหนือความมีศีลธรรม ไม่ใช้ความรู้ไปในทางที่ถูก เพราะคุมจิตใจตัวเองไม่อยู่ โลกที่มีแต่คนหนุ่มสาวที่แสนจะฉลาดปราดเปรื่อง แต่ใช้ความรู้ผิดทาง หลงไปตามกิเลสของตนนั้น จะเป็นโลกที่ป่าเถื่อนไปอีกแบบหนึ่ง ร้ายยิ่งไปกว่าโลกของคนที่ไม่รู้หนังสือ แต่มีความสงบ ความฉลาดนั้นเหมือนอาวุธมีคม ย่อมเป็นอันตรายอย่างยิ่ง ถ้ายื่นให้แก่ "คนป่าเถื่อน" ชนิดใหม่ที่ว่านี้ การมอบความรู้ให้เขาอย่างล้นเหลือเหนือความรู้สึกผิดชอบชั่วดี โดยไม่พอเหมาะไปกับความสูงทางใจนั้น จะทำให้โลกนี้กลายเป็นนรกชนิดหนึ่งโดยไม่ต้องสงสัย โรงเรียนและมหาวิทยาลัยทั้งหลายในโลกก็ยังแก้ปัญหาอันนี้ไม่ตกอยู่ทั่ว ๆ ไป ทั้งนับวันนับจะยิ่งขึ้น ผล

ที่เห็นอยู่ ก็คือ คนกำลังฉลาดในการหาประโยชน์ใส่ตนอย่างเดียว เห็นแก่ตัวจัดยิ่งขึ้นกว่าสมัยที่คนไม่รู้หนังสือไปเสียอีก เกิดความเดือดร้อนที่ลึกซึ้งซับซ้อนยิ่งขึ้น ฉะนั้น การศึกษาชนิดที่โลกเรากำลังให้กันอยู่ในบัดนี้ จึงยังไม่ใช่การศึกษาที่ถูกต้องแท้จริง และจะว่าเป็นการกุศลที่ดีจริงก็ยังยืนยันไม่ได้เลย แล้วจะถือว่าเป็นกุศลที่สูงสุดไปได้อย่างไร เพราะมันอาจทำให้เด็กหนุ่ม ๆ สาว ๆ ของเรา กลายเป็นปีศาจที่มีรูปร่างท่าทางงดงามชดช้อยชนิดใดชนิดหนึ่งเท่านั้น ถ้าดูผิว ๆ แล้วก็เห็นแพรวพราว แต่ในใจอาจไม่สูง ไม่งาม หรือไม่มีความเป็นมนุษย์แม้แต่กะผีกเดียว ถึงการศึกษาสมัยนี้จะทำให้อยู่ดีกินดีทางวัตถุ แต่ก็ทำให้จิตใจต่ำเหลือประมาณ การที่ถือว่า เมื่อกายสูงแล้ว ใจก็จะสูงตามขึ้นเองนั้น คือหลักของวัตถุนิยมอย่างแรงกล้า ซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจผิดแห่งยุคปัจจุบันอันนำไปสู่สงคราม หรือยังผลให้เกิดลัทธิการเมืองชนิดนิยมซ้ายจัดขวาจัดขึ้นในโลก ลัทธิเหล่านั้น ได้ถือหลักนี้เป็นอุดมคติกันอย่างรุนแรง ฉะนั้นการศึกษาทุกชนิดที่นำมนุษย์ไปสู่ลัทธิวัตถุนิยมอันแรงกล้า ย่อมหาใช่การศึกษาที่สามารถทำคนให้เป็น "มนุษย์" หรือเป็นอิสระจากกิเลสได้ไม่ และเมื่อกล่าวตามหลักพุทธศาสนาแล้ว ก็ไม่ถือว่าเป็นการศึกษาเลย เว้นไว้แต่จะมีการอบรมนักศึกษาเหล่านั้น ให้มีความเข้าใจที่ถูกต้องในทางธรรมะรวมอยู่ด้วยเท่านั้น

การสร้างโบสถ์วิหารวัดวาอารามและเจดีย์ ก็อย่างเดียวกัน ยังหาอาจจัดว่าเป็นการกุศลอันสูงสุดไม่ มิใช่ว่าประกวดประขันกันสร้างโบสถ์วิหารการเปรียญให้เต็มบ้านเต็มเมืองแล้ว จะทำให้คนทั้งหลาย

เข้าถึงอริยสัจหรือก็เปล่า โบสถ์วิหารในสมัยนี้กำลังเป็นเพียงศิลปวัตถุและเป็นที่ประกอบพิธีกรรมตามจารีตประเพณีเท่านั้น หาได้เป็นที่สำหรับทำให้คนเกิดความเห็นแจ่มแจ้ง ในสัจจธรรมสมตามความมุ่งหมายของพระพุทธเจ้าไม่ โบสถ์ที่ลงทุนสร้างกันตั้งล้านบาทหรือเกินกว่านั้นก็ยังไม่เคยทำให้ใครละจากมิจฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด) มาตั้งตนอยู่ในสัมมาทิฏฐิ (ความเห็นถูก) เลยกลายเป็นสิ่งที่มีไว้ดูเล่นกันสวย ๆ งาม ๆ พระพุทธเจ้าท่านสั่งสอนคนตามพื้นดิน ตามป่าไม้ โดยไม่เคยเกี่ยวข้องกับโบสถ์ วิหาร หรือศาลาการเปรียญเหล่านี้ พระสาวกในสมัยต่อมาก็ยังไม่เคยเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้ และท่านก็สามารถประกอบกิจพระศาสนาทุกชนิด และสามารถกลับหัวใจคนจากดำเป็นขาวได้อย่างมากมายนับไม่ถ้วน แต่ในสมัยที่แผ่นดินรกรุงรังไปด้วยสถาปัตย-กรรม และศิลปวัตถุประเภทนี้ เรากลับไม่ได้รับผลในทางจิตใจสมกับทุนรอนที่เราได้ลงไป อย่าหวังถึงธรรมะในชั้นปรมัตถ์ปรัชญาที่ลึกซึ้งเลย แม้แต่เพียงศีลธรรมชั้นต้น ๆ ก็ปรากฏว่าตกต่ำเสื่อมทรามลงไปมาก ทั้งที่เราก็มีโบสถ์สวย ๆ ทวีจำนวนยิ่งขึ้นทุกที คนแก่ขนาดต้องถือไม้เท้า หรือต้องมีคนคอยระวังข้าง เมื่อไปไหนมาไหน ก็ไม่ค่อยปรากฏตัวตามโบสถ์วิหาร แต่กลับหาดูได้ง่ายตามบ่อนตีไก่ชนโค สนามแข่งม้ายิ่งกว่า ความงามและความหมายของโบสถ์วิหารกลับทำให้ผลผิดไปจากสิ่งที่เคยได้ ในสมัยที่พระอรหันต์แห่งยุคพุทธกาลท่านใช้พื้นดินหรือป่าไม้เป็นที่กลับใจคน ทั้งนี้ ก็เพราะว่าตัวโบสถ์หรือวิหารที่สวย ๆ หาสามารถทำให้คนเข้าถึงเหตุผลได้ไม่ มีแต่จะ

ทำคนให้หนักไปในทางยึดถือความศักดิ์สิทธิ์ติดอยู่ในวัตถุ ฟุ้งเฟ้อในทางประกวดประขัน จนกระทั่งสมภารเจ้าวัดและชาวพุทธ พากันหมดเวลาในการเข้าถึงธรรมะที่แท้ไป เพราะเหตุนั้น ในสมัยนี้ การท่องเที่ยวไปเพื่อสั่งสอนอย่างสมัยพุทธกาลก็มีไม่ได้ เพราะภิกษุของเราติดวัด หรือติดธุระอันเกี่ยวกับตัววัดนั้นเอง ผลจึงเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยที่ไม่มีวัดจะติดอย่างสิ้นเชิง ด้วยเหตุนี้แหละสถาปัตยกรรมหรือศิลปวัตถุเหล่านี้ จึงกลายเป็นของเหลือเฟือ และไม่กระทำคนให้เข้าถึงอริยสัจหรือนิพพาน อย่างมากก็เป็นเพียงเครื่องช่วยให้คนติดวัดเท่านั้น จึงไม่จัดว่าเป็นกุศลชั้นสูงสุด การให้ธรรมะเป็นทานซึ่งพระองค์ตรัสว่า ชนะการให้ทั้งปวงนั้น ไม่จำเป็นจะต้องอาศัยการมีโบสถ์หรือมีวิหาร ฉะนั้น การสร้างวัดวาอารามโบสถ์วิหารการเปรียญ พระเจดีย์ ฯลฯ จึงไม่ใช่การกุศลชั้นสูงสุด ฉะนั้น เราจะสร้างหัวใจมนุษย์ด้วยธรรมะ หรือจะสร้างวัตถุด้วยอิฐปูนกันดี ? วัตถุมีรกหนาขึ้นมากเพียงใด ก็ย่อมบังพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่เป็นองค์จริงของพุทธศาสนาให้หายลับไปมากขึ้นเพียงนั้น

การกุศลที่แท้จริงและสูงสุดนั้น คือการทำให้มนุษย์ได้รู้ถึงสิ่งที่มนุษย์ควรรู้หรือจำเป็นต้องรู้ และให้ได้ถึงสิ่งที่ควรเข้าถึงหรือจำเป็นจะต้องเข้าถึง กล่าวคือธรรมะที่ทำให้จิตใจสูง ได้แก่การที่ใจมีความสะอาดปราศจากกิเลส ใจสว่างปราศจากความเห็นผิด และใจสงบจากความทุกข์ร้อนภายในทุกประการ จะรู้หนังสือหรือไม่รู้หนังสือก็ตาม จะมีชีวิตสั้นหรือยาวก็ตาม จะมีโบสถ์สำหรับสวดมนต์

ทำพิธีหรือไม่ก็ตาม ก็ไม่สำคัญเท่าความสะอาด สว่าง สงบของจิตใจ ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นด่วนหรือต้องการก่อนสิ่งอื่นใดทั้งหมดทั้งสิ้น

เราควรเปิดองค์การเผยแพร่คำสั่งสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า หรือแม้บริการการกุศล ชนิดที่ทำให้คนมีความเห็นที่ถูกต้อง เป็นสัมมาทิฏฐิบุคคล ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา หรือตามหลักความจริงสากลของธรรมชาติทางฝ่ายจิตให้มากที่สุด ไม่ใช่เพียงสนใจแต่ทำคนให้รู้หนังสือ หรือรอดตาย หรือมีโบสถ์วิหารสวย ๆ เอาไว้สำหรับสวดมนต์และโอ้อวดกัน

ด้วยเหตุนี้แหละ เราจะต้องรีบจัดตั้งองค์การที่จะช่วยทำคนให้เป็นมนุษย์อย่างถูกต้อง อันจะเป็นเหตุทำให้โลกนี้มีสันติสุขอย่างแท้จริงได้ นี่แหละเป็นบุญเป็นกุศลชั้นสูงสุดจริง ๆ ซึ่งวิญญาณทุกวิญญาณกำลังต้องการ เพราะกำลังเร่าร้อนกันอยู่ทั่วทุกหัวระแหง โดยเหตุที่ขาดแคลนสถาบันที่มีอุดมคติชนิดที่กล่าวนี้นั่นเอง

เหตุที่ประเทศไทยเรา ยังด้อยในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา หรือคนยังไม่มีศีลธรรม และความสงบสุขตามแบบแห่งชาวพุทธให้สมชื่อ ก็เป็นเพราะไม่นิยมต่อการกุศลที่แท้จริงและสูงสุด หรือไม่กระทำกันให้เป็นล่ำเป็นสันเหมือนการกุศลที่ไม่แท้และไม่สูงสุด (แต่กลับไปเข้าใจกันว่าแท้จริงและสูงสุด เลยทำกันเสียอย่างพุ่มเพือยเหลือเฟือ) นั่นเอง ฉะนั้น เรื่องการกุศลที่แท้จริงและสูงสุด จึงเป็นสิ่งที่ควรหยิบยกขึ้นมาพิจารณาดูกันเสียใหม่ด้วยความละเอียดถี่ถ้วน ให้ถูกหลักวิชาและอย่าประกอบด้วยความงมงาย ในขณะนี้เรามัวสาละวนอยู่กับการ

กุศลชั้นธรรมดากันเท่านั้น ฉะนั้นขอให้พวกเราชาวพุทธหันมาสนใจในการทำบุญทำกุศลประเภทที่ถูกต้อง และจะได้ประโยชน์อย่างสูงสุดกันสักพักหนึ่งเถิด

ทั้งหมดนี้ หาได้มีเจตนาจะขัดขวางคัดค้านการสร้างโรงพยาบาล โรงเรียน และวัดวาอารามไม่ แต่เป็นการกล่าวยืนยันว่าสิ่งเหล่านี้ยังมิใช่เป็นการกุศลชั้นสูง เพราะมันมิใช่การกุศลชั้นสูงสุดจริง ๆ จึงกล้ายืนยัน และขอวิงวอนให้พวกเราทั้งหลายได้ช่วยกันขะมักเขม้นในการกระทำคนให้มีความเห็นอันถูกต้อง และให้มีความรู้ในหลักพระพุทธศาสนาที่แท้จริง ขอให้ชาวพุทธเขยิบเลื่อนชั้นกันอีกทีเถิด เขยิบจากการสร้างโรงเรียน โรงพยาบาล สร้างวัดวาอารามมาเป็นการสร้างหัวใจคน ให้เต็มไปด้วยมนุษยธรรมอันเป็นการทำบุญทำกุศลอันสูงสุด ขอพวกเราจงรีบทำกันเสียโดยเร็วและทำให้เป็นล่ำเป็นสันกันจริง ๆ เถิด.

ทาง ๗ สาย

พระอาจารย์ประเดิม โกมโล

ท่านผู้สนใจในการปฏิบัติวิปัสสนาทั้งหลาย

วันนี้เป็นวันอุดมมงคลชีวิตของทุก ๆ ท่านที่ได้มีโอกาสมาฟังการอบรมวิปัสสนาภูมิ ณ สวนปวิเวการาม ปราจีนบุรี ซึ่งคุณโยมสงวน พยุงพงศ์ เป็นผู้อำนวยการอยู่ นับเป็นบุญลาภอันประเสริฐที่ได้สั่งสมอบรมบารมีมาจนพบพระบวรพุทธศาสนา ทั้งประกอบพร้อมด้วยสมบัติทั้งปวง เช่น

๑. พระพุทธเจ้า บังเกิดขึ้นในโลก

๒. ได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้า

๓. ได้ปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้า

๔. ชีวิตบริบูรณ์ด้วยอาการ ๓๒ ปราศจากความเจ็บปวด

บุคคลที่เกิดมาในโลกนี้ น้อยนักที่จะได้มีโอกาสมาดำเนินตามปฏิปทาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เกิดมาแล้ว แก่ เจ็บ ตายกันไปเสียมากต่อมาก ตายแล้วไปแห่งหนตำบลใดยากที่จะทราบได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสนใจในเรื่องการเกิดตายให้ถูกต้อง ตามหลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นพิเศษ

เมื่อได้คำนึงถึงอายุกาลด้วยแล้วก็รู้สึกว่าสั้นเหลือเกิน เกิดมา ๒๐ ปี ก็เป็นหนุ่มเป็นสาวแล้ว ผ่านไป ๔๐ ปี ก็แก่เฒ่าชราแล้ว ยิ่ง ๖๐ ปี ชราภาพหนักลงไปอีก จนถึง ๘๐ ปี หรือ ๑๐๐ ปีลงมาก็ต้องตายแน่นอน

โดยไม่ต้องสงสัย

การตายของบุคคลที่ยังมีกิเลสอยู่จะต้องมีการเกิดอีกแน่นอน เพราะอาศัยเจตนากรรม ที่ได้ทำไว้ในปัจจุบันเป็นปัจจัยส่งในเวลาถึงมรณะ มีกรรมเท่านั้นเป็นที่พึ่งพาอาศัย ขณะตาย บางคนตายทางตา คือเห็นแล้วตาย บางคนตายทางหู คือได้ยินแล้วตาย บางคนตายทางจมูก คือรู้กลิ่นแล้วตาย บางคนตายทางลิ้น คือรู้รสแล้วตาย บางคนตายทางกาย คือรู้สึกสัมผัสแล้วตาย บางคนตายทางใจ คือนึกคิดแล้วตาย แต่ส่วนมากนั้น ตายทางใจ

ผู้ที่ตายทางใจนั้นจะหมดความรู้สึกทางทวารทั้ง ๕ เสียก่อน คือไม่รู้สึก ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่รู้กลิ่น ไม่รู้รส ไม่รู้สัมผัส หมดความรู้สึกตั้งแต่ศีรษะลงมาแขนจนถึงหน้าอก ตอนล่างหมดความรู้สึกจากปลายเท้าขึ้นมาถึงท้อง ด้วยการดิ้นเป็นครั้งสุดท้าย

เมื่ออยู่ที่ใจนั้น กรรม กรรมนิมิต และคตินิมิตก็จะปรากฏ ถ้าปรากฏเป็นไฟหรืออาวุธ ก็จะเป็นเหตุให้ขาดใจแล้วไปตกนรก ถ้าปรากฏเป็นโคลนสิ่งสกปรก หรือชายป่า ขาดใจแล้วไปเกิดเป็นเปรตและอสุรกาย ถ้าปรากฏเป็นสัตว์เดรัจฉานหรือป่า ขาดใจแล้วก็จะไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน ถ้าปรากฏเป็นอาคารบ้านเรือนหรือครรภ์มารดาขาดใจแล้วไปเกิดเป็นมนุษย์ ถ้าเห็นทิพยสมบัติ ให้เกิดเป็นเทวดา ถ้าได้ฌานให้เกิดเป็นพรหม ถ้าเป็นพระอรหันต์ ก็จะไม่ปรากฏนิมิตอะไร เห็นแต่สภาวะ เมื่อขาดใจแล้วก็ไม่มีการเกิดอีก จึงพ้นทุกข์ด้วยประการทั้งปวง

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงแสดงหนทางดำเนินของชาวโลกทั้งหลายโดยไม่มีเหลือ มีอยู่ ๗ สายด้วยกัน คือ

สายที่ ๑ ทางไปนรก
,, ๒ ทางไปเปรตอสุรกาย
,, ๓ ทางไปเดรัจฉาน
,, ๔ ทางมามนุษย์
,, ๕ ทางไปเทวดา
,, ๖ ทางไปพรหม
,, ๗ ทางไปนิพพาน

ผู้สนใจในการปฏิบัติธรรม มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรู้ไว้เพื่อปฏิบัติตนเอง และชี้แนะแนวทางแก่บุคคลอื่นให้ถูกต้องตามพุทธประสงค์

สายที่ ๑

ทางไปนรก

บุคคลที่จะเดินทางไปนรกนั้นได้นามว่า "มนุสฺสนรโก" ตัวเป็นมนุษย์แต่ใจเป็นนรก เพราะกำลังเปิดประตูนรก กำลังจะเดินทางไปนรก

อะไรเป็นทางไปนรก โทสะ ความโกรธนั่นเองเป็นทางไปนรก นรกมีสภาพอย่างนั้น ผู้ได้อภิญญาจึงจะสามารถเห็นได้ ส่วนสามัญชนก็อาศัย "ตถาคตโพธิสัทธา" เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าตามนัยพระไตรปิฎกเท่านั้น

มีเหตุผลพอที่จะพิสูจน์ได้ว่า นรกนั้นต้องเป็นที่ร้อน เพราะเหตุคือโทสะอันเป็นทางไปก็เป็นของร้อนมากอยู่แล้ว เช่น ในเวลาที่โทสะเกิดขึ้นก็จะรู้สึกว่าร้อนใจเป็นกำลัง นั่งก็ไม่สบาย นอนก็ไม่สบาย ยืนก็ไม่สบาย เดินก็ไม่สบาย กลุ้มใจไปทุกหนทุกแห่ง เสียใจไปทุกหนทุกแห่ง ริษยาไป หวงหึงไป รำคาญไป ไม่มีที่สิ้นสุด

โทสะ ความโกรธ อันใดที่มีมิจฉาทิฏฐิความเห็นผิดเป็นปัจจัยจนเป็นเหตุให้ทุจริต มีการฆ่าหรือว่ากล่าวหยาบช้าต่าง ๆ เป็นต้นแล้วนั่นแหละเป็นหนทางไปสู่นรกโดยแน่นอน

ถ้ามีโทสะ แต่ไม่ถึงกับเห็นผิดคิดร้ายจนทุจริตต่าง ๆ แล้วก็ยังไม่ไปนรก เป็นเพียงให้ทุกข์ ๆ ยาก ๆ พาลำบากอยู่ในมนุษย์นี้เท่านั้นนอกจากนั้น ก็ยังส่งผลให้ได้รับความทุกข์ยากในชาติหน้าอีก

ดังนั้น นรกจึงร้อนแรงด้วยไฟนรกเผาผลาญ และมีอาวุธทิ่ม

แทงให้เสวยทุกขเวทนาอันแสนสาหัสด้วยแรงกรรมที่ทำไว้ ร้อนจนกระทั่งขาดใจตาย เกิดขึ้นอีกถูกไฟแผดเผาอีก ทนต่อความร้อนแรงแห่งไฟนรกไม่ไหวจนตาย ๆ แล้วเกิด เช่นนี้ จนกว่าจะสิ้นกรรมที่ได้กระทำบาปด้วยอำนาจโทสะไว้

บุคคลที่ทำทางนรกไว้บ่อย ๆ เวลาถึงมรณาสันนกาล เมื่อใกล้ตายจะปรากฏกรรมเห็นแต่การทำบาปหรือเห็นแต่กรรมนิมิต เครื่องมือที่ทำบาป และคตินิมิตนรกขุมที่จะไปตก ซึ่งมีไฟและศาสตราวุธเป็นต้น เมื่อได้อารมณ์อันใดอันหนึ่งเช่นนี้แล้ว ตายไปในขณะนั้นย่อมไปตกในนรกอยู่สิ้นกาลนาน แม้พ้นจากนรกแล้วเศษบาปที่เหลือก็จะตามสนองให้เกิดเป็นเปรต อสุรกายหรือสัตว์เดรัจฉาน ถ้าบุญในภพก่อน ๆ มีอยู่บ้าง ก็จะให้เกิดเป็นมนุษย์ จะเป็นมนุษย์ที่พิการทุพพลภาพไม่สมประกอบ ใบ้ บ้า บอด หนวก วิกลจริตต่าง ๆ ทั้งนี้ เพราะเศษบาปที่เหลือประทับตรามาจากนรกด้วยอำนาจแห่งโทสะ ความโกรธเป็นมูลมา.

สายที่ ๒

ทางไปเปรต อสุรกาย

ทางไปเปรต และอสุรกายนี้ มีโลภะเป็นทาง แต่ต้องเป็นโลภะที่ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ – มีความเห็นผิดทำทุจริต ด้วยการโจรกรรม ปล้นสดมภ์ ประพฤติผิดในกาม (มีชู้) และพูดโกหก หลอกลวงต่าง ๆ เป็นต้น ถ้าความอยากได้สามัญธรรมดาแล้วทำสุจริตพากเพียรพยายามหาทรัพย์ในทางที่ชอบยังไม่เป็นเหตุให้ไปเปรตอสุรกาย ความอยากได้ที่ไม่ถึงกับเห็นผิดและทุจริตนี้ เป็นเพียงให้ทุกข์ ๆ ยาก ๆ ทะเยอทะยาน มักใหญ่ใฝ่สูงอยู่ในโลกนี้เท่านั้น หรือบางทีก็ตามสนองให้เป็นคนยากจนต่อไปในชาติหน้าก็ได้ เรียกคนที่มีโลภะมากว่า "มนุสฺสเปโต" ตัวเป็นมนุษย์ใจเป็นเปรต

ภูมิแห่งเปรตและอสุรกายนั้น เป็นภูมิที่หิวระหายทรมานและไม่กล้าปรากฏกาย หลบ ๆ ซ่อน ๆ อยู่ในภูมินั้นตลอดกัปป์ตลอดกัลป์จนกว่าจะสิ้นกรรมที่ได้กระทำไว้

ความจริงคนที่มีโลภะจัดนั้นย่อมหิวกระหาย จนอยู่ด้วยการคิดว่า "ไม่มี" แล้ว ดังนั้นเมื่อจวนจะสิ้นชีวิต จึงได้กรรมที่ทำอทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร หรือมุสาวาท บางทีก็ได้กรรมนิมิต เครื่องหมายขโมย หรือเครื่องหมายที่เป็นชู้สู่สาว หรือโกหกหลอกลวงเป็นอารมณ์ บางทีก็ได้คตินิมิต เห็นเป็นโคลน ริมแม่น้ำลำคลอง หรือชายป่า ถ้าขาดใจลงไปในขณะนั้น ก็จะไปเกิดในภูมิแห่งเปรตและอสุรกาย ได้รับความทุกข์

ทรมานอยู่สิ้นกาลนาน กว่าจะหมดกรรมที่ทำไว้ เมื่อสิ้นกรรมในภูมิแห่งเปรต และอสุรกายที่ตามสนองนั้นแล้ว ยังมีเศษเหลือให้เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานได้อีก พ้นจากภูมิเดรัจฉานตามสนองให้เกิดเป็นคนยากจนอนาถา ด้วยอำนาจเศษของโลภะนั้นเอง.

สายที่ ๓

ทางไปเดรัจฉาน

ทางไปเป็นสัตว์เดรัจฉาน มีโมหะเป็นทาง ผู้ที่กำลังเดินทางไปเป็นสัตว์เดรัจฉาน เรียกว่า "มนุสฺสติรจฺฉาโน" ตัวเป็นมนุษย์ แต่ใจเป็นสัตว์เดรัจฉาน คือมีโมหะ ความหลง ไม่รู้ มืดมนอนธการอยู่เสมอ โมหะ ที่จะนำไปสู่ภูมิสัตว์เดรัจฉานนั้น ต้องเป็นโมหะที่เกี่ยวกับมิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิดและทุจริตต่าง ๆ เช่น ทำฆาตกรรม โจรกรรม ประพฤติผิดในกามชำเราข่มขืน พูดโกหกมดเท็จ ส่อเสียดคำหยาบเพ้อเจ้อไร้สารประโยชน์ คิดมักมาก พยาบาท คิดเบียดเบียนต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนโมหะธรรมดาที่หลงลืมตามปกตินั้น ทำให้เป็นคนโง่อยู่ในภพนี้ หรือติดตามให้เป็นคนโง่หลงลืม ไม่รู้ งงงันเรื่อยไปในภายภาคหน้าบ้างเท่านั้น

ความเป็นสัตว์เดรัจฉานนั้น เป็นสัตว์ที่ไปขวางและขวางมรรคผลแนวทางปฏิบัติเพื่อสำเร็จมรรคผลมีอยู่ เมื่อโมหะอกุศลกรรม นำไปเกิดในอบายภูมิ คือ ดิรัจฉานภูมินี้แล้วก็หมดโอกาสไปตลอดชาติ พระพุทธเจ้าเกิดขึ้น พระธรรมเกิดขึ้น พระสงฆ์เกิดขึ้นก็หารู้ไม่ กินแล้วนอนแล้วสืบพันธุ์เท่านั้น นอกจากนั้นยังได้รับการเบียดเบียนจากภัยต่าง ๆ มิได้ขาดสาย เช่นถูกมนุษย์เบียดเบียน นำไปฆ่า ไปใช้งาน นำไปกักขังไว้ดูเล่น นอกจากนั้น ยังถูกสัตว์ใหญ่เบียดเบียน เอาเป็นอาหารบ้าง ถูกโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนให้ได้รับทุกขเวทนาต่าง ๆ มีโมหะครอบครองเสียไม่รู้หนทางพ้นทุกข์ จึงต้องทนทุกข์ทรมานอยู่เรื่อยไป

บุคคลที่ทำอกุศลกรรมด้วยอำนาจโมหะดังกล่าวแล้ว เวลาใกล้จะมรณะจะปรากฏกรรมการทำบาปต่าง ๆ เป็นอารมณ์ หรือกรรมนิมิตเครื่องหมายของกรรมนั้นเป็นอารมณ์ หรือคตินิมิต มีสัตว์เดรัจฉานหรือป่าเป็นอารมณ์ เมื่อจุติขาดใจแล้ว ก็จะปฏิสนธิเกิดในภูมิแห่งสัตว์เดรัจฉาน ๕๐๐ ชาติ ๑,๐๐๐ ชาติ จนกว่าจะสิ้นกรรม บางทีได้สร้างอกุศลกรรมในภูมิที่เป็นสัตว์เดรัจฉาน ก็จะเกิดเป็นสัตว์ต่ำต้อยลงไปทุกทีจากช้างเป็นม้า-ลา-กระบือ-วัว-หมู--แมว-สุนัข-ลิง-ค่าง-บ่าง-ชะนีนก-หนู-งู-ตะขาบ-เต่า-ไส้เดือน-กิ้งกือ-ปลา-หอย-กุ้ง-ปู-ตลอดถึงสัตว์เล็ก ๆ เป็นจุลินทรีย์ ซึ่งมองด้วยตาเปล่าไม่เห็น ยากที่จะได้มาเกิดเป็นมนุษย์

หากพ้นจากภูมิสัตว์เดรัจฉานมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็กลายเป็นคนโง่เซ่อขาดสติหลง ๆ ลืม ๆ ไม่เต็ม นับสิบไม่ถ้วน ไม่อาจสามารถจะดำรงสติปัญญา ทำความเจริญให้แก่ตนและครอบครัวโดยลำพังตนเองได้.

สายที่ ๔

ทางมามนุษย์

การที่มนุษย์เราได้อุบัติบังเกิดมานี้ มีหนทางมา หากไม่มีหนทางมาแล้วก็จะมาบังเกิดเป็นมนุษย์ไม่ได้ การมาเกิดเป็นมนุษย์ ต้องมีมนุษยธรรมเป็นทาง ซึ่งได้แก่เบญจศีลเบญจธรรมนั่นเอง ถ้ามีมนุษยธรรมบกพร่อง การเกิดมาเป็นมนุษย์ก็ไม่สมบูรณ์บกพร่องไปด้วย

เบญจศีล คือศีล ๕ ได้แก่

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นฆ่าสัตว์

๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นลักทรัพย์

๓. กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี เว้นประพฤติผิดในกาม

๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นพูดเท็จ

๕. สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เว้นดื่มสุราเมรัยของเมา ที่ทำให้ประมาท

เบญจธรรม คือธรรม ๕ ได้แก่

๑. เมตตากรุณา – รักสงสารสัตว์

๒. สัมมาอาชีพ – เลี้ยงชีพโดยสุจริต ชอบธรรม

๓. สทารสันโดษ – ยินดีเฉพาะภรรยาเท่านั้น

๔. สัจจวาจา – พูดคำสัตย์จริง

๕. สติสัมปชัญญะ – มีความสำนึกและความรู้รอบคอบเสมอ

บางคนเกิดมามีอายุสั้น ตายเสียแต่ยังหนุ่มสาว หรือยังมีชีวิตอยู่ก็เจ็บป่วยอยู่เสมอ เพราะชาติก่อนบกพร่องด้วยศีลข้อ ๑ หมายความว่าในชาติปางก่อนนั้นเว้นฆ่าสัตว์ไม่สมบูรณ์ ยังมีการเบียดเบียนสัตว์ขาดเมตตากรุณาอยู่บ้าง จึงทำให้อายุสั้น หรือโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนอยู่เสมอ

บางคนเกิดมาเป็นคนยากจน หาเช้ากินค่ำ ทำงานอาบเหงื่อต่างน้ำก็ยากจน บางทีต้องขอทานเขากิน ก็เพราะเหตุว่าชาติก่อนได้บกพร่องด้วยศีลข้อ ๒ ธรรมข้อ ๒ คือ เว้นลักทรัพย์ไม่สมบูรณ์มีมิจฉาชีพบ้าง จึงเป็นเหตุให้มาเกิดเป็นคนยากจนอนาถา

บางคนเกิดมาถูกหลอกลวง เสียทรัพย์สินเงินทองตลอดถึงเสียตัวเสียความบริสุทธิ์ ก็เพราะชาติก่อนบกพร่องในศีลข้อ ๓ คือประพฤติผิดในกาม นอกใจสามีภรรยาและผู้ปกครอง ทั้งผิดธรรมข้อ ๓ ไม่ยินดีเฉพาะในภรรยาสามีของตนทำให้ได้รับความชอกช้ำใจ จึงถูกหลอกลวงในชาตินี้

บางคนเกิดมาถูกใส่ความต่าง ๆ เรื่องที่ไม่ผิดก็ถูกกล่าวหาว่าผิด เพราะชาติก่อนผิดศีลข้อ ๔ บกพร่องทั้งผิดธรรมข้อ ๔ ด้วย หมายความว่า เว้นพูดเท็จไม่จริง ขาดสัจจวาจาไม่ค่อยพูดคำจริง จึงเป็นผลสะท้อนให้ถูกใส่ร้ายป้ายสีอยู่ในชาตินี้มิได้หยุดหย่อน

บางคนเกิดมาพิการ วิกลจริต เป็นใบ้บ้ามาเป็นประจำ เพราะศีลข้อ ๕ บกพร่องไม่สมบูรณ์ เว้นดื่มสุราเมรัยไม่เด็ดขาด ปราศจากสติสัมปชัญญะในชาติก่อน จึงพาให้สติวิปลาส วิกลจริตไปในชาตินี้ ขาด

ประโยชน์ที่จะพึงได้พึงถึง ทั้งกลายเป็นคนที่สังคมรังเกียจ โลกไม่ต้องการน่าเสียดายชีวิตที่เกิดมาไร้ค่า

บางคนเกิดมาแล้ว มีอายุยืนนาน ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน เป็นคนร่ำรวย มั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยทรัพย์ ยศ และบริวาร ไม่มีผู้ใดหลอกลวงหรือใส่ร้ายได้ เป็นคนมีสติสัมปชัญญะอยู่เสมอ ทั้งนี้ก็เพราะรักษาศีล ๕ และปฏิบัติเบญจธรรม ๕ อย่าง มั่นคงไพบูลย์นั่นเอง

สายที่ ๕

ทางไปเทวดา

จะไปเทวดา ต้องมี หิริ โอตตัปปะ เป็นทาง ตามธรรมภาษิตที่ว่า

หิริโอตฺตปฺปสมฺปนฺนา สุกฺกธมฺมสมาหิตา

สนฺโต สปฺปุริสา โลเก เทวธมฺมาติ วุจฺจเร

แปลว่า สัปบุรุษ ผู้สงบในโลก ประกอบด้วยธรรมอันขาว ถึงพร้อมด้วย หิริ โอตตัปปะ นี้เรียกว่าผู้มีเทวธรรม

หิริ ความละอายต่อบาป ไม่กล้ากระทำบาป มีความกระดากใจ เพราะเห็นว่า มีโทษภัยต่าง ๆ จึงไม่กล้าฆ่าสัตว์ ไม่กล้าลักทรัพย์ ไม่กล้าประพฤติผิดในกาม ไม่กล้าพูดเท็จ ไม่กล้าดื่มสุราเมรัย รู้สึกละอายแก่ใจอยู่เสมอ

โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อบาปทุจริต เพราะเห็นว่าจะต้องได้รับทุกข์ต่าง ๆ ในอบายภูมิ มีความหวาดสะดุ้งต่อบาป ไม่กล้ากระทำบาปอยู่เสมอ ตลอดถึงความคิดก็คิดแต่กุศล

เมื่อไม่กล้าทำบาปเพราะมี **หิริ** โอตตัปปะ แล้วกลับใจได้เช่นนี้ ก็คิดกระทำแต่บุญกุศล ถวายทาน รักษาศีล เจริญภาวนาไปตามกำลังและความสามารถ จะปรากฏบุญกิริยาเนือง ๆ เช่นสร้างวัดวาอาราม สร้างโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ กุฏิกรรมฐาน สร้างโรงเรียน โรงพยาบาล ถนนหนทางต่าง ๆ เป็นต้น

ในเวลาสิ้นชีวิต อาศัยบุญกุศลที่ได้กระทำด้วยอำนาจแห่ง **หิริ** และ **โอตตัปปะ นั้น** ปรากฏเป็นกรรมอารมณ์ คืออารมณ์ที่ทำบุญในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ คือ

๑. ถวายทาน

๒. รักษาศีล

๓. เจริญภาวนา

๔. ให้ส่วนบุญ (ประกาศบุญที่กระทำแล้วให้ทราบ)

๕. อนุโมทนา รับส่วนบุญ (สาธุการด้วย)

๖. อ่อนน้อม ถ่อมตน คารวะแก่ผู้ใหญ่

๗. ช่วยเหลือขวนขวายในกิจการที่ชอบที่ควรและเหมาะสม

๘. แสดงธรรม

๙. ฟังธรรม

๑๐. ทำความเห็นให้ตรงตามความเป็นจริง ถ้านึกถึงกุศลกรรมเหล่านี้ไม่ได้ หรือไม่ได้นึกถึง ก็ปรากฏกรรมนิมิต เครื่องหมาย หรือบริวารของกรรม เช่น วัตถุทานต่าง ๆ อาทิ จีวร, ภัตตาหาร, เสนาสนะที่อาศัยและยารักษาโรค เหล่านี้มาเป็นอารมณ์

หรือมิฉะนั้นก็มีคตินิมิต เครื่องหมายของสุคติโลกสวรรค์ที่จะไป เช่น ปรากฏวิมาน อาหารทิพย์ ผ้าทิพย์ เครื่องทรงของเทวดา หรือรถของเทวดาเป็นต้นมาเป็นอารมณ์

ถ้าได้อารมณ์ กรรม กรรมนิมิต หรือคตินิมิต ดังกล่าวแล้วมาเป็นอารมณ์ เมื่อเวลาตาย ก็จะปฏิสนธิในเทวโลก ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น คือ

๑. ชั้น จาตุมหาราชิกา อายุยืน ๕๐๐ ปีทิพย์ = ๙ ล้านปีมนุษย์
๒. ชั้น ดาวดึงส์ อายุยืน ๑,๐๐๐ ปีทิพย์ = ๑๘ ล้านปีมนุษย์
๓. ชั้น ยามา อายุยืน ๒,๐๐๐ ปีทิพย์ = ๓๖ ล้านปีมนุษย์
๔. ชั้น ดุสิต อายุยืน ๔,๐๐๐ ปีทิพย์ = ๗๒ ล้านปีมนุษย์
๕. ชั้น นิมมานรตี อายุยืน ๘,๐๐๐ ปีทิพย์ = ๑๔๔ ล้านปีมนุษย์
๖. ชั้น ปรนิมมิตวสวัตตี อายุยืน ๑๖,๐๐๐ ปีทิพย์=๒๘๘ ล้านปีมนุษย์

ชั้นใดชั้นหนึ่งสุดแล้วแต่อำนาจของบุญกุศลที่ทำไว้มากน้อยต่างกัน เมื่อเกิดเป็นเทวดาแล้ว ย่อมได้เสวยทิพย์สมบัติ มีอาหารเป็นทิพย์ มีอาภรณ์เครื่องประดับเป็นทิพย์ มีร่างกายอันละเอียดประณีตสุขุมยิ่งนัก เหมาะสำหรับของทิพย์ทุกประการ เสวยแต่ความสุขจากกามารมณ์อยู่เป็นนิตย์ตลอดกาลนาน จนกว่าจะสิ้นบุญสิ้นอายุ

เมื่อสิ้นบุญจุติจากเทวโลกลงมาปฏิสนธิในมนุษยโลก ส่วนมากย่อมปฏิสนธิในราชตระกูล หรือในตระกูลเศรษฐีหรือตระกูลสาธุชนผู้มีสัมมาทิฏฐิ ได้รับความสุขสำราญจากการบำรุงบำเรอทุกประการ เพราะบุญที่เหลือจากความเป็นเทวดามาแล้ว.

สายที่ ๖

ทางไปพรหม

ทางไปพรหมนั้นมีฌานเป็นทาง บุคคลที่ทำฌานนั้นได้แก่พระโยคาวจรหรือเรียกว่าโยคีบุคคล ละปลิโพธเครื่องกังวลห่วงใยต่าง ๆ หลีกออกจากกามารมณ์ไปสู่ป่าหรือภูเขาที่สงัด ไม่ลำบากด้วยความเป็นอยู่เรื่องอาหาร เข้าหาอาจารย์ ขอเรียนสมถกรรมฐาน ๔๐ อย่างใดอย่างหนึ่งให้ปฏิบัติเหมาะแก่จริตอุปนิสัย

กรรมฐาน ๔๐ คือ

หมวดที่ ๑ กสิณ ๑๐

๑.	ปฐวี	– ดิน
๒.	อาโป	– น้ำ
๓.	เตโช	– ไฟ
๔.	วาโย	– ลม
๕.	นีล	– สีเขียว
๖.	โลหิต	– สีแดง
๗.	โอทาต	– สีขาว
๘.	ปีต	– สีเหลือง
๙.	อาโลก	– แสงสว่าง
๑๐.	อากาส	– ช่องว่าง

หมวดที่ ๒ อนุสสติ ๑๐

๑๑. พุทธานุสสติ – ระลึกถึงพระพุทธเจา
๑๒. ธัมมานุสสติ – ระลึกถึงพระธรรม
๑๓. สังฆานุสสติ – ระลึกถึงพระสงฆ์
๑๔. จาคานุสสติ – ระลึกถึงการบริจาค
๑๕. สีลานุสสติ – ระลึกถึงศีล
๑๖. เทวตานุสสติ – ระลึกถึงเทวดา
๑๗. อุปสมานุสสติ – ระลึกถึงความสงบ (นิพพาน)
๑๘. มรณานุสสติ – ระลึกถึงความตาย
๑๙. กายคตาสติ – ระลึกถึงความเป็นไปในกาย
๒๐. อานาปานสติ – กำหนดลมหายใจเข้าออก

หมวดที่ ๓ อสุภะ ๑๐

๒๑. อุทมาตก – ศพที่ขึ้นพอง
๒๒. วินีลก – ศพที่ขึ้นเขียว
๒๓. วิปุพก – ศพที่มีน้ำเหลืองไหล
๒๔. วิจฉินทก – ศพที่ถูกตัดเป็นท่อน ๆ
๒๕. วิกขายิตก – ศพที่ถูกสัตว์กัดกระจุยกระจาย
๒๖. วิกขิตตก – ศพที่เรี่ยราด
๒๗. หตวิกขิตตก – ศพที่ถูกฆ่าอวัยวะตกเรี่ยราด
๒๘. โลหิตก – ศพที่เปื้อนโลหิตอยู่

๒๙. ปุฬุวก – ศพที่เต็มไปด้วยหนอน

๓๐. อัฏฐิก – ศพที่มีแต่กระดูก

หมวดที่ ๔ อัปปมัญญา ๔ หรือพรหมวิหาร ๔

๓๑. เมตตา – รักใคร่อยากให้มีความสุข

๓๒. กรุณา – สงสารอยากช่วยให้พ้นทุกข์

๓๓. มุทิตา – ยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี

๓๔. อุเบกขา – ความวางเฉย

หมวดที่ ๕ สัญญา ๑

๓๕. อาหาเรปฏิกูลสัญญา – ความสำคัญในอาหารว่าน่าเกลียด

หมวดที่ ๖ ววัตถาน ๑

๓๖. จตุธาตุววัตถาน – กำหนดธาตุ ๔ ประชุมกัน

หมวดที่ ๗ อรูป ๔

๓๗. อากาสานัญจายตนะ – เพ่งความว่างเป็นอารมณ์

๓๘. วิญญาณัญจายตนะ – เพ่งวิญญาณเป็นอารมณ์

๓๙. อากิญจัญญายตนะ – เพ่งความไม่มีเป็นอารมณ์

๔๐. เนวสัญญานาสัญญายตนะ– เพ่งสัญญาเป็นอารมณ์

ในกรรมฐานทั้ง ๔๐ นี้ เป็นอารมณ์ของสมถกรรมฐานทำเพื่อให้ใจสงบได้ฌานเพียง ๓๐ อย่าง คือ กสิณ ๑๐ อานาปานสติ ๑ อสุภะ ๑๐ กายคตาสติ ๑ อัปปมัญญา ๔ อรูป ๔ นอกนั้นอีก ๑๐ อย่าง คือ อนุสสติ ๘ สัญญา ๑ ววัตถาน ๑ เป็นเพียงข่มนิวรณ์ไม่ให้เกิดขึ้นเท่านั้น ถ้าเป็นผู้

มีปัญญาก็สามารถทำให้เป็นบาทของวิปัสสนาได้

คนราคจริต เจริญอสุภะ ๑๐ หรือกายคตาสติเหมาะสม

คนโทสจริต เจริญอัปปมัญญา ๔ หรือวัณณกสิณ ๔ เหมาะสม

คนโมหจริต และวิตกจริต เจริญอานาปานสติ กำหนดลมหายใจเข้าออกจึงจะเหมาะสม สงบเร็ว

คนสัทธาจริต เจริญอนุสสติ ๖ คือ พุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติ สีลานุสสติ จาคานุสสติ เทวตานุสสติ จึงจะเหมาะสมสงบเร็ว

คนปัญญาจริต หรือพุทธิจริต เจริญกรรมฐาน ๔ อย่าง คือมรณานุสสติ อุปสมานุสสติ อาหาเรปฏิกูลสัญญา และจตุธาตุววัตถาน เหมาะสมทำให้สงบได้เร็ว

ส่วนกรรมฐานที่เหลือ ๑๐ คือ ปฐวี อาโป เตโช วาโย อาโลก อากาส และอรูปกรรมฐาน ๔ เหมาะกับคนทุก ๆ จริต

เมื่ออาจารย์ได้ให้กรรมฐานเหมาะแก่จริตแล้วนำกรรมฐานนั้นไปปฏิบัติ ตัวอย่างเช่น ปฐวีกสิณเป็นต้นนำเอาดวงกสิณไป ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ประมาณ ๑ คืบเป็นอย่างเล็กที่สุด อย่างใหญ่ที่สุดประมาณ ๕ วา (เท่าลานนวดข้าว) แล้วนำดวงกสิณนั้นมาบริกรรมว่า "ปฐวี ๆ ดิน ๆ" เรียกว่า บริกรรมภาวนา ดินที่นำมาเป็นนิมิตบริกรรมนั้น เรียกว่า บริกรรมนิมิต บริกรรมไปจนนิมิตนั้นติดตา ทั้งลืมตาและหลับตาก็เห็นปฐวีกสิณเหมือนกันชัดเจนเรียกว่าอุคคหนิมิต บริกรรมต่อไปจนขยายนิมิตให้ใหญ่ หรือย่นให้เล็กได้ตามความปรารถนามีรัศมีสดใสสว่างไสว เรียกว่าปฏิภาคนิมิตภาวนา ก็ใกล้จะเป็นฌานเรียกว่า

อุปจารภาวนา จนกระทั่งข้ามโคตรภูกาม คือไม่มีความรู้สึกทางปัญจทวาร ไม่เห็นรูป ไม่ได้ยินเสียง ไม่รู้กลิ่น ไม่รู้รส ไม่รู้สัมผัสใด ๆ ทั้งสิ้น รู้แต่นิมิตปฐวีกสิณเป็นต้นเท่านั้นอย่างเดียว เป็นเอกัคคตารมณ์ จนถึงอัปปนาภาวนา แน่วแน่เป็นฌาน

ผู้ทำสมถะนั้นย่อมได้รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔. รูปฌาน ๔ ได้แก่ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน. อรูปฌาน ๔ ได้แก่ อากาสานัญจายตนะ วิญญาณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ

ผู้ได้ ปฐมฌาน ย่อมมีวิตก นึกถึงกรรมฐานอย่างเดียว วิจาร พิจารณากรรมฐานอย่างเดียว ปีติ อิ่มใจในกรรมฐานเท่านั้น สุข สบายใจในกรรมฐาน เอกัคคตา รู้เฉพาะกรรมฐานอย่างเดียว

ผู้ได้ ทุติยฌาน ไม่ต้องมีวิตก วิจาร มีแต่ปีติ สุข เอกัคคตา

ผู้ได้ ตติยฌาน ไม่ต้องมีปีติ มีแต่สุข เอกัคคตา

ผู้ได้ จตุตถฌาน เปลี่ยนสุข เป็นอุเบกขา พร้อมกับมีเอกัคคตาเท่านั้น

ทั้งนี้ นับโดยจตุกนัย ถ้านับอย่างปัญจกนัยแล้วได้ฌาน ๕ คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน และปัญจมฌาน เทียบเข้ากับจตุกนัย คือ ทุติยฌานกับตติยฌาน เป็นทุติยฌาน ส่วนจตุตถฌานเป็นตติยฌาน และปัญจมฌาน เป็น จตุตถฌาน

ผู้ได้ อากาสานัญจายตนฌาน มีแต่อุเบกขาเพ่งอากาศอยู่ กับมีเอกัคคตา รู้เฉพาะอากาศไม่มีที่สิ้นสุดเท่านั้น

ผู้ได้ วิญญาณัญจายตนฌาน มีแต่เพ่งวิญญาณเฉยอยู่อย่างเดียวว่าวิญญาณไม่มีที่สิ้นสุดเท่านั้น

ผู้ได้ อากิญจัญญายตนฌาน มีแต่เพ่ง นัตถิภาวะเฉยอยู่อย่างเดียวว่าไม่มีอะไร น้อยหนึ่งก็ไม่มี นิดหนึ่งก็ไม่มีเท่านั้น

ผู้ได้ เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน มีแต่เพ่งสัญญาเฉยอยู่อย่างเดียว ว่าสัญญานี้สงบประณีต มีก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่

เมื่อได้จตุตถฌาน (หรือปัญจมฌาน) แล้ว อภิญญาย่อมเกิดขึ้นได้ถึง ๕ อย่าง คือ

๑. อิทธิวิธิ อภิญญา –แสดงฤทธิ์ได้

๒. ทิพพโสต อภิญญา –หูทิพย์ฟังเสียงมนุษย์และเทวดาที่อยู่ในที่ไกลเหนือสามัญชนได้

๓. ปรจิตต วิชานน อภิญญา –รู้วาระจิตคนอื่นได้

๔. ปุพเพนิวาสานุสสติ อภิญญา –ระลึกความเป็นอยู่ในชีวิตก่อน ๆ ได้

๕. ทิพพจักขุ อภิญญา– ตาทิพย์เห็นได้ไกล อันสามัญชนเห็นไม่ได้

บุคคลผู้ได้ฌานเห็นปานนี้แล้ว ถ้าฌานไม่เสื่อมเสียในเวลาสิ้นชีวิตมรณภาพลง ฌานจะเป็นปัจจัยส่งให้ไปปฏิสนธิในพรหมโลก ตามลำดับชั้นดังต่อไปนี้

ผู้ได้ รูปาวจรปฐมฌานกุศลอย่างต่ำ มีอำนาจให้เกิดปฐมฌานวิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมปาริสัชชา ในปฐมฌานภูมิ มีอายุยืน ๑/๓ มหากัปป์

ผู้ได้ รูปาวจรปฐมฌานกุศลอย่างกลาง มีอำนาจให้เกิดปฐมฌาน วิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมปุโรหิตา ในปฐมฌานภูมิ มีอายุยืน ๑/๒ มหากัปป์

ผู้ได้ รูปาวจรปฐมฌานกุศลอย่างประณีต มีอำนาจให้เกิดปฐม-ฌาน วิปากจิต ปฏิสนธิเป็นมหาพรหม ในปฐมฌานภูมิ มีอายุยืน ๑ มหากัปป์

ผู้ได้ รูปาวจรทุติยฌานกุศลอย่างต่ำ มีอำนาจให้เกิดทุติยฌาน วิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมปริตตาภา ในทุติยฌานภูมิ มีอายุยืน ๒ มหากัปป์

ผู้ได้ รูปาวจรทุติยฌานกุศลอย่างกลาง มีอำนาจให้เกิดทุติยฌาน วิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมอัปปมาณาภา ในทุติยฌานภูมิ มีอายุยืน ๔ มหากัปป์

ผู้ได้ รูปาวจรทุติยฌานกุศลอย่างประณีต มีอำนาจให้เกิดทุติยฌาน วิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมอาภัสสรา ในทุติยฌานภูมิ มีอายุยืน ๘ มหากัปป์

ผู้ได้ รูปาวจรตติยฌานกุศลอย่างต่ำ มีอำนาจให้เกิดตติยฌาน วิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมปริตตาภา ในทุติยฌานภูมิ มีอายุยืน ๒ มหากัปป์

ผู้ได้ รูปาวจรตติยฌานกุศลอย่างกลาง มีอำนาจให้เกิดตติยฌาน วิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมอัปปมาณาภา ในทุติยฌานภูมิ มีอายุยืน ๔ มหากัปป์

ผู้ได้ รูปาวจรตติยฌานกุศลอย่างประณีต มีอำนาจให้เกิดตติยฌานวิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมอาภัสสรา ในทุติยฌานภูมิ มีอายุยืน ๘ มหากัปป์

ผู้ได้ รูปาวจรจตุตถฌานกุศลอย่างต่ำ มีอำนาจให้เกิดจตุตถฌานวิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมปริตตสุภา ในตติยฌานภูมิ มีอายุยืน ๑๖ มหากัปป์

ผู้ได้ รูปาวจรจตุตถฌานกุศลอย่างกลาง มีอำนาจให้เกิดจตุตถฌานวิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมอัปปมาณสุภา ในตติยฌานภูมิ มีอายุยืน ๓๒ มหากัปป์

ผู้ได้ รูปาวจรจตุตถฌานกุศลอย่างประณีต มีอำนาจให้เกิดจตุตถ-ฌานวิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมสุภกิณหกา ในตติยฌานภูมิ มีอายุยืน ๖๔ มหากัปป์

ผู้ได้ รูปาวจรปัญจมฌานกุศลอย่างต่ำ มีอำนาจให้เกิดปัญจมฌานวิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมเวหัปผลาและพรหมสุทธาวาส ในจตุตถ-ฌานภูมิ นอกจากนั้น ยังเป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิเป็นรูปของอสัญญสัตตาพรหมอีกด้วย

ชั้นพรหมเวหัปผลาและพรหมอสัญญสัตตา มีอายุยืนถึง ๕๐๐ มหากัปป์

ชั้นสุทธาวาส ๕ ซึ่งเป็นที่ปฏิสนธิของพระอนาคามี มีอายุยืนตามลำดับดังนี้

๑. ชั้น อวิหา อายุยืน ๑,๐๐๐ มหากัปป์

๒. ชั้น อตัปปา อายุยืน ๒,๐๐๐ มหากัปป์
๓. ชั้น สุทัสสา อายุยืน ๔,๐๐๐ มหากัปป์
๔. ชั้น สุทัสสี อายุยืน ๘,๐๐๐ มหากัปป์
๕. ชั้น อกนิฏฐา อายุยืน ๑๖,๐๐๐ มหากัปป์

ผู้ได้ อรูปฌาน ย่อมเกิดในอรูปภูมิตามลำดับดังต่อไปนี้

ผู้ได้ อากาสานัญจายตนกุศล ให้เกิดอากาสานัญจายตนวิปากจิตปฏิสนธิเป็นอรูปพรหมในอากาสานัญจายตนภูมิ มีอายุยืน ๒๐,๐๐๐ มหากัปป์

ผู้ได้ วิญญาณัญจายตนกุศล ให้เกิดวิญญาณัญจายตนวิปากจิตปฏิสนธิเป็นอรูปพรหมในวิญญาณัญจายตนภูมิ มีอายุยืน ๔๐,๐๐๐ มหากัปป์

ผู้ได้ อากิญจัญญายตนกุศล ให้เกิดอากิญจัญญายตนวิปากจิตเป็นอรูปพรหม ในอากิญจัญญายตนภูมิ มีอายุยืน ๖๐,๐๐๐ มหากัปป์

ผู้ได้ เนวสัญญานาสัญญายตนกุศล ให้เกิดเนวสัญญานาสัญญายตนวิปากจิตเป็นอรูปพรหม (ภวัคคพรหม) ในเนวสัญญานาสัญญายตนภูมิ มีอายุยืน ๘๔,๐๐๐ มหากัปป์

พรหมสิ้นอายุ

พรหมต่าง ๆ ที่มีอายุยืนตั้งแต่ ๑/๔ มหากัปป์ จนถึง ๘๔,๐๐๐ มหากัปป์นั้น ย่อมยาวนานเหลือที่จะคณานับได้ ได้แต่เพียงอุปมาว่าตั้งแต่โลกเกิดขึ้นแล้วเต็มบริบูรณ์ จนกระทั่งโลกพินาศ จึงนับเป็นมหากัปป์หนึ่ง

หรืออุปมาเหมือนภูเขาศิลาแท่งทึบ กว้างด้านละ ๑ โยชน์ สูง ๑ โยชน์ ในเวลา ๑๐๐ ปี มีเทวดานำเอาผ้าทิพย์อันละเอียดมาปาด ไปทีหนึ่ง จนกระทั่งภูเขานั้นเสมอกับพื้นดิน เรียกว่ามหากัปป์หนึ่ง

หรืออุปมาเหมือนสระใหญ่กว้างด้านละ ๑ โยชน์ ทั้ง ๔ ด้าน ลึก ๑ โยชน์ ในเวลา ๑๐๐ ปี มีเทวดานำเมล็ดผักกาดไปใส่ลงในสระใหญ่นั้นจนกระทั่งเต็มสระเสมอพื้นดิน เรียกว่ามหากัปป์หนึ่ง

พรหมจะอยู่จนสิ้นอายุ จะกลับมาปฏิสนธิเป็นเทวดาหรือมนุษย์ แต่ไม่ตกอบาย เพราะอำนาจฌานรักษาไว้ ต่อเมื่อทำความชั่วในเทวดาหรือมนุษย์ จึงจะตกอบายภูมิ เมื่อพรหมจุติลงมาปฏิสนธิเป็นมนุษย์นั้น ย่อมเป็นมนุษย์ที่มีสติปัญญา ประกอบด้วยพรหมวิหาร ชอบอิสระ อยู่เป็นโสด ยินดีในที่สงัด ชอบทำกรรมฐาน พอใจในเพศบรรพชิตเป็นส่วนมาก

ทั้งนี้ เพราะอำนาจบารมีที่ได้บำเพ็ญฌานมาเป็นปัจจัยช่วยอุปถัมภ์ให้เป็นไป ทำอะไรมักจะได้ดีเป็นพิเศษเสมอ.

สายที่ ๗

ทางไปนิพพาน

หนทางสายที่ ๗ นี้จะมีขึ้นได้เมื่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติบังเกิดขึ้นในโลก ทรงประกาศสัจจธรรมชี้แนะแนวทางวิวัฏฏะพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏทุกข์ จนกระทั่งพุทธบริษัท ผู้มีสติปัญญาได้พากันปฏิบัติตามบรรลุพระนิพพานเป็นพระอริยสังฆเจ้าเป็นจำนวนมาก ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า ทางไปสู่พระนิพพานมีแต่เฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น

ส่วนทางทั้ง ๖ สายที่แสดงมาแล้วนั้นเป็นทางวัฏฏทุกข์อันมีประจำโลกมานานแล้ว จนจะคณนาประมาณไม่ได้ พุทธศาสนาจะมีหรือไม่มีก็ตาม ชาวโลกทั้งมวลเดินทางไปอบายภูมิด้วยการประกอบทุจริตต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่ไม่รู้ว่าทุจริต บางคราวบางสมัยได้โอกาสก็ทำความดีปฏิบัติมนุษยธรรม หรือพรหมธรรมให้เกิดในสุคติเป็นมนุษย์ เทวดา พรหมตามฐานะของตน สิ้นบุญจากพรหม เทวดา มาเกิดเป็นมนุษย์ประกอบกรรมชั่วให้ไปตกอบายภูมิอีก ท่องเที่ยววนเวียนอยู่ในสังสารวัฏไม่มีสิ้นสุด

ทางไปสู่พระนิพพาน จึงเป็นอมตมรดกอันล้ำค่ายิ่งที่พระบรมศาสดาทรงประทานมอบให้ไว้ จึงควรอย่างยิ่งที่จะพลีชีวิตอุทิศต่อพระพุทธองค์ เพื่อศึกษาและปฏิบัติตามทางไปสู่พระนิพพาน ให้ถูกต้องตามรอยยุคลบาทที่เสด็จไปสู่พระนิพพานชั่วนิรันดรแล้ว

ทางไปนิพพาน คือ วิปั๋สสนากรรมฐานนั่นเอง เพราะวิปั๋สสนา-กรรมฐานเท่านั้นที่จะดำเนินไปสู่พระนิพพานได้ จึงควรเข้าใจในเรื่องวิปั๋สสนากรรมฐาน ตามหลักปริยัติเสียก่อน เพื่อจะนำไปสู่ปฏิบัติและปฏิเวธในภายหลัง

คำว่าวิปั๋สสนากรรมฐาน หมายความว่ากรรมฐานของวิปั๋สสนา หรือจะเรียกว่าที่ทำงานของวิปั๋สสนา ได้แก่วิปั๋สสนาภูมินั่นเอง ฉะนั้น คำว่ากรรมฐานในที่นี้ ถ้าเรียกอย่างเดียวเรียกว่าปรมัตถธรรม ถ้าเรียก ๒ อย่าง เรียกว่า รูปธรรม นามธรรม ถ้าเรียกหลายอย่างเรียกว่า ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจ-สมุปบาท ๑๒ ล้วนแต่เป็นกรรมฐานที่ทำงานของวิปั๋สสนาทั้งสิ้น

คำว่าวิปั๋สสนานั้น หมายว่าเห็นโดยวิเศษ หรือเห็นพิเศษ ซึ่งมีคำวิเคราะห์ว่า

" วิเสเสน ปสฺสตีติ วิปสฺสนา การเห็นโดยวิเศษ คือ วิปั๋สสนา"

การเห็นโดยวิเศษนั้นไม่ใช่เห็นด้วยตาอย่างธรรมดา แต่เห็นด้วยปั๋ญญา หรือญาณ หรือวิชา ได้แก่ความรู้แจ้งเห็นจริง ถ้ากล่าวโดยตรงแล้ว วิปั๋สสนาก็คือปั๋ญญาเจตสิกที่รู้รูปธรรม นามธรรม ตามสภาวะปรมัตถ์ ที่มีจริงเป็นจริงอยู่เท่านั้น ถ้ากล่าวโดยปริยายแล้วอย่างย่อก็ได้แก่ไตรสิกขา ๓ ถ้ากล่าวอย่างกลางก็ได้แก่วิสุทธิมรรค ๗ ถ้ากล่าวอย่างพิสดารก็ได้แก่ สติปั๋ฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรค ๘ ซึ่งเรียกว่าโพธิปั๋กขิยธรรม ๓๗ นั่นเอง

วิปัสสนากรรมฐาน อันเป็นทางเดินไปสู่พระนิพพานนี้ ต้องรู้จักหน้าตาของศัตรู ผู้ทำลายวิปัสสนา ซึ่งเป็นอุปสรรคเครื่องขัดข้อง ขวางกั้นมิให้วิปัสสนาดำเนิน

ข้าศึกของวิปัสสนาโดยตรงได้แก่โมหเจตสิก อันเป็นตัวอวิชชาที่ทำให้มืดมน ไม่รู้รูปนาม ตามความเป็นจริง นอกจากนั้นยังมีอกุศลเจตสิกอีก ๑๓ มีโลภะ โทสะ เป็นต้น ซึ่งเรียกว่า อาสวะ ๔ โอฆะ ๔ โยคะ ๔ คันถะ ๔ อุปาทาน ๔ นิวรณ์ ๕ อนุสัย ๗ สังโยชน์ ๑๐ กิเลส ๑๐

วิปัสสนาจึงจำเป็นต้องดำเนินไปด้วยหลักการย่อ ๆ ทั้ง ๔ คือ

๑. รู้รูปนาม
๒. เจริญปัญญา
๓. ละโมหะ
๔. ให้ถึงพระนิพพาน

การรู้รูปนาม

การรู้รูปนาม ต้องทราบว่าอะไรคือรูป อะไรคือนาม รูปนามตั้งอยู่ที่ไหนปรากฏเวลาใด เพื่อจะได้รู้ให้ถูกต้องและจดสภาวะ โดยไม่วิปลาสผิดพลาดไป

รูปนามในที่นี้หมายเอารูปธรรม นามธรรม ซึ่งเป็นตัวสภาวะของปรมัตถล้วน ๆ ที่ยืนให้วิปัสสนาพิสูจน์ได้

คำว่า รูปนามนี้ บางทีก็หมายเอาสมมติบัญญัติก็มี เช่นที่กล่าวกันว่า "คนเราทุกรูปทุกนาม" ซึ่งหมายเอารูปบัญญัติ รูปสมมติ

ได้แก่ร่างกายเป็นต้น ส่วนนามบัญญัติ นามสมมตินั้น ได้แก่ชื่อเสียงซึ่งน้อมไปหาร่างกายแล้วตั้งชื่อขึ้น หรือนามตามไวยากรณ์ ก็หมายเอานามบัญญัตินั่นเอง

คำว่า รูปธรรม นั้น ได้แก่รูปปรมัตถ์ที่ทรงไว้ซึ่งความแตกสลาย

คำว่า นามธรรม นั้น ได้แก่จิต เจตสิกอันเป็นปรมัตถ์ที่น้อมไปหาอารมณ์

ฉะนั้น รูปเป็นสิ่งที่ไม่รู้ มีแต่แตกดับเท่านั้น ส่วนนามนั้นเป็นสิ่งที่รู้

นามรูปนี้ตั้งอยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

ทางตา	สีเป็นรูป	เห็นเป็นนาม
ทางหู	เสียงเป็นรูป	ได้ยินเป็นนาม
ทางจมูก	กลิ่นเป็นรูป	รู้เป็นนาม (ได้กลิ่น)
ทางลิ้น	รสเป็นรูป	รู้เป็นนาม (รู้รส)
ทางกาย	เย็นเป็นรูป	รู้เป็นนาม (รู้สัมผัส)
	ร้อนเป็นรูป	รู้เป็นนาม
	อ่อนเป็นรูป	รู้เป็นนาม
	แข็งเป็นรูป	รู้เป็นนาม
ทางใจ	หัวใจเป็นรูป	คิดนึกเป็นนาม
	ยืนเป็นรูป	รู้เป็นนาม
	ก้าวเป็นรูป	รู้เป็นนาม
	นั่งเป็นรูป	รู้เป็นนาม

นอนเป็นรูป รู้เป็นนาม
เคลื่อนไหวเป็นรูป รู้เป็นนาม
คู้เหยียดเป็นรูป รู้เป็นนาม

รูปนามนี้ย่อมปรากฏเป็นปัจจุบัน อยู่ที่อายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบกัน

ขณะสีกระทบกับตาเห็นขึ้น เป็นปัจจุบัน เห็นแล้วเป็นอดีต ยังไม่เห็นเป็นอนาคต

ขณะเสียงกระทบหู ได้ยินขึ้น เป็นปัจจุบัน ได้ยินแล้วเป็นอดีต ยังไม่ได้ยินเป็นอนาคต

ขณะกลิ่นกระทบจมูก รู้กลิ่นขึ้นเป็นปัจจุบัน รู้กลิ่นแล้วเป็นอดีต ยังไม่รู้กลิ่นเป็นอนาคต

ขณะรสกระทบลิ้น รู้รสขึ้นเป็นปัจจุบัน รู้รสแล้วเป็นอดีต ยังไม่รู้รสเป็นอนาคต

ขณะโผฏฐัพพะกระทบกาย รู้สึกขึ้นเป็นปัจจุบัน รู้สึกแล้วเป็นอดีต ยังไม่รู้สึกเป็นอนาคต

ขณะธรรมกระทบใจ คิดขึ้นเป็นปัจจุบัน คิดแล้วเป็นอดีต ยังไม่ได้คิดเป็นอนาคต

ฉะนั้น สภาวะที่ปรากฏยืนให้กำหนดพิสูจน์ได้เฉพาะที่ปัจจุบันเท่านั้น เพราะอดีตก็ไม่มี สภาวะดับไปเสียแล้ว และอนาคตก็ยังไม่มีสภาวะไม่เกิดขึ้นให้พิสูจน์ได้

การกำหนดรู้รูปนามจึงต้องกำหนดรู้ที่ปัจจุบัน กำลังปรากฏอยู่อย่างเดียว

การเจริญปัญญา

การเจริญปัญญารู้รูปนาม ต้องอาศัยศีลและสมาธิเป็นพื้นฐาน ศีลและสมาธิจะสมบูรณ์ได้ก็ต้องอาศัยสติที่ระลึกทันต่อปัจจุบัน เพราะขณะสติกำหนดทันปัจจุบันทุกทวาร เว้นอกุศลทุจริตทั้งปวง เป็น อินทรียสังวรศีล หรือเรียกว่าสติสังวร สำรวมด้วยสติ สติที่ตั้งอยู่กับรูปนามด้วยอาศัยความเพียรอันมั่นคงจนเป็นเอกัคคตา กำหนดระลึกทันปัจจุบันอย่างเดียวนั้นเป็น ขณิกสมาธิ เมื่อสมาธิมีขึ้น ปัญญาอันเป็นส่วนภาวนามยปัญญาก็เกิดขึ้น รู้สภาวะของรูปนามตามความเป็นจริงได้

ในขณะที่ภาวนามยปัญญายังไม่เกิดขึ้น คือยังเป็นศีลและสมาธิอยู่ด้วยสติกำหนดทันปัจจุบันนั้น ต้องมีสุตามยปัญญา–ความเข้าใจรูปนามที่ได้อบรมมา และมีจินตามยปัญญานึกรู้รูปนาม ตามคำบริกรรม ช่วยประคับประคองให้มีสติขึ้นเรียกว่า สัมปชัญญะ

ฉะนั้น การรู้ด้วยสุตามยปัญญา และจินตามยปัญญานั้นเป็นปริยัติ ส่วนการรู้ด้วยภาวนามยปัญญาเป็นปฏิบัติโดยแท้ เพราะปริยัตินั้นให้รู้ชื่อสภาวะที่เกิดขึ้นกำลังเป็นปัจจุบันอยู่โดยรอบคอบ แต่ปฏิบัตินั้นให้รู้ถึงสภาวธรรมกำลังปรากฏเป็นปัจจุบันอยู่

ปัญญาทั้งสามนี้จะเกิดขึ้นได้อยู่ที่สติเป็นองค์สำคัญ ถ้าปราศจากสติเสียแล้วปัญญาก็เกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าจะเรียกให้สมบูรณ์ เรียกว่าสติปัญญา

หรือสติสัมปชัญญะ ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสในพระสูตรต่าง ๆ โดยทรงเรียกว่า สมถวิปัสสนานั้น สมถะในที่นั้นได้แก่สติ ส่วนวิปัสสนานั้นได้แก่ปัญญา

ปริยัติ กับ ปฏิบัติ

ทางตา ในขณะเห็นรูป บริกรรมว่า "สีเป็นรูป เห็นเป็นนาม" เป็นปริยัติ ที่กำหนดรู้ทันสภาวะของสีกระทบตากับรู้สึกเห็นเป็นปฏิบัติ

ทางหู ในขณะได้ยินเสียง บริกรรมว่า "เสียงเป็นรูป ได้ยินเป็นนาม" เป็นปริยัติ ที่กำหนดรู้ทันสภาวะของเสียงกระทบหูกับรู้สึกได้ยิน เป็นปฏิบัติ

ทางจมูก ในขณะรู้สึกกลิ่น บริกรรมว่า "กลิ่นเป็นรูป รู้เป็นนาม" เป็นปริยัติ ที่กำหนดรู้ทันสภาวะของกลิ่นกระทบจมูกกับรู้สึกได้กลิ่นเป็นปฏิบัติ

ทางลิ้น ในขณะรู้รส บริกรรมว่า "รสเป็นรูป รู้เป็นนาม" เป็นปริยัติ ที่กำหนดรู้ทันสภาวะของการกระทบลิ้นกับรู้สึกได้รสนั้นเป็นปฏิบัติ

ทางกาย ในขณะรู้สัมผัสเย็น ร้อน อ่อนแข็ง บริกรรมว่า "เย็นเป็นรูป รู้สึกเป็นนาม, ร้อนเป็นรูป รู้สึกเป็นนาม, อ่อนเป็นรูป รู้สึกเป็นนาม, หรือแข็งเป็นรูป รู้สึกเป็นนาม" เป็นปริยัติ ที่กำหนดรู้ทันสภาวะของโผฏฐัพพะ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง หรือหย่อนตึงกระทบกายกับความรู้สึกนั้นเป็นปฏิบัติ

ทางใจ ในขณะคิด บริกรรมว่า "คิดเป็นนาม หัวใจเป็นรูป" เป็นปริยัติ ที่กำหนดรู้ทันสภาวะคิดนั้นเป็นปฏิบัติ หรือในขณะยืน เดิน นั่ง นอน คู้ เหยียด เคลื่อนไหว การบริกรรมว่า "ยืนเป็นรูป รู้เป็นนาม, ก้าวเป็นรูป รู้เป็นนาม, นั่งเป็นรูป รู้เป็นนาม, นอนเป็นรูป รู้เป็นนาม, เคลื่อนไหวเป็นรูป รู้เป็นนาม" เป็นปริยัติ ที่กำหนดรู้ทันสภาวะของรูปนามตามอิริยาบถต่าง ๆ ที่นามกำลังสั่งให้รูปเคลื่อนไหวอยู่ หรือตั้งอยู่ด้วยอาการนั้น ๆ เป็นปฏิบัติ

เมื่อได้เจริญปัญญา ผ่านพ้นสุตามยปัญญาและจินตามยปัญญา ภาวนามยปัญญา เกิดรู้แต่สภาวะอย่างเดียว แล้วก็ไม่ต้องบริกรรม ละบริกรรมได้ เพราะปริยัติได้ส่งถึงที่สุดเพียงวิปัสสนาญาณอย่างอ่อนเท่านั้น เมื่อเกิดวิปัสสนาญาณอย่างแก่แล้วไม่ต้องใช้บริกรรมแต่อย่างใด คงรู้แต่สภาวะอย่างเดียวเท่านั้น จนกว่าจะถึงที่สุดคือ ความพ้นทุกข์

การละโมหะ

โมหะตัวหลงไม่รู้รูปนาม เป็นข้าศึกศัตรูของสติอย่างร้ายกาจ เป็นจอมทัพฝ่ายบาปอกุศล บาปอกุศลจะเกิดขึ้นได้ก็เพราะมีโมหะเป็นหัวหน้า เมื่อโมหะเกิดขึ้นแล้ว โลภะ โทสะ ก็เกิดขึ้นได้ แม้บาปอกุศล ทุจริตต่าง ๆ ที่ยังไม่เกิดขึ้นก็จะเกิดขึ้น ซึ่งเป็นหนทางไปสู่อบายภูมิและสู่วัฏฏทุกข์เวียนเกิดเวียนตายไม่มีที่สิ้นสุด

โดยนัยตรงกันข้าม เมื่อมีสติกำหนดทันรูปนามก็เป็นหนทางไปสู่พระนิพพานอันเป็นวิวัฏฏะ ปราศจากการหมุนเวียนในสังสารทุกข์ในภพภูมิต่าง ๆ

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ขณะที่มีสติกำหนดรู้รูปนาม ละโมหะเป็นหนทางไปนิพพาน ถ้ามีโมหะหลงเผลอไป ขาดสติเป็นหนทางไปอบาย

ขณะได้ยินมีสติกำหนดรู้รูปนาม ละโมหะเป็นหนทางไปนิพพาน ถ้าเผลอไปมีโมหะไม่รู้รูปนาม ขาดสติเป็นหนทางไปอบาย

ขณะรู้กลิ่นมีสติกำหนดรู้ รูปนาม ละโมหะเป็นหนทางไปนิพพาน ถ้าเผลอไม่มีโมหะ ขาดสติเป็นหนทางไปอบาย

ขณะรู้รสมีสติกำหนดรู้ รูปนาม ละโมหะเป็นหนทางไปนิพพาน ถ้าเผลอไปมีโมหะไม่รู้ รูปนาม ขาดสติเป็นหนทางไปอบาย

ขณะรู้สึกสัมผัสทางกาย มีสติรู้รูปนาม ละโมหะเป็นหนทางไปนิพพาน ถ้าเผลอไปมีโมหะหลงไม่รู้รูปนาม ขาดสติเป็นหนทางไปอบาย

ขณะนึกคิด มีสติกำหนดรู้ รูปนาม หรือขณะยืน เดิน นั่ง นอน คู้ เหยียด เคลื่อนไหว มีสติกำหนดรู้รูปนาม ละโมหะเป็นหนทางไปนิพพาน ถ้าเผลอไปมีโมหะและไม่รู้รูปนาม ขาดสติเป็นหนทางไปอบาย หรือไปสู่วัฏฏทุกข์

ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติต้องรู้จักรายได้รายเสีย ถ้ามีสติกำหนดรู้รูปนามทันภพชาติจะน้อยลงไปใกล้พระนิพพานขึ้น ถ้ามีโมหะแล้ว ภพชาติจะมากหลาย นานหาที่สุดมิได้ จึงจำเป็นต้องตั้งสติ ปลูกสติ เจริญสติที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้มั่นคงแข็งแรง เพื่อกำจัดโมหะให้หมดไปสิ้นไปจากขันธสันดาน

การถึงนิพพาน

บุคคลที่ยังไม่ถึงพระนิพพาน จะเดาเอา คาดคะเนเอา อนุมานเอาให้เหมือนการบรรลุโดยประจักขสิทธินั้นไม่ได้ แม้ว่าพระนิพพานจะเป็นยอดปรมัตถ์ที่เต็มไปด้วยสันติสุข บรมสุข พ้นทุกข์สุดที่จะพรรณนาอย่างไรก็ตาม ผู้ปรารถนาไม่สามารถจะถึงได้ด้วยการนึกคิดหรือการไปด้วยเท้า แต่จะไปถึงด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาเท่านั้น แต่การปฏิบัติวิปัสสนาก็ต้องไปตามลำดับ จะข้ามลำดับขั้นไม่ได้ ต้องดำเนินไปตามลำดับแห่งวิสุทธิมรรคอันบริสุทธิ์สะอาดผ่องแผ้ว กล่าวคือ

๑. ต้องผ่านสีลวิสุทธิ มีศีลบริสุทธิ์ คืออินทรียสังวร ศีลบริบูรณ์มีสติเว้นโมหะอยู่ทุกขณะ

๒. ต้องผ่านจิตตวิสุทธิ มีจิตบริสุทธิ์ โลภ โกรธ หลงและนิวรณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะเป็นสมาธิมีสติมั่นคงไม่เผลอ ติดต่อกันโดยสาตัจจกิริยาวเสน อำนาจการกระทำสติให้ติดต่อกันเป็นอัปปมาทธรรมไม่ประมาทอยู่เสมอ

๓. ต้องผ่านทิฏฐิวิสุทธิ มีความเห็นบริสุทธิ์โดยเห็นว่าโลกนี้ว่างไม่มีอะไรนอกจากรูปและนามเท่านั้น

๔. ต้องผ่านกังขาวิตรณวิสุทธิ มีความบริสุทธิ์ที่หมดความสงสัยในเรื่องปัจจัยของรูปนาม ว่ารูปนามนี้ไม่มีผู้สร้างผู้บันดาล มีแต่เป็นเหตุเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันอยู่เสมอ ทางปัญจทวาร รูปเป็นปัจจัยแก่นามทางมโนทวาร นามเป็นปัจจัยแก่รูป และเกิดดับอยู่ก็เพราะมีอำนาจของอาหารและกรรมอันเกิดแต่อุปาทาน ตัณหาอวิชชา ในอดีตเท่านั้นเอง

เป็นเหตุ จึงสิ้นสงสัยในปัจจัยของรูปนามโดยประการทั้งปวง

๕. ต้องผ่านมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ มีความบริสุทธิ์หมดจดด้วยญาณความรู้ความเห็นทางนิพพาน คือ รูปนามที่เกิดดับเป็นอนิจจังทุกขังอนัตตาอยู่เท่านั้นเป็นทาง ส่วนความยินดีด้วยแสงสว่าง ความยินดีในสติ ญาณ วิริยะ ปีติ ปัสสัทธิ สุข สมาธิ อุเบกขา ที่แก่กล้านั้นมิใช่หนทางทำให้วิปัสสนาเนิ่นช้าเศร้าหมองเป็นวิปัสสนูปกิเลส จึงละเสีย เห็นแต่รูปนามเกิดดับตลอดไป

๖. ต้องผ่านปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ มีความบริสุทธิ์ด้วยญาณและทัสสนะในปฏิปทาที่ดำเนินไปสู่พระนิพพาน โดยเห็นรูปนามดับไป ๆ เป็นอนิจจังไม่เที่ยง เป็นทุกขังทนอยู่ไม่ได้ เป็นอนัตตาบังคับบัญชาไม่ได้ จนมีวิปัสสนาญาณเกิดขึ้นตามลำดับ เห็นรูปนามที่ดับไป ๆ นั้นเป็นภัย เป็นทุกข์ เป็นโทษ น่าเบื่อหน่าย อยากจะหนี หาทางหนีเมื่อหนีไม่พ้นก็ดูเฉยอยู่ จนกระทั่งมีอินทรีย์ พละกำลังแก่กล้าดำเนินกิจแห่งอริยสัจจนถึงโคตรภูตัดโคตรปุถุชนได้

๗. ต้องผ่านญาณทัสสนวิสุทธิ มีความบริสุทธิ์ด้วยญาณที่เห็นนิพพาน เป็นญาณที่ถึงพระนิพพาน รู้พระนิพพาน สัมผัสพระนิพพานเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์โดยมัคคญาณ

๘. ถึงพระนิพพาน โดยได้เสวยพระนิพพานเป็นอารมณ์ต่อจากมัคคญาณเรียกว่าผลญาณ สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ๔

ถ้าสำเร็จเป็นพระโสดาบันผู้ถึงกระแสพระนิพพาน เป็นผู้ตัดทิฏฐิความเห็นผิด วิจิกิจฉา ความสงสัยได้สิ้นเชิง ทั้งจะมีศีล ๕ บริบูรณ์

เป็นปกติ และมีอำนาจพิเศษไม่ไปตกอบายภูมิอีก ยังเหลือภพชาติอย่างมากเพียง ๗ ชาติเท่านั้น แล้วก็จะสำเร็จอรหัตต์เข้าสู่นิพพาน ตามเสด็จองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไป

ถ้าสำเร็จเป็นพระสกทาคามี ทำให้ราคะโทสะโมหะเบาบางลง ก็มาสู่ตระกูลเพียงครั้งเดียวเท่านั้น แล้วก็จะสำเร็จอรหัตต์ปรินิพพาน

ถ้าสำเร็จเป็นพระอนาคามี ก็จะไม่มาสู่กามภูมิอีก จะสำเร็จอรหัตต์ปรินิพพานในพรหมภูมิ เพราะตัดกามราคะและปฏิฆะความโกรธได้สิ้นแล้ว

ถ้าสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ควรกราบไหว้สักการบูชาอย่างยิ่ง เพราะไกลจากกิเลสแล้ว โลภะ โมหะ ที่เหลือได้ขาดสิ้นไปแล้ว ชาตินั้นเป็นชาติสุดท้าย การเกิดอีกในชาติต่อไปไม่มี เป็นผู้ได้เดินทางเป็นพระนิพพานจนจบไม่มีต้องเดินอีก การศึกษาและกรณียกิจเพื่อพระนิพพานได้จบลงแล้วด้วยดี พรหมจรรย์ได้บริสุทธิ์บริบูรณ์พร้อมทุกประการ สิ้นชีวิตแล้วก็ปรินิพพาน พ้นจากทุกข์ถึงอมตะชั่วนิรันดร

คำไหว้พระอย่างย่อ

จุดธูปเทียนเสร็จแล้ว กราบ ๓ หน แล้วว่าดังนี้

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา พุทฺธํ ภควนฺตํ อภิวาเทมิ (กราบ)

สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม ธมฺมํ นมสฺสามิ (กราบ)

สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ สงฺฆํ นมามิ (กราบ)

(ขึ้น) หนฺท มยํ พุทฺธสฺส ภควโต ปุพฺพภาคนมการํ กโรม เส

(ว่า) นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

(ขึ้น) หนฺท มยํ พุทฺธานุสฺสตินยํ กโรม เส

(ว่า) อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺ-ปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ

(หมอบว่า) กาเยน วาจาย ว เจตสา วา

พุทฺเธ กุกมฺมํ ปกตํ มยา ยํ

พุทฺโธ ปฏิคฺคณฺหตุ อจฺจยนฺตํ

กาลนฺตเร สํวริตุํ ว พุทฺเธ

(ขึ้น) หนฺท มยํ ธมฺมานุสฺสตินยํ กโรม เส

(ว่า) สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิ-ปสฺสิโก โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหีติ

(หมอบว่า) กาเยน วาจาย ว เจตสา วา

ธมฺเม กุกมฺมํ ปกตํ มยา ยํ

ธมฺโม ปฏิคฺคณฺหตุ อจฺจยนฺตํ

กาลนฺตเร สํวริตุํ ว ธมฺเม

(ขึ้น) หนฺท มยํ สงฺฆานุสฺสตินยํ กโรม เส

(ว่า) สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ อุชุปฏิปนฺโน ภควโต

สาวกสงฺโฆ ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ยทิทํ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลิกรณีโย อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ

(หมอบว่า) กาเยน วาจาย ว เจตสา วา
สงฺเฆ กุกมฺมํ ปกตํ มยา ยํ
สงฺโฆ ปฏิคฺคณฺหตุ อจฺจยนฺตํ
กาลนฺตเร สํวริตุํ ว สงฺเฆ

คำอาราธนาศีล ๘

มยํ ภนฺเต ติสรเณน สห อฏฺฐ สีลานิ ยาจาม
ทุติยมฺปิ มยํ ภนฺเต ติสรเณน สห อฏฺฐ สีลานิ ยาจาม
ตติยมฺปิ มยํ ภนฺเต ติสรเณน สห อฏฺฐ สีลานิ ยาจาม

คำสมาทานศีล ๘

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

ทุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ทุติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ทุติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ตติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

(ติสรณคมนํ นิฏฺฐิตํ) อาม ภนฺเต

ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ

อทินฺนาทานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ

อพฺรหฺมจริยา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ

มุสาวาทา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ

สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ

วิกาลโภชนา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ

นจฺจคีตวาทิตวิสูกทสฺสนมาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺฑน วิภูสนฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ

อุจฺจาสยนมหาสยนา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ

อิมานิ อฏฺฐ สิกฺขาปทานิ สมาทิยามิ

คำถวายตัวแก่พระพุทธเจ้า

อิมาหํ ภนฺเต ภควา อตฺตภาวํ ภควโต ปริจฺจชามิ

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอน้อมถวายอัตภาพร่างกายนี้ แด่องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาค

คำถวายตัวแก่อาจารย์

อิมาหํ ภนฺเต อาจริย อตฺตภาวํ อาจาริยสฺส ปริจฺจชามิ

ข้าแต่ท่านอาจารย์ผู้เจริญ กระผมขอถวายอัตภาพร่างกายนี้ แด่อาจารย์

คำขอพระกรรมฐาน

นิพฺพานสฺส เม ภนฺเต สจฺฉิกรณตฺถาย กมฺมฏฺฐานํ เทหิ

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ โปรดให้กรรมฐานแก่กระผม เพื่อจะกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน

คำสมาทานกรรมฐาน

อุกาสะ อุกาสะ ณ โอกาสบัดนี้ ข้าพเจ้าขอสมาทานซึ่งพระกรรมฐาน ขอขณิกสมาธิ และวิปัสสนาญาณ จงบังเกิดมีในขันธสันดานของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะตั้งสติไว้ที่ตา ขณะเห็น กำหนดว่า "สีเป็นรูป เห็นเป็นนาม" ขณะได้ยิน ตั้งสติไว้ที่หู กำหนดว่า "เสียงเป็นรูป ได้ยินเป็นนาม" ขณะรู้กลิ่น ตั้งสติไว้ที่จมูก กำหนดว่า "กลิ่นเป็นรูป รู้เป็นนาม" ขณะรู้รส ตั้งสติไว้ที่ลิ้น กำหนดว่า "รสเป็นรูปรู้เป็นนาม" ขณะรู้สึกสัมผัส เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ตั้งสติไว้ที่กายกระทบ กำหนดว่า "เย็นเป็นรูป รู้เป็นนาม ร้อนเป็นรูป รู้เป็นนาม อ่อนเป็นรูป รู้เป็นนาม แข็งเป็นรูป รู้เป็นนาม" ขณะคิดตั้งสติไว้ที่ใจ กำหนดว่า "คิดเป็นนาม หัวใจเป็นรูป" ขณะยืนตั้งสติไว้ที่รูปยืน กำหนดว่า "ยืนเป็นรูป รู้เป็นนาม" ขณะเดินตั้งสติไว้ที่ก้าวเคลื่อนไหว กำหนดว่า "ก้าวเป็นรูป รู้เป็นนาม" ขณะนั่งตั้งสติที่รูปนั่ง กำหนดว่า "นั่งเป็นรูป รู้เป็นนาม" ขณะนอนตั้งสติไว้ที่รูปนอน กำหนดว่า

"นอนเป็นรูป รู้เป็นนาม" ขณะคู้เหยียด เคลื่อนไหว ก็มีสติกำหนดรูปนามให้ทันปัจจุบันอยู่เสมอ แม้เวลาตื่นนอน เวลาล้างหน้า เวลาอาบน้ำ เวลานุ่งห่ม เวลารับประทานอาหาร เวลาไปส้วม เวลาเข้านอน ก็มีสติรู้ทันทุกขณะไม่ให้เผลอ และตั้งอยู่ในข้อห้าม คือ ไม่หยุดการปฏิบัติเว้นไว้แต่เผลอหรือหลับ ไม่พูดกับผู้ปฏิบัติด้วยกัน ไม่พูดกับคนภายนอก ถ้าจำเป็นต้องพูดก็พูดด้วยอาการสำรวม คือ มีสติรู้ทันทุกคำพูด ไม่ทำกิจการเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ไม่จำเป็น เช่น อ่านหนังสือ เขียนหนังสือ เป็นต้น ไม่เสพของเสพติดให้โทษทุกชนิด ไม่แกล้งนอนหลับกลางวัน กลางคืนนอนน้อย เพียรมาก จะพยายามทำความเพียรตั้งสติให้เป็นไปติดต่อ เพื่อจะให้ถึงซึ่งศีลสมาธิปัญญาวิสุทธิมรรคและโพธิปักขิยธรรม และเพื่อจะให้แจ้งซึ่งพระนิพพานตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป จะเพียรพยายามตั้งสติให้ทันปัจจุบัน นับตั้งแต่ ๑ หน ๓ หน และ ๗ หน ร้อยหน และพันหน ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปเทอญ

คำขออำนาจบารมี

ด้วยเดชะ อำนาจแห่งคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และอำนาจแห่งบุญคุณของผู้มีคุณ มี บิดา มารดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ และท่านผู้มีคุณตลอดถึงอำนาจแห่งบารมีที่ได้รับอบรมสั่งสมมาแล้วในชาติก่อน ๆ จงมาเป็นพลวปัจจัย บันดาลให้มหาวิปากญาณสัมปยุตเกิดขึ้นเป็นปัจจัย คุ้มครองป้องกันภัยพิบัติอุปัทวันตรายทั้งปวง มี

วิปัสสนาญาณเกิดขึ้นโดยลำดับ จนถึงความสิ้นอาสวกิเลส บรรลุมรรคผลนิพพานเทอญ

คำตั้งสัจจอธิษฐาน

ข้าพเจ้าขอตั้งสัจจอธิษฐาน ต่อหน้าพระศรีรัตนตรัยว่า "การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานครั้งนี้ จะใช้ความพากเพียรพยายามจนสุดกำลังและความสามารถ แม้ชีวิตนี้จะสิ้นไป เลือดเนื้อจะเหือดแห้งไป จะเหลือแต่ หนัง เอ็น กระดูกก็ตามที จะไม่ย่อท้อต่อการปฏิบัติเลย จะปฏิบัติอย่างพลีชีวิต เพื่อบรรลุพระนิพพานในที่สุด ขอจงสำเร็จดังมโนปณิธานปรารถนา เทอญ

คำแผ่เมตตา

สพฺเพ สตฺตา สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันหมดทั้งสิ้น อเวรา จงเป็นสุข ๆ เถิด อย่าได้มีเวรแก่กันและกันเลย

สพฺเพ สตฺตา สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันหมดทั้งสิ้น อพฺยาปชฺฌา จงอยู่เป็นสุข ๆ เถิด อย่าได้มีความเบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย

สพฺเพ สตฺตา สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันหมดทั้งสิ้น อนีฆา จงเป็นสุข ๆ เถิด อย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจเลย

สพฺเพ สตฺตา สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันหมดทั้งสิ้น สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ จงมีความสุขกายสุขใจ รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด

จบเรื่องทาง ๗ สาย เพียงเท่านี้

วันที่ ๒๗ มีนาคม ๐๘

เรียน คุณชาติ วัฒนางกูร

ดิฉันได้รับจดหมายขออนุญาตพิมพ์เรื่องสารคดีของดิฉันแล้ว มีความยินดีที่จะอนุญาตให้เธอพิมพ์ได้ดังประสงค์ และขอขอบพระคุณมาด้วยที่เรื่องต่าง ๆ นั้นเป็นที่ถูกใจเธอ

ด้วยความนับถือ

พูนพิศมัย

พรหมวิหาร

ของ ม.จ. หญิง พูนพิศมัย ดิศกุล

สมัยนี้ มีผู้พูดถึงเรื่องศาสนากันมากขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก ทั้งนี้เพราะพวกฝรั่งกำลังเอาใจใส่ในเรื่องศาสนา โดยเฉพาะศาสนาพุทธของเรา เพราะฝรั่งชอบเรียนชอบรู้ ฝ่ายเราก็จำต้องเรียนเพื่อจะได้โต้ตอบกับเขาได้ถูกต้อง ถ้าใครตอบไม่ได้หรือตอบไปผิด ๆ ด้วยนึกว่าฝรั่งไม่รู้ละก็เข้าใจผิดมาก ฝรั่งโดยมากรู้เรื่องพุทธศาสนาแล้ว เพราะอ่านหนังสือ แต่ยังไม่เข้าใจเท่านั้นเอง ความรู้กับความเข้าใจไม่เหมือนกันเลย ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงขอให้พวกเราทำความเข้าใจเสียให้ถูกต้อง ยกตัวอย่างเช่น คำว่ารัก Love ของทางศาสนาคริสต์ เป็นต้น มีฝรั่งหลายคนอธิบายว่า–ถ้าเรามีและทำให้ความรักคือ Love เกิดขึ้นโดยทั่วไปแล้ว รักหรือลัฟตัวเดียวจะทำให้เกิดสันติสุขได้โดยแน่นอน หลักของ M.R.A. ก็มีอยู่หลักหนึ่งที่ว่า Absolute Love คือรักอย่างเด็ดขาด พวกคริสเตียนเข้าใจกันดี แต่พวกเราเข้าใจไม่ได้เพราะคำว่ารักของเราต้องมีกิเลส Passion อยู่ด้วย และสิ่งใดที่มีกิเลสเราก็ไม่เชื่อว่ามีความสุขได้อย่างเดียว เพราะจะต้องมีทุกข์อยู่ในนั้นด้วยตามกฎธรรมดา ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงโปรดประทานพรหมวิหารไว้ให้เรา ซึ่งถ้าเข้าใจให้ถูก

ต้องแล้ว จะมีแต่ความสุขอย่างเดียวไม่มีทุกข์เจือปน ถ้าทำได้ดังต่อไปนี้ คือ

๑. เมตตา คือ *ชอบพอ ถูกใจ* ตัวอย่างเช่นเราเดินไปพบเด็กคนหนึ่งยิ้มแย้มแจ่มใส พูดด้วยก็โต้ตอบอ่อนหวานฉันผู้ใหญ่กับเด็ก ทำให้เราเกิดเมตตาขึ้นทันที และพร้อมที่จะช่วยเหลือเด็กนั้นเสมอ นี่เรียกว่า-เมตตา ไม่มีกิเลส คือ Passion อยู่ในนั้น

๒. กรุณา คือ *ความเห็นใจและช่วยเหลือ* เช่นเดินไปพบเด็กหลงทางร้องไห้อยู่ เราก็ไต่ถามช่วยพาไปส่งบ้านหรือพ่อแม่ที่เด็กบอก โดยไม่เรียกร้องอะไรตอบแทนเป็นค่าป่วยการ เช่นนี้เรียกว่ากรุณา

๓. มุทิตา คือ *ยินดีด้วย* เช่นเห็นผู้ใดเขามีลาภ มียศ มีสมบัติมีคู่ชมเชย เราก็ยินดีด้วย ไม่อิจฉาริษยา เพราะเห็นว่า เขาทำกรรมดีเขาก็ควรได้รับรางวัล ถ้าเขาได้ดีโดยมิได้ทำดีอะไร ก็เป็นเพราะกรรมเก่าของเขาดีจึงได้ผลดีนั้น ๆ อยู่ ไม่มีเหตุที่จะต้องอิจฉา ถ้าคิดเท่านี้ยังไม่หายอิจฉา ก็คิดใหม่ว่าความดีกับความชั่วอยู่ด้วยกันเสมอ มีสุขแล้วก็มีทุกข์ ๆ แล้วก็มีสุขสลับกันไป สิ่งที่เราเห็น ๆ อยู่ก็จำจะต้องเป็นดีบ้างเป็นชั่วบ้างของทุก ๆ คน ไม่มีอะไรแปลกและแน่นอน แม้คนเราชอบ ๆ กันอยู่ในวันนี้ พรุ่งนี้อาจจะกลับเกลียดชังกันก็ได้ เราจะไปเอาใจใส่กับสิ่งที่ผ่านไปชั่วครู่หนึ่งยามหนึ่งให้เสียเวลาทำไม ? อีกประการหนึ่งความสุขเป็นของหายาก ผู้ใดได้พบก็เป็นกุศลของผู้นั้น เราจึงควรยินดีมากกว่าที่จะอิจฉาริษยา เพราะการอิจฉาริษยาไม่เคยปรากฏว่าให้ผลดีแก่ผู้ใดนอกจากเอาไฟมาเผาจิตของตัวเอง

๔. อุเบกขา คือ *การวางเฉย* ไม่ยินดียินร้ายในทุกข์สุขของผู้อื่นหรือของตัวเอง จนเกินขอบเขตถึงเสียสติ เสียความยุติธรรม ต้องดูเหตุผลเป็นหลัก เช่น เราทำอะไรผิดพลาดไปจนเกิดผลไม่ดีขึ้นเราจะไม่แก้ไขด้วยทำผิดให้มันหนักยิ่งขึ้นไปอีก เมื่อรู้ว่าผิดแล้วก็รับผิดด้วยถืออุเบกขาคือ ยอมนิ่งรับผลนั้นโดยดีเพื่อให้มันสิ้นกรรมสิ้นเวรกันไป ถ้าเห็นเพื่อนฝูงพี่น้องของเขาทำผิด เราก็ควรพยายามชี้แจงตักเตือนช่วยให้เขาเห็นทางที่ถูก ถ้าเขาไม่ทำตามหรือได้รับผลกรรมอันร้ายต่าง ๆ แล้ว เราก็จะต้องยึดอุเบกขาว่าเป็นกรรมของเขาที่ทำขึ้นเอง ไม่มีใครจะช่วยใครได้แทนที่จะเสียใจหรือเข้าไปช่วยให้ผิดกลับเป็นดี ซึ่งจะกลายเป็นบาปต่อไปอีกด้วยซ้ำ มิฉะนั้น ก็เป็นเรื่องเจ็บไข้ ถ้าเราได้รักษาตัวโดยถูกต้องทุกประการแล้ว แม้มันจะไม่หายก็ควรจะใช้หลักอุเบกขานี้ให้เห็นผลว่าเราก็ได้ทำทุกอย่างโดยถูกต้องแล้ว เมื่อไม่หายก็เป็นเรื่องนอกเหนืออำนาจของเรา เพราะไม่มีใครอยากเจ็บอยากตาย ไม่มีผู้ใดเลือกโรคภัยไข้เจ็บได้ว่าจะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ถ้าเราทำถูกแล้วก็ปล่อยไปตามเรื่องกรรม ทำใจเป็นอุเบกขา จิตเราก็จะเป็นสุขไม่กระวนกระวายอันอาจจะเป็นเหตุให้โรคภัยนั้น ๆ กลับดีขึ้นถึงหายก็ได้ เพราะได้กำลังจิตช่วยรักษาอีกทางหนึ่ง

พรหมวิหาร–คือ *เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา* มีคุณดังพรรณนามานี้ และเป็นโลกียสุข ถ้าผู้ใดทำได้ ความรู้แทบทุกชนิดถ้าอ่านแต่ตำราจะรู้จริงไม่ได้ เช่น การทำกับข้าวของจริง ข้าพเจ้าได้ยินสาว ๆ หลายคนพูดว่า "ไม่ต้องเสียเวลาเรียน ดูตำราครู่เดียวก็ทำได้"

แต่ก็มีหลายคนที่ทำของเสีย ๆ มากมายเพราะดูแต่ตำรา แม้เพียงทอดปลาทูให้น่ากินก็ทำยาก เพราะตำราไม่ได้บอกหรือบอกก็เข้าใจไม่ได้ว่าน้ำมันมากน้อยเท่าไร ไฟจะต้องร้อนเพียงไหน หนังปลาจึงจะกรอบน่ากินฉันใดก็ดี การประพฤติธรรมก็ฉันนั้น ถ้าท่านไม่ทดลองทำดูก็จะรู้ไม่ได้เลยว่าความสุขจากรสพระพุทธธรรมนั้น จะทำให้ท่านได้รับความสุขอย่างไรจะไม่มีใครอธิบายให้ถูกต้องได้ นอกจากตัวท่านได้รู้สึกเองฉะนั้น ขอท่านจงทดลองดู ข้าพเจ้าขอรับรองว่าจะไม่เสียใจและเสียเวลาเปล่าเลย.

พระไตรลักษณ์

ของ ม.จ. หญิง พูนพิศมัย ดิศกุล

บทนี้ จะพูดถึงข้อธรรมะที่เรียกว่า–พระไตรลักษณ์ คือ อนิจฺจํ ทุกฺขํ และ อนตฺตา ๓ ข้อนี้ เป็นความจริงอันไม่มีใครจะโต้เถียงได้ด้วยเหตุผล แต่ก็ยังมีผู้ที่ไม่เข้าใจแจ่มแจ้ง จึงควรจะพูดกันเสียให้รู้และเข้าใจอย่างถูกต้องดังต่อไปนี้

๑. อนิจฺจํ คือ ความไม่เที่ยง ไม่อยู่คงที่ของทุกสิ่ง มีอะไรบ้างที่อยู่ยั่งยืนไปชั่วกัลปาวสาน นอกจากชื่อเสียง? ถ้าเราดูสิ่งต่าง ๆ ด้วยตาธรรมดาก็จะได้เห็นสิ่งที่ธรรมดา ๆ เพราะเรามีตาไว้เห็นแต่รูปต่าง ๆ แต่ถ้าเรารู้จักดูด้วยตาของสมองแล้ว จะได้พบกับความจริงเสมอไปคือ ต้องคิดก่อนแล้วจึงจะเห็น ดูกับเห็นจริงจึงไม่เหมือนกัน ด้วยเหตุนี้ดอกกระมังพวกพราหมณ์เขาจึงทำรูปพระอิศวรให้มีพระเนตรที่สามตรงพระนลาฏซึ่งหมายว่า ทรงเห็นเหตุการณ์ทั้งด้วยพระเนตรสามัญและพระเนตรพิเศษ ฉะนั้นการที่จะพูดถึงเรื่องธรรมะอันไม่มีตัวตนแสดงนั้น เราจึงจำต้องดูจากสมองจึงจะได้เห็นจริง เราจะเริ่มแต่ตัวโลกที่เราอยู่เอง ก็เป็นอนิจฺจํ คือ ไม่อยู่คงที่ หมุนไป เคลื่อนไปเป็นวงเวียน สภาวะทั้งหลายมี วัน เดือน ปี ก็เปลี่ยนไปตามสภาพ แล้วย้อนกลับมาเป็นวงเวียนเช่น วันเริ่มสว่างเช้าแล้วก็สาย ๆ แล้วก็เย็น ๆ แล้วก็มืด ๆ แล้วก็สว่างไปใหม่ เดือนที่ ๑ แล้วก็เปลี่ยนเป็น ๒ เป็น ๓ ไปเรื่อย ๆ แล้วก็

กลับมาหนึ่งไปใหม่ ปีก็เหมือนกันเริ่มเดือน ๑ เดือน ๒ เดือน ๓ แล้วก็กลับมา ๑ ใหม่ เรียกว่า ๑ ปี แม้จะกล่าวว่าเป็นเพราะมนุษย์กำหนดกันขึ้นเองก็จริง แต่ก็เป็นภาวะอีกหนดังที่โลกยอมรับแล้วจนเป็นกฎธรรมดา

คราวนี้พูดถึงดินฟ้าอากาศก็เป็นอนิจฺจํอีก ดิน-ทางน้ำไหลมาเปลี่ยนแผ่นดินให้เป็นเกาะแก่งเป็นบึงเป็นบางได้อยู่เสมอ ฟ้า-ก็มีแดดออกแดดหุบ เมฆดำเมฆขาว ฝนตกฟ้าร้องไม่มีอยู่นิ่งแน่นอน อากาศมีฤดูถึง ๓-๔ ฤดู หมุนเวียนเปลี่ยนกันไปอีก มีร้อน มีหนาว มีเปียก มีแฉะ เปลี่ยนแปลงผลัดกันไปเรื่อย ๆ

พูดให้ใกล้เข้ามา คือตัวเราเอง มีอะไรคงที่อยู่บ้าง ? ทั้งผมทั้งขนร่วงหล่นแล้วขึ้นใหม่ สีผมก็เปลี่ยนไปตามอายุ เนื้อหนังสดชื่น แล้วก็ค่อย ๆ เหี่ยวแห้งย่นยู่ไปตามอายุอีก แม้แต่อารมณ์ก็เปลี่ยน ไม่มีใครร้องไห้ได้ตลอดเวลา และก็ไม่มีใครหัวเราะอยู่ได้ตลอดเวลาเหมือนกันนอกจากในโรงพยาบาลบ้านสมเด็จ

สรุปว่า ถ้าเราเห็นความจริงเสียเช่นนี้แล้ว เราก็จะไม่คร่ำครวญโหยไห้จนเกินควรในเวลาที่จะต้องประสบกับความเปลี่ยนแปลงในชีวิตด้วยเห็นอยู่แล้วว่าเป็นธรรมดาของทุกคน

ทุกฺขํ-คือ ความทุกข์ เมื่อสิ่งทั้งปวงมันเปลี่ยนแปลงไป ถ้าเป็นสิ่งที่เราไม่ชอบเราก็ไม่รู้สึกอะไรมาก บางทีกลับชอบใจเสียด้วยซ้ำ แต่จะมีสักกี่อย่างที่เราไม่ชอบและอยากให้เปลี่ยนไปเสีย โดยมากก็เป็นสิ่งที่เราอยากได้ให้อยู่นาน ๆ เช่น – ไม่อยากแก่ แต่ก็ต้องแก่ตามธรรมชาติ แม้เราจะแก้ไขด้วยตกแต่งปลอมแปลงแต่อย่างไรมันก็เห็นอยู่ดี ไม่อยากให้

ผมขาว เอายาใส่ ๒–๓ วัน รากผมก็โผล่ขึ้นมาให้จับได้ แม้จะหมั่นใส่หมั่นทาย้อมไว้ ใจเราก็รู้ว่ามันไม่จริง ถ้าเรารักอะไรมาก ๆ แม้ของไม่มีวิญญาณ เช่น เครื่องเพชรพลอยของใช้ต่าง ๆ ถ้ามันจะแตกหายสูญลงเมื่อใด เรารักเราชอบมันมากเท่าใด เราก็เศร้าโศกเสียใจ อาลัยมันมากเท่านั้น ยิ่งเป็นบุคคลที่เรารักเราบูชาด้วยแล้ว เราจะยิ่งเกิดทุกข์เป็นอเนกปริยาย เพียงคู่รักเปลี่ยนใจเพราะความไม่แน่นอน ก็แรงพอจะให้เด็กที่ไม่มีสติฆ่าตัวตายด้วยคิดว่าหนีทุกข์ได้ ถ้าคิดให้ดีแล้วจะเห็นว่า จะหนีได้อย่างไร ? เพราะการฆ่าไม่ว่าใครเป็นบาปทั้งนั้น และบาปนั้นเกิดผลแต่เป็นความทุกข์เท่านั้น ไม่ว่าในโลกนี้หรือในโลกหน้า ใครเป็นผู้ยืนยันว่าในโลกหน้าไม่มี ? เขาเอาอะไรมาพิสูจน์ ? เรามีวานนี้ วันนี้และพรุ่งนี้ ทำไมถึงจะไม่มีโลกก่อน โลกปัจจุบันและโลกหน้า ฉะนั้นบาปจะพาไปสู่ทุกข์และบุญจะพาไปสู่สุข การแก้ทุกข์มีอย่างเดียว แต่ดูให้ถึงความจริงโดยไม่ย่อท้อ หรือเข้าแก่ตัวเองฝ่ายเดียว ต้องดูลงไปให้ถึงความจริงที่เรียกว่า–อนตฺตา ดังต่อไปนี้:

๓. อนตฺตา คือ สิ่งที่ไม่มีตัวตน ไม่มีใครบังคับให้เป็นไปตามชอบใจได้ ยกตัวอย่าง เช่น ตัวเรานี้มีอะไรเป็นจริงเป็นจัง ธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน–เนื้อหนังกระดูก น้ำ–น้ำมูกน้ำลาย เลือด เหงื่อ ไฟ–ความอบอุ่นของร่างกาย ลม–คือลมหายใจเข้าและออก ธาตุทั้ง ๔ รวมกันเข้าเป็นสังขารรูปร่างของเรา แล้ว เกิด เวทนา รู้สึกยินดียินร้ายอันเกิดจากทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีชื่อเสียงเรียกว่านั่นว่านี่ ทั้งอาจจะเปลี่ยนไปได้ตามสัญญา ที่จำได้ สังขาร เป็นสิ่งที่ปรุงแต่งขึ้นด้วยธาตุ

ต่าง ๆ มี ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ ถ้าสังขารแตกดับ ธาตุต่าง ๆ นี้ก็แยกย้ายกันไปตามเรื่องของมัน จะมีอะไรที่เรียกได้ว่าเขา ว่าเรา? แม้ในเวลามีชีวิตอยู่เราก็ชี้ไม่ได้ว่าตัวตนอยู่ที่ไหน มีแต่ ขา แขน อก หลัง หัว ตีน ฯ ล ฯ ล้วนแต่รวม ๆ กันเข้าแล้วสมมติเรียกว่านั่นว่านี่เท่านั้น แม้แต่ เกิด แก่ เจ็บตาย เราก็บังคับให้เป็นไปตามใจชอบไม่ได้ เมื่อบังคับไม่ได้ แล้วจะเรียกว่าเป็นตัวเป็นตนได้อย่างไร ฉะนี้ แหละท่านจึงเรียกว่า อนตฺตา

ยังมีอีกธาตุหนึ่งที่น่าจะเอาใจใส่ คือวิญญาณธาตุ ซึ่งตรงกับธาตุรู้ หรือธาตุอันนี้มีอยู่ในตัวคนทุกคน เปรียบเสมือนต้นมะม่วงเมื่อมีต้นแล้วก็ต้องมีเมล็ดพืช และเมล็ดพืชนี้ย่อมมียาง คือ มีกิเลส อยู่เป็นกฎธรรมดา ถ้ายางมีอยู่และเมล็ดตกลงสู่พื้น คือกรรมแล้ว ก็ย่อมจะต้องงอกงามขึ้นเป็นต้นต่อ ๆ ไปอีก การเกิด การตาย ก็ย่อมจะเป็นเช่นเดียวกับกฎธรรมดาอันนี้ ทั้งในเวลานี้วิทยุและโทรทัศน์ก็พิสูจน์อยู่ว่า ทั้งเสียงทั้งรูปมิสูญสิ้นไป แต่กลับเดินทางไปได้ไกล ๆ มิใช่น้อย ฉะนั้น การที่เชื่อกันว่าตายแล้วก็สูญนั้น น่าจะผิดเสียดอกกระมัง ?

ขอให้พวกเราที่เชื่อตามเหตุผลว่ากำลังของกรรมที่เราทำ ๆ ไว้นั้นจะส่งเราไปในที่ต่าง ๆ ตามที่เราทำไว้ จงช่วยกันทำแต่กุศลกรรมเถิด เราจะได้มีชีวิตดีกว่าที่เราเป็น ๆ อยู่ในบัดนี้.

พระนิพพาน

ของ ม.จ. หญิง พูนพิศมัย ดิศกุล

พระนิพพานเป็นปัญหาหนึ่งที่มีผู้ชอบถามว่า คือ
อะไร ? และอยู่ที่ไหน ? โดยเฉพาะชาวต่างประเทศ
มักจะถามข้อนี้แทบทุกคน ที่ได้เรียนหรืออ่านเรื่อง
พระพุทธศาสนาแล้ว

คำตอบคงจะมีต่าง ๆ กันตามความเชื่อและเข้าใจของบุคคลหนึ่ง ๆ ข้าพเจ้าเคยถามยายแก่หมอนวดคนหนึ่ง ที่ไปวัดทุกวันพระว่า "พระนิพพานนั้นอยู่ที่ไหนและเป็นอย่างไร ? แกชี้มือไปบนฟ้า ตอบว่าโน่น ท่านอยู่บนโน้น อยู่ในเมืองแก้ว เป็นปราสาทลอยอยู่ในสวรรค์ ใครไปถึงแล้วก็ไม่ต้องกินต้องนอน เพราะอิ่มทิพย์ ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข หมดเวรหมดกรรมเลย" ข้าพเจ้ายั่วแกว่า "แล้วยายจะไปเมื่อไหร่ล่ะ ?" แกตอบว่า "โอ๊ย, ไปไม่ได้ดอกท่าน ยังอีกหลายชาตินักเพราะกิเลสยังไม่หมด"

คราวนี้ปัญหาอันเดียวกันนี้ ถ้านำไปถามคนสมัยใหม่ เขาจะตอบทันทีว่า "โอ๊ย เขาหลอกให้น่ะ ไม่มีหรอกนิพพาน" ถ้าเอาคำตอบ ๒ ทางนี้เทียบกันดูว่าน่าจะเชื่ออย่างไหน ? เชื่ออย่างไหนจะใกล้ความจริง ? ถ้าเชื่อแล้วจะได้ประโยชน์โภชผลอย่างไรบ้าง ? ความเชื่อซึ่งจะเรียกว่างมงายของยายแก่นั้น ฟังดูเป็นความปรารถนาที่เกียจคร้านเสียจริง ๆ เพราะไปถึงแล้วไม่ต้องทำอะไรนอนขี้เกียจอิ่มทิพย์อยู่ราวก้อนอะไรก้อน

หนึ่ง แต่ตอนท้ายของแกที่ว่า–ไปยังไม่ได้เพราะกิเลสมันยังไม่หมด – นี่น่าฟังและน่าพิจารณาด้วยเหตุผล ซึ่งอาจจะทำให้เราฉลาดขึ้น ส่วนคำตอบของคนสมัยใหม่นั้นไม่ได้อะไรเลย เป็นเรื่องตอบของอารมณ์อย่างเดียว ไม่มีไตร่ตรองหาเหตุผลด้วยปัญญาแม้แต่นิดเดียว เรียกว่าตอบอย่างตัดบท ไม่ต้องนึกถึงอีกให้เสียเวลา ผลที่ได้ คือปัญญาไม่เกิด ไม่มีอะไรสำหรับชีวิต เป็นอันอยู่ไปวันหนึ่ง ๆ จนกว่าจะตายไป คนชนิดนี้ย่อมกลายเป็นนักหาโอกาส Opportunist ไปได้โดยง่าย ใครให้ราคาดีก็ซื้อได้ ไม่มีคุณค่าอะไรเลย

ฉะนั้น เรามาขบปัญหาของยายแก่กันดูจะดีกว่า ที่แกว่า–ไปไม่ได้เพราะกิเลสมันยังไม่หมด–นั้นเป็นความจริง เพราะพระนิพพานนั้นเป็นที่แห่งหนึ่งซึ่งไม่มีทุกข์ มีแต่สุข และ สันติ เพราะผู้อยู่ในที่นั้นจะต้องเป็นผู้หมดกิเลสแล้ว จึงจะไปถึงได้ ที่ท่านกล่าวว่า นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ แปลว่า พระนิพพานเป็นสุขที่สุด และ นิพฺพานํ ปรมํ สุญฺญํ แปลว่า พระนิพพานเป็นที่หมดสิ้นแล้ว อะไรสูญ อะไรหมดสิ้น ? คนโดยมากยังเข้าใจว่าภาวะคือการเป็นอยู่หมดสิ้น ทำให้คนที่ยังมีกิเลสร้องว่า–ฉันยังไม่อยากสูญ ยังอยากกลับมาโลกนี้อีก คนที่พูดเช่นนี้จะต้องเป็นผู้มีชีวิตดีในโลกนี้จึงยังทำให้มีความอาลัยอยู่ แต่เรามีชีวิตดีจนพอใจแล้วทุกคนหรือ ? เปล่า, ชีวิตที่เห็น ๆ อยู่ก็มีทั้งดีทั้งเลวตามที่กรรมส่งมา กรรมนั้นจึงเสมือนค่าเดินทาง ถ้าเรามีค่าเดินทางมาก (คือกุศลกรรมมาก) เราก็มาชั้นที่ ๑ ได้และลดลงตามกุศลนั้น ๆ แต่ถ้าไม่มีค่าเดินทางเลยเล่า ? คนที่เขามีเขาก็เสียให้เพื่อเอามาใช้ เช่น เขาขนเอาบ่าว

เอาสัตว์เลี้ยงสัตว์กินมาเพื่อประโยชน์ของเขา ชีวิตจึงเท่าเทียมกันไม่ได้ เพราะกุศลกรรมนี้เป็นมูลเหตุ ผู้ที่เห็นจริงอย่างนี้ และเบื่อหน่ายในสังสารวัฏ คือ เกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิด เช่นนี้ จึงหวังพึ่งพระนิพพาน เพราะไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีก และเป็นภาวะที่ไม่มีทุกข์ มีแต่สันติ-สุขเท่านั้น ทั้งนี้ผู้ที่จะไปถึงได้จึงต้องทำให้กิเลสดับสูญให้หมดเสียก่อน และโดยที่รู้ตัวด้วยว่ากิเลสของตัวได้ดับสนิทจนสูญแล้วจริง ๆ เปรียบเหมือนตะเกียงที่ไม่เติมน้ำมัน ปล่อยให้มันหมดไป ๆ จนจุดไม่ติดได้ นั่นแหละจึงจะเรียกว่า–สูญ คือ กิเลสสูญแล้ว ไม่ใช่ให้ใครมาสะกดจิตแล้วก็มีการเคลิบเคลิ้มหมดสติไปชั่วครู่ชั่วยาม ในทางพระพุทธศาสนาท่านว่า–ผู้จะเป็นพระอรหันต์ได้จะต้องพยายามดับกิเลสได้เป็นขั้น ๆ จากสิ่งที่ผูกมัดเราไว้ในโลกนี้ซึ่งมีอยู่ถึง ๑๐ ชนิด เรียกว่าสังโยชน์ ๑๐ คือ:–

๑. ความเห็นที่เป็นเหตุให้ถือตัวถือตน
๒. ไม่แน่ใจในทางดำเนินของตน
๓. เชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่ามีได้ด้วยศีลพรต
๔. กำหนัดในกาม
๕. หงุดหงิดด้วยโทสะ
๖. ติดในรูปธรรม
๗. ติดในสุขเวทนา
๘. ถือตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่
๙. คิดพล่านเกินกว่าเหตุ
๑๐. หลงไม่รู้จริง

ผู้ใดตัดได้เด็ดขาดทั้งหมด จึงจะเป็นพระอรหันต์

และการที่ตัดได้เด็ดขาดนั้น ไม่ใช่ชั่วครู่ชั่วยาม ต้องได้ตลอดไป เหมือนน้ำมันในตะเกียงหมดแห้ง แม้จะเอาไฟมาจุดก็ไม่ติดได้ นั่นแหละคือ พระอรหันต์ และได้ถึงพระนิพพานเที่ยงแท้แล้ว

ชาวต่างประเทศชอบถามข้าพเจ้านักว่า – พระนิพพานของท่านอยู่ที่ไหน ? ถ้าเขาถามด้วยเอาเรื่อง ข้าพเจ้าก็ตอบว่า–พระเจ้าของท่านอยู่ที่ไหน พระนิพพานของฉันอยู่ที่นั่นแหละ แต่ถ้าเขาถามด้วยอยากรู้อยากเรียนจริง ๆ แล้ว ข้าพเจ้าก็อธิบายว่า–มีหลายสิ่งหลายอย่างในโลกนี้ที่พิสูจน์ไม่ได้ แต่มนุษย์ก็คงอยากรู้อยู่นั่นเอง ฉะนั้น จะตอบความอยากรู้ได้ก็แต่ด้วยการคาดคะเนด้วยเหตุผลอันน่าจะใกล้กับความจริงยิ่งกว่าคิดเห็นอย่างอื่น ในเรื่องพระนิพพานนี้ ถ้าจะให้ตอบอย่างสั้น ก็คือว่าจะเป็นในที่แห่งใดก็ตามแม้ในจิตใจ ถ้าไม่มีทุกข์มีแต่สุขสันติแล้ว ที่นั่นก็คือ พระนิพพาน เราจะปฏิเสธได้หรือว่าไม่มีที่แปลก ๆ กัน แม้ในโลกปัจจุบันนี้ Prison คุก และ Palace วังก็เริ่มต้นด้วย P ด้วยกันทั้ง ๒ แห่ง แต่คนที่อยู่ในนั้นรู้สึกผิดกันทั้ง ๒ แห่ง เราจะรู้ได้อย่างไรว่าดาวฤกษ์ดวงอื่น ๆ จะไม่ใช่ที่ ๆ มีแต่สุขสันติ ? อย่างไรก็ตาม พระนิพพานเป็นที่มุ่งหวังของชาวพุทธ เพราะเป็นที่แห่งเดียวที่ให้สุขสันติอันคงอยู่ตลอดไป ไม่มีปรวนแปรเปลี่ยนแปลงเป็นอื่นได้

เราทุกคนมีจิตอันบริสุทธิ์เหมือน ๆ กัน หากแต่มีกิเลสปกคลุมจิตไว้เสียต่าง ๆ กัน ทำให้เกิดอารมณ์เป็นไปทั้งทางดีทางชั่ว ถ้าเราไม่ยอมให้กิเลสมาปกคลุมจิตเราได้ เราก็ได้จิตบริสุทธิ์มาเป็นของเรา ด้วยเหตุนี้

แหละ ผู้มีกิเลสจึงไปถึงพระนิพพานไม่ได้ จำต้องดับกิเลสให้หมดจริง ๆ ก่อนจึงจะไปได้ เรื่องของจิตนี้ ถ้าเราไม่ทดลองดูก็จะเข้าใจไม่ได้ ฉะนั้น ถ้าท่านต้องการจะรู้จริงก็ต้องทดลองด้วยตนเอง.

ท่านเชื่ออะไร

ม. จ. หญิง พูนพิศมัย ดิศกุล

ท่านผู้ฟังทั้งหลาย

ธรรมชาติของมนุษย์ เราต้องเชื่อในสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่มากก็น้อย แม้ผู้ที่ปากแข็งว่า ไม่เชื่ออะไรเลย เมื่อมีทุกข์เกิดขึ้นเมื่อใดก็ต้องวิ่งหาที่พึ่งอย่างน้อย ๆ ก็ยกมือขึ้นอธิษฐานว่า เจ้าประคุ้นขออย่าให้เป็นอย่างนั้น ๆ เลย หรือปรารถนาอะไรแรงกล้า ก็ขอว่าให้เป็นเช่นนั้น ๆ เถิด บางทีก็เลยไปถึงติดสินบนว่าจะถวายสิ่งนั้นสิ่งนี้ ดังเราท่านเห็นกันอยู่เสมอ ๆ แล้ว

ท่านไม่อยากทราบดอกหรือว่า..........พระพุทธศาสนาที่เรานับถือกันมาหลายชั่วคนแล้วนั้น ท่านสอนให้เชื่ออะไร ข้าพเจ้าจะเล่าเรื่องกาลามสูตรในพระไตรปิฎกให้ท่านฟังดังต่อไปนี้ :–

ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปถึงหมู่บ้านกาลามะ ทรงพบพราหมณ์ผู้หนึ่งซึ่งทูลถามพระองค์ว่าอาจารย์ต่าง ๆ ที่ผ่านมาต่างคนต่างสอนตามวิธีของตัวหลายอย่างต่างชนิดเราจะเชื่อผู้ใดเล่าว่าเป็นทางที่ถูก

พระพุทธองค์ทรงตรัสตอบว่า ท่านจงอย่าเชื่อ

๑. ตามคำเล่าลือ

๒. ตามธรรมเนียมด้วยเคยเชื่อกันมาเช่นนั้น

๓. ตามอย่างเขา

๔. ตามตำรา

๕. ตามที่เดาเอาเอง

๖. ตามที่คาดคะเนเอาว่าคงเป็นเช่นนั้น ๆ

๗. ตามที่คิดเอาเอง

๘. ตามที่ชอบใจเพราะถูกใจ

๙. ตามที่ผู้รู้บอก

๑๐. ตามที่อาจารย์สอน

ในที่สุดตรัสว่า แม้พระองค์เองทรงสอนอยู่นี้ก็อย่าเชื่อ จงจำเนื้อความที่ได้ยินได้ฟังนี้ กลับไปคิดด้วยเหตุผลให้เห็นถ่องแท้แก่ใจตนเอง ว่าเหตุใดจะให้เกิดผลดีและชั่วเช่นไร แล้วจึงเชื่อได้

กาลามสูตรนี้เป็นสิ่งที่พิสูจน์ว่า พระพุทธศาสนานั้นเป็นดวงแก้วอันวิเศษสำหรับเสรีชน ไม่มีคำว่าต้องเชื่ออยู่ในพระสูตรตรงไหนเลย ด้วยเหตุนี้แหละ พระพุทธศาสนาจึงมีผู้รู้ที่เล่าเรียนหาความจริงเป็นผู้เลื่อมใสยิ่งขึ้นทุกที เป็นบุญกุศลอย่างยิ่งที่พวกไทยเราได้ยอมรับนับถือในพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมาถึงเกือบ ๓๐๐ ปีแล้ว ผู้ที่ไม่ยอมรับนับถือก็มีแต่ผู้ที่ไม่ได้เรียนจริงจัง และไม่มีสมองพอที่จะเห็นความจริงได้ ตามทางพระท่านว่า ไม่มีบุญกุศลพอจะได้รสแห่งความสุขนั้น เพราะผู้ที่เป็นพุทธจริงจะต้องเป็นผู้ที่

๑. ไม่มีทุกข์ เพราะรู้เท่าถึงความจริงของโลกครบถ้วนแล้ว ไม่อยู่อย่างผู้นั้น

๒. เป็นคนกล้า ไม่กลัวอะไรนอกจากบาป

๓. มีเสรีภาพ เพราะไม่ทำตัวให้ตกอยู่ในอำนาจอะไร แม้กิเลสของตัวเอง

ถ้าท่านผู้ใดยังไม่เชื่อ จะทดลองดูด้วยตั้งต้นรักษาศีล คือสำรวมกายให้อยู่ในคลองธรรมแล้วจงนั่งทำสมาธิ คือให้ใจสงบไม่มีกิเลสอันเป็นเรื่องโกรธ รัก ทำให้ลำเอียงแล้ว จนจิตใจของท่านผ่องแผ้ว ก็จะเกิดปัญญาอันถูกต้องขึ้นในใจเอง เมื่อปัญญาเกิดแล้ว ความสงบสุขก็ยังผลให้ท่านชื่นบาน

มีผู้กล่าวหาพระพุทธศาสนาว่า ๑. ทำให้เห็นความไม่เที่ยง ๒. ทำให้เห็นแต่ความทุกข์ ๓. ทุกสิ่งไม่มีตัวตน คือ อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา เขาว่า ๓ สิ่งนี้ทำให้คนท้อไม่ทำความดี โลกจึงไม่เจริญ ข้าพเจ้าขอแก้เป็นข้อ ๆ ดังนี้—

๑. ความไม่เที่ยง คือโลกไม่ได้หยุด คงหมุนอยู่ทุกวินาที และภาวะทั้งปวงก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เช่น วัน เวลา อายุ สังขาร แม้อารมณ์ทุกข์สุขจนอกแทบแตก ถ้าท่านไม่หยุดเพราะเหนื่อย เขาก็จะพาท่านไปโรงพยาบาล เพื่อทำให้หยุด ไม่มีอะไรที่ไม่เปลี่ยนไปตามสภาพเวลา ถ้าเรารู้ความจริงเช่นนี้แล้ว เราก็จะไม่เดือดร้อนในเวลาที่มีอะไรเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เราไม่ชอบใจพอใจ เช่นเรารู้ดีว่าเราจะต้องแก่ถ้าไม่ตายเสียก่อนถึงเวลาแก่ เราก็ไม่เดือดร้อนเพราะรู้ว่าเป็นธรรมดา

ข้อ ๒. คือทุกข์ ท่านสอนให้รู้จักทุกข์ เพราะจะได้ระวังดำเนินชีวิตให้สูงกว่าทุกข์ทั้งปวงจะแตะต้องถึงเรา ถ้าเราไม่รู้จัก เราก็จะหลงระเริงเดินเข้าไปหาทุกข์ด้วยตนเอง และกว่าจะรู้ว่าผิดก็เกินเวลาแก้เสีย

แล้ว ท่านไม่ได้สอนให้นั่งกอดเข่าเจ่าจุกมองแต่ทุกข์อยู่ตลอดเวลา คนที่ไม่ได้เรียนก็ย่อมจะเข้าใจไม่ได้อยู่เอง

ข้อ ๓. อนัตตา คือความไม่มีตัวตน พระธรรมข้อนี้ต้องรู้จักคิดจึงจะเห็นจริง คนโดยมากไปเข้าใจความไม่มีตัวตนนี้ว่า ความว่างเปล่าไม่มีอะไร จึงทำให้ไม่เอาใจใส่กับบุญและบาป ซึ่งยังมีอยู่เสมอ ที่จริงท่านมุ่งหมายจะให้เห็นตามจริงว่าอะไรเป็นตัวท่าน หรืออะไรเป็นเขาเป็นเรา ธาตุทั้ง ๔ รวมกันขึ้นเป็นเราตามบุญบาปที่ทำไว้แล้ว สมมุติเรียกกันว่าชื่อนั้นชื่อนี้ ครั้นถึงเวลาตายธาตุต่าง ๆ มันก็แยกกันไปตามสภาพท่านเจ้าของตัวตนนั้นก็หามีอำนาจจะสั่งให้เป็นไปตามพอใจว่าให้ตายเมื่อนั้นเมื่อนี้ได้ไม่ เมื่อเห็นแล้วว่ามันไม่ใช่ตัวตนอะไรจริงจัง นอกจากมาสู่เวรใช้กรรม ชั่วชีวิตหนึ่ง ๆ เช่นนี้ทุกคนแล้ว ท่านก็จะไม่เห็นแก่ตัวของท่านคนเดียวในโลกนี้ และจะไม่เสียสติในเมื่อท่านต้องสูญเสียคนที่ท่านรักใคร่เป็นอันมาก โอสถวิเศษขนานนี้จึงต้องรู้จักใช้ให้ถูกเวลา จึงจะเกิดผลเป็นความสุข ผู้ปรารถนาสุขจึงควรทดลองดู

อีกประการหนึ่ง มีผู้กล่าวว่าพระพุทธศาสนาทำให้บ้านเมืองเราไม่เจริญ ข้าพเจ้ากลับเห็นตรงกันข้ามว่า เพราะเราไม่มีศาสนากันจริงจังนอกจากยกมือไหว้และทำตาม ๆ กันไป จึงไม่เจริญเท่าที่ควรจะเป็นเมืองฝรั่งที่เรายอมรับว่าเขาเจริญนั้น เขาถือศาสนากันเคร่งครัด ทุกโรงเรียนเขาจะไหว้พระก่อนเรียนและเลิกเรียน ทุกโรงเรียนและทุกครอบครัวเขาจะสอนลูกหลานของเขาในเรื่องศาสนา เขาจึงมีหลักใจจะทำงานให้เกิดผลดีไม่มัวแต่เสียเวลาแก่งแย่ง เห็นแก่ตัว จนตีกันอยู่ตลอด

เวลา ความคิดที่เกิดขึ้นในเวลาที่จิตสงบและไม่มีบาป จึงส่งผลให้เขาคิดอะไร ๆ ออกมาดี ๆ ได้ จนเราที่ไม่รู้จักคิดต้องเกรงกลัวและอาศัยเขาอยู่จนทุกวันนี้

พระพุทธศาสนานั้น เป็นศาสนาสำหรับคนที่คิดเป็นและรู้จักเหตุผล ข้าพเจ้าขอเชิญชวนท่านผู้ฟังให้เอาใจใส่ให้ถูกต้อง แล้วท่านจะได้รับความสุขทุกประการ.

สวัสดี.

สวรรค์และนรก

ม.จ. หญิง พูนพิศมัย ดิศกุล

ท่านผู้ฟังทั้งหลาย

วันนี้เราจะพูดกันถึงเรื่องสวรรค์และนรกตามที่คนโดยมากอยากรู้นักว่ามีจริงหรือไม่มี ความอยากรู้นี้มีมาแต่ดึกดำบรรพ์และทุกบ้านทุกเมือง ดังจะเห็นได้จากความเชื่อต่าง ๆ กันในเรื่องว่าตายแล้วจะไปไหน พวกที่นึกว่าความตายเป็นเพียงวิญญาณออกจากร่างไปแล้วจะกลับมาอีก ก็เก็บเอาศพไว้คอยวิญญาณนั้น เช่นพวกอียิปต์ได้ทำมัมมี่ คือ รักษาศพไว้ตั้งพัน ๆ ปีมา แต่วิญญาณก็หาได้กลับมาไม่ พวกที่เชื่อว่าวันหนึ่งศพนั้น ๆ จะได้รับความยุติธรรมตามบาปและบุญแล้วฟื้นคืนชีพมารับผลกรรมนั้น ก็พากันฝังศพไว้คอยวันกำหนดนั้นด้วยความหวัง ส่วนเราผู้ถือพุทธเชื่อว่าร่างกายเป็นของปรุงแต่งขึ้นชั่วคราว เป็นที่ให้วิญญาณอันเกิดแต่การกระทำบุญบาปมาอาศัยอยู่ชั่วอายุหนึ่ง ๆ ฉะนั้น เมื่อวิญญาณนั้นสละรูปไปสู่ที่อื่น กายนั้นก็เน่าเปื่อยหาสาระอันใดมิได้ จึงจัดการเผาเสียให้พ้นภาระยุ่งยากแก่คนอื่น

แม้ความเชื่อจะมีอยู่ต่าง ๆ กันฉันใดก็ตาม ก็หามีใครที่จะพิสูจน์ความจริงได้ไม่ นอกจากจะคิดกันไปตามเหตุและผล ถ้าจะพูดตรง ๆ ก็เพราะมนุษย์เราอยากรู้ในสิ่งที่รู้ไม่ได้เป็นเหตุ ที่ว่ารู้ไม่ได้แน่นอนนั้นก็เพราะว่าถ้าเราทุกคนรู้ว่ามีโลกหน้าดีกว่านี้ ก็คงจะรีบทิ้งโลกนี้ไปตาม

กันแน่ ๆ ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว โลกปัจจุบันนี้จะเป็นอย่างไร

อย่างไรก็ตาม ผลที่อยากรู้ในสิ่งที่รู้ไม่ได้นี้ เป็นเหตุให้เกิดกลัวตายขึ้นอย่างรุนแรง ทั้ง ๆ ที่รู้อยู่ว่าทุกคนจะต้องตายวันหนึ่งเป็นเที่ยงแท้ ถ้ายังไม่ตายก็คงอยากรู้เสมอว่าตายแล้วจะไปไหน ความอยากรู้ทำให้เกิดความคิดเห็นต่าง ๆ กันดังกล่าวมาแล้ว แต่ที่น่าประหลาดนั้นคือ บางครั้งมนุษย์ก็มีความคิดเห็นเช่นเดียวกันได้อย่างไม่น่าเชื่อ เช่นพวกเราเชื่อว่า นรกก็มีหลายชั้นตามโทษเบา และโทษหนัก และสวรรค์ก็มีหลายชั้นตามบุญมากและบุญน้อย และบาปชนิดไหนจะได้รับโทษชนิดไหน เช่นกินเหล้าจะถูกน้ำทองแดงเดือด ๆ กรอกปาก เป็นชู้กับเมียเขาจะขึ้นต้นงิ้วที่มีหนามเต็มต้น และมีคนคอยแทงไม่ให้หนีลงมาเราจะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ตาม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ข้าพเจ้าไปเมืองเวนิสกับเสด็จพ่อ พอก้าวเข้าไปในโบสถ์เซนต์มาร์คก็พบลายโมเสกบนฝาผนังมีรูปคนกำลังถูกทรมาน คือ กำลังกรอกน้ำเป็นไฟลงไปในปาก และอีกคนหนึ่งกำลังถูกทิ่มแทงให้ขึ้นต้นไม้ที่มีหนามเต็มต้น ข้าพเจ้าร้องออกมาว่า "อุ๊ย, นรกเหมือนของเรา" แล้วก็กลับมานึกว่าทำไมเหมือนกันได้ จะว่าเราเอาอย่างมาก็นานเกินกว่าที่เราได้ติดต่อกันพระพุทธศาสนาก็แก่เกินกว่าคริสตศาสนาถึง ๕๔๓ ปี คงจะต้องมีทางติดต่อกันมาทางยุโรปนี้ด้วยเป็นแน่

เมื่อไม่มีสิ่งพิสูจน์ได้แน่นอน เราก็จะต้องประมาณด้วยเหตุและผลดังนี้ คนพวกหนึ่งเชื่อว่าสวรรค์นรกนั้นมีแน่ เพราะตราบใดเรามีการลงโทษในเวลาทำผิด และมีรางวัลเมื่อเวลาทำดีอยู่แล้ว สวรรค์

นรกก็ต้องมีสำหรับคนที่ยังไม่ได้รับโทษและรางวัลในโลกนี้ อีกประการหนึ่ง ถ้าเราแปลคำสวรรค์ว่าเป็นที่แห่งความสุข และนรกเป็นที่แห่งความทุกข์แล้ว เราจะเข้าใจว่าอเมริกาคือสวรรค์ เพราะมีความสนุกสุขสบาย ส่วนอัฟริกาเป็นเมืองร้อนผู้คนพลเมืองกินอยู่หลับนอนคล้ายสัตว์ป่า เขียนหน้าเจาะปากลากหู ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ไม่น่าดู ว่านรก ก็ไม่ผิดกันไกลนัก

คนอีกพวกหนึ่ง ไม่เชื่อเลยว่ามีสวรรค์นรก เพราะเห็นว่าตายแล้วก็สูญ ดีชั่วทุกข์สุขอะไรอยู่ในโลกนี้โลกเดียว

คน ๒ พวกนี้ ผิดกันตรงที่พวกเชื่อว่ามีสวรรค์และนรกนั้นไม่ใช้ความคิด จึงเชื่อได้เท่าที่ตาเห็นว่าคนนั้นเปื่อยเน่าสูญไป ถ้าเราจะดูผลว่าเชื่ออย่างไหนดีก็จะเห็นได้ดังนี้

พวกที่เชื่อว่ามีเป็นพวกที่มีกำลังใจที่จะทำดีเพื่อโลกหน้า มีหวังว่าจะทำดีให้แก้ตัวได้ ส่วนปัญหาที่ว่าโลกหน้าจะมีหรือไม่นั้น ถ้าเราดูตามเวลาเช่นเรามาจากวานนี้ เมื่อคืนนี้เราก็ตายแล้วดี ๆ เป็นแต่ยังมีลมหายใจอยู่ ก็เรียกว่านอนหลับ แล้วเราก็ตื่น คือเกิดใหม่ในวันนี้ เพื่ออะไร ไม่ใช่เพราะเราจะตื่นขึ้นอยู่ต่อไปสำหรับพรุ่งนี้ดอกหรือ เมื่อเรามีทั้งวานนี้ วันนี้ พรุ่งนี้ เหตุไร เราจะไม่มีโลกก่อน โลกนี้ และโลกหน้าเล่า อีกประการหนึ่ง เด็ก ๕–๖ ขวบเล่าถึงโลกก่อนได้อย่างถูกต้องก็มีอยู่หลายแห่ง ซึ่งแสดงว่าโลกก่อนมีจริง ถ้าโลกก่อนมีจริง โลกหน้าก็ต้องมีด้วยเหตุผลฉะนี้

ส่วนผู้ที่ไม่เชื่อว่ามี ก็ไม่มีเหตุอันใดมาสนับสนุนเพียงพอ นอก

จากเชื่อเช่นนั้นจะทำให้เป็นคนสุกเอาเผากิน เพราะเขาจะมีโลกอยู่โลกเดียวเฉพาะปัจจุบัน ถ้าเขาต้องการอะไรก็จะรีบฉกฉวยเอาตามชอบใจ มีชีวิตอยู่ด้วยอารมณ์และไม่มีหลักใจจะทำอะไรก็ทำได้ เพราะไม่ต้องเกรงกลัวบาปในวันหน้า

เมื่อผลของความเชื่อให้ผลผิดกันเช่นนี้ ผู้ปรารถนาดีก็จำต้องเชื่อว่านรกสวรรค์นั้นมีจริงโดยเหตุผลดังกล่าวมานี้.

สวัสดี.

เครื่องหมายของคนดี

พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า คนที่มีคุณธรรมทั้งสองประการ คือ กตัญญูและกตเวที เป็นคนดี การที่จะดูว่าใครดี ก็ให้ดูที่ตรงนี้ ดังที่ตรัสว่า

"**นิมิตฺตํ สาธุรูปานํ กตญฺญูกตเวทิตา**"

ความกตัญญูกตเวที เป็นนิมิตคือเครื่องหมายของคนดี

ฉะนั้นคนที่เราเรียกว่า "คนดี" นั้น จะต้องมีคุณธรรมทั้งสองประการนี้ คนอย่างนี้ไม่เป็นภัยแก่โลก ไม่เป็นภัยแก่สังคม เป็นที่พึ่งแก่สรรพสัตว์ได้

โลกของเราที่เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีปกติ ก็เพราะชาวโลกตั้งมั่นในกตัญญูและกตเวที คุณธรรมทั้งสองข้อนี้มีอุปการแก่คนทุกคน เพราะชั่วชีวิตของคนเราที่เกิดมานี้ เราจะต้องอาศัยบุคคลอื่น ๆ อีกมาก ชีวิตของคนเราจึงเป็นไปได้ ทุกคนต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เช่น ในเบื้องต้นแห่งชีวิตของเรา เราต้องอาศัยมารดาบิดา เราจึงมีชีวิตอยู่ต่อมาได้ด้วยความสุขสบาย ครั้นอยู่ต่อไปนาน ๆ เราเจริญเติบโตขึ้น มารดาบิดาก็แก่ชราลง ทำอะไรไม่ไหว มารดาบิดาก็ต้องพึ่งพาอาศัยเราผู้เป็นลูกต่อไป ทุกคนต้องพึ่งพาอาศัยกันอยู่อย่างนี้

ทุกคนเกิดมาต้องเป็นผู้อาศัยคนอื่นมาก่อนแล้ว จึงจะเป็นที่พึ่งที่อาศัยแก่ผู้อื่นในภายหลังต่อไป ชีวิตของคนที่ใช้ให้เป็นไปในลักษณะดังกล่าว จึงจัดว่าเป็นชีวิตของคนที่ดี เป็นชีวิตที่ประเสริฐ ส่วนชีวิตของคนที่เอาแต่อาศัยผู้อื่นอย่างเดียว โดยที่ผู้อื่นมาอาศัยตนไม่ได้

ชีวิตอย่างนั้นเป็นชีวิตที่ไม่ประเสริฐ และบุคคลอย่างนี้หาความเจริญได้ยากทั้งในคดีโลกและคดีธรรม เพราะเป็นผู้เอาเปรียบโลก เป็นกาฝากของโลก

พระเถระผู้ตั้งมั่นในกตัญญูกตเวที

ในสมัยพุทธกาลนั้น แม้แต่พระเถระผู้เป็นอรหันต์ ก็ยังต้องประพฤติธรรมทั้งสองข้อนี้ เช่นพระสารีบุตรเถระ เป็นต้น ท่านเป็นอัครสาวกฝ่ายขวาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระอรหันต์ก่อนที่ท่านจะบวชในสำนักของพระพุทธเจ้านั้น ท่านได้ฟังธรรมะจากพระอัสสชิเถระ ในขณะที่พระอัสสชิกำลังออกบิณฑบาตตอนเช้า พระ-อัสสชิได้แสดงถึงหลักคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพียงย่อ ๆ ให้พระสารีบุตรฟังว่า

เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เตสํ เหตุํ ตถาคโต (อาห)
เตสญฺจ โย นิโรโธ จ เอวํ วาที มหาสมโณติ

"ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะทรงสั่งสอนอย่างนี้"

เมื่อพระอัสสชิแสดงธรรมจบลง พระสารีบุตรก็ได้ดวงตาเห็นธรรมทันที คือเห็นว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีการเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนแต่มีการดับไปเป็นธรรมดา จากนั้นจึงได้ขอบวชในสำนักของพระพุทธเจ้า เมื่อท่านบวชแล้วไม่นานก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์

ท่านทราบว่าพระอัสสชิอยู่ในทางทิศใด ก่อนที่ท่านจะนอนท่านจะต้องหันหน้าไปทางทิศนั้น แล้วก็กราบไปทางทิศที่พระอัสสชิพักอยู่ และได้นอนหันศีรษะไปทางทิศนั้นเสมอ เป็นการแสดงความเคารพและระลึกถึงคุณที่พระอัสสชิได้แสดงธรรมให้แก่ตน

อยู่ต่อมาอีกครั้งหนึ่ง ในสมัยที่พระพุทธองค์ทรงประทับอยู่ ณ วัดเชตวัน นครสาวัตถี ครั้งนั้นได้มีพราหมณ์แก่ผู้ยากจนคนหนึ่ง ศรัทธาในพระศาสนามาก ได้มาอาศัยวัดอยู่เพราะเป็นคนอนาถา พราหมณ์เฒ่าผู้นี้ชื่อท่านราธะ ท่านคอยปรนนิบัติรับใช้พระสงฆ์ทั่ววัดด้วยการกวาดลานวัดบ้าง ถางหญ้าบ้าง กวาดกุฏิบ้าง แล้วก็อาศัยรับประทานข้าวก้นบาตรกับพระไปวันหนึ่ง ๆ วันหนึ่งราธะพราหมณ์มีศรัทธาอยากจะบวชมากก็ไปหาพระสงฆ์ในวัดขอให้บวชเป็นภิกษุ แต่พระสงฆ์เหล่านั้นก็ไม่ยอมบวชให้ เพราะเห็นว่าแก่มากแล้ว ปรนนิบัติพระสงฆ์ไปอย่างนี้ก็ได้รับผลบุญถมเถไป

เช้าวันหนึ่ง พระพุทธองค์ได้ตรวจดูอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลายว่ามีผู้ใดบ้างที่ควรแก่การบรรลุมรรคผล ก็ปรากฏในข่ายแห่งพระญาณว่าราธะผู้นี้มีอินทรีย์แก่กล้าควรแก่การที่จะได้บรรลุอรหัตตผลจึงได้เสด็จไปโปรดตอนเช้า ในขณะนั้นราธะพราหมณ์กำลังกวาดลานวัด ถางหญ้าอยู่ พระพุทธองค์จึงตรัสถามว่า

พราหมณ์ "เธอเที่ยวทำอะไรอยู่"

ราธะกราบทูลว่า "ข้าพระองค์กำลังทำวัตรปฏิบัติแก่พระภิกษุทั้งหลายอยู่ พระเจ้าข้า"

พระพุทธองค์ตรัสถามต่อไปว่า "แล้วเธอได้รับการสงเคราะห์จากพระภิกษุเหล่านั้นบ้างหรือ"

ราธะพราหมณ์กราบทูลว่า "ได้พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ได้แต่เพียงอาหารเท่านั้น แต่ท่านไม่ให้ข้าพระองค์ได้บวช"

จากนั้นพระพุทธองค์จึงได้เรียกประชุมสงฆ์ แล้วตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย ใครระลึกถึงคุณของพราหมณ์ผู้นี้ได้บ้าง มีบ้างหรือ"

ในขณะนั้น พระสารีบุตรกราบทูลว่า "พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ระลึกได้ เมื่อข้าพระองค์ออกบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์ พราหมณ์นี้ได้ให้คนถวายภิกษาหนึ่งทัพพีที่เขานำมาเพื่อตน ข้าพระองค์ระลึกถึงคุณของพราหมณ์ผู้นี้ได้"

พระพุทธองค์จึงตรัสว่า "สารีบุตร ก็การที่เธอเปลื้องพราหมณ์ผู้มีอุปการะที่ได้กระทำมาแล้วอย่างนี้ให้พ้นจากทุกข์ไม่ควรหรือ"

พระสารีบุตรกราบทูลว่า "ควรแท้พระเจ้าข้า ข้าพระองค์จักให้เขาบวช" แล้วพระสารีบุตรก็บวชให้ นี่เป็นการแสดงให้เห็นถึงคุณธรรมของพระสารีบุตรที่ไม่ลืมคุณของผู้อื่นที่มีต่อท่าน แม้ว่าจะเพียงเล็กน้อยเท่านั้นก็ยังคิดตอบแทน

นิทานเรื่องผลแห่งความกตัญญู

มีนิทานจีนอยู่เรื่องหนึ่ง ซึ่งเป็นนิทานที่สอนถึงเรื่องความกตัญญูไว้ได้ดีมาก เป็นนิทานเก่าแก่ คิดว่านำมาเล่าสู่กันฟังคงจะเป็นประโยชน์และเป็นตัวอย่างอันดีแก่บรรดาผู้เป็นลูกทุกคนที่กำลังทอดทิ้งพ่อแม่

ในประเทศจีน ที่เมืองซัวไซไถ่หงวนฮู มีครอบครัวอยู่ครอบครัวหนึ่ง ในครอบครัวนี้มีเพียงสามคนเท่านั้น คือ มีพ่อ แม่ และลูกชายซึ่งเติบโตเป็นหนุ่มเต็มตัว ลูกชายชื่อฮู แซ่เอีย รวมเรียกชื่อเด็กหนุ่มผู้นี้ว่า เอียฮู อยู่ต่อมาพ่อบ้านคือบิดาของเอียฮูก็ตายลง ทอดทิ้งภรรยาและลูกไว้เผชิญกับชะตาชีวิตตามลำพังเท่านั้น

มารดาของเอียฮูเป็นคนชราอายุมากแล้ว ทำงานอะไรก็ไม่ไหว ครอบครัวนี้มีอาชีพในทางทำนา มีนาอยู่ทั้งหมด ๕๐ ไร่ เมื่อพ่อตายลง เอียฮู เด็กหนุ่มก็ต้องทำนาแทนพ่อต่อไป ส่วนนางผู้เป็นมารดานั้นเล่า ก็แก่เฒ่าทำนาไม่ไหวเสียแล้ว นางจึงอยู่เฝ้าบ้านทำงานในบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ไปตามประสาคนแก่ เอียฮูเด็กหนุ่มผู้นี้หาได้มีความกตัญญูต่อแม่ของตนไม่ เอาแต่เที่ยวเตร่เฮฮา มารดาว่ากล่าวไม่ได้ทำอะไรก็เอาแต่ใจตัวเอง

นางมีความคับแค้นใจเป็นอันมาก เพราะนางมีบุตรชายคนเดียวก็หวังที่จะฝากผีฝากไข้ แต่ลูกชายก็มีความประพฤติตนไม่ดี การทำนาหรือก็ไม่เกิดผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย บางปีฝนก็แล้ง บางปีฝนก็มากจนน้ำท่วมนาเกิดความเสียหาย นางก็ไม่ปริปากพูดอะไรให้ลูกต้องกระทบกระเทือนใจ เมื่อนางคิดถึงบุตรก็ได้แต่นั่งร้องไห้เพียงคนเดียว สามีผู้เป็นคู่ชีวิตก็จากนางไปเสียแล้ว นางมีความว้าเหว่และทุกข์ใจมากแต่ก็สู้อดทนเพราะความรักลูก

เอียฮูผู้ทำนาได้ข้าวปลาไม่บริบูรณ์เหมือนคนอื่นเขา ทั้ง ๆ ที่นาก็มีถึง ๕๐ ไร่ แต่ผลที่ได้รับกลับไม่พอกิน เด็กหนุ่มผู้นี้ก็หาได้คิด

เฉลียวใจไม่ว่า เป็นเพราะเหตุใด เขาคิดแต่เพียงว่า เป็นคราวเคราะห์ของเราเอง จึงทำให้ได้ผลไม่บริบูรณ์ หาได้คิดไม่ว่าเป็นเพราะตัวเองขาดความกตัญญู กตเวทีต่อผู้มีพระคุณ

ณ เมืองเสฉวน ได้มีพระเถระรูปหนึ่ง ชื่อ บ่อจี่ไต้สือ เป็นผู้สำเร็จฌานอภิญญาเจริญอิทธิบาทภาวนา เป็นผู้มีอายุยืน เพราะสำเร็จวิชาที่เรียกว่า อภิญญา คนสมัยนั้นเรียกว่า วิชาอายุวัฒนะ เอียฮูเด็กหนุ่มเมื่อได้ทราบข่าว ก็อยากจะไปเรียนวิชาอายุวัฒนะกับท่าน "บ่อจี่ไต้สือ" วันหนึ่งจึงเข้าไปลาแม่และเรียนให้แม่ทราบว่า ตนเองจะเดินทางไปเรียนวิชาอายุวัฒนะยังเมืองเสฉวนกับพระชื่อบ่อจี่ไต้สือ

มารดาจึงเตือนลูกว่า การเรียนวิชาอายุวัฒนะนั้นยากมาก ไม่ใช่เรียนได้ง่าย ๆ เวลานี้แม่ก็แก่มากแล้ว ถ้าลูกเดินทางไปเมืองเสฉวนเสีย แม่จะอยู่กับใครและใครเล่าเขาจะเลี้ยงดูแม่ ตามโบราณประเพณีนั้นเมื่อพ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่และแก่เฒ่ามาก ลูกนั้นไม่ควรจะเดินทางไกลควรจะอยู่คอยดูแลแม่ ทั้งเวลานี้บิดาของลูกก็สิ้นชีวิตไปแล้ว ตัวของลูกเองก็ไม่มีสามพี่สี่น้อง ตัวคนเดียวแท้ ๆ แม่ก็มีลูกเพียงคนเดียวเท่านั้น ก็หวังจะพึ่งพิงไปจนกว่าชีวิตจะหาไม่ ถ้าลูกไปเสียแล้ว แม่จะได้ใครมาอยู่เป็นเพื่อนเล่า

การไปของลูกครั้งนี้จะสำเร็จสมความปรารถนาหรือไม่ ลูกก็ยังไม่ทราบ ลูกไม่คิดดูบ้างว่า ตั้งแต่โบราณกาลมา ผู้ที่เรียนวิชาอายุวัฒนะได้สำเร็จนั้น ก็เพราะเอาคุณธรรมคือความกตัญญูเป็นที่พึ่ง จึงสามารถเรียนวิชาได้สำเร็จ แม้แต่ผู้ที่ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านก็

ต้องอาศัยความกตัญญูเป็นที่ตั้ง

ลูกจะทิ้งแม่ไปอย่างนี้ ลูกไม่คิดกตัญญูบ้างหรือ นางก็ได้แต่อ้อนวอนลูกชายอย่างนี้ แต่เอียฮูผู้เป็นลูกหาได้เชื่อฟังไม่ คิดจะเดินทางไปให้ได้ เสร็จแล้วก็จัดแจงเก็บเครื่องเสบียงในการเดินทาง พร้อมทั้งเงินตรา สำหรับใช้จ่าย ออกเดินทางจากบ้าน นางผู้เป็นแม่ก็ได้แต่นั่งมองลูกเก็บข้าวของ แล้วน้ำตาก็เอ่อท้นออกมาด้วยความเสียใจ พอลูกเดินทางออกจากบ้านลับตาไปเท่านั้น นางก็เป็นลมสลบแน่นิ่งไปด้วยความเสียใจและห่วงใยลูก คนข้างบ้านเห็นเหตุการณ์ก็พากันมาช่วยแก้ไข จนกระทั่งนางรู้สึกตัวฟื้นขึ้นแล้วนางก็ร่ำไห้บ่นถึงลูกอยู่ร่ำไป

พระเถระปลอมมาเทศน์

เอียฮู เมื่อเดินทางออกจากบ้าน ก็มุ่งหน้าตรงไปยังเสฉวน โดยมิได้ห่วงใยในมารดาเลยแม้แต่น้อย หวังจะเรียนวิชาอายุวัฒนะให้สำเร็จให้จงได้ เมื่อเดินไปได้ประมาณครึ่งทาง ก็เห็นพระเถระองค์หนึ่งนั่งเทศนาโปรดสัตว์อยู่ข้างถนน เอียฮูเดินทางถึงที่แสดงธรรมนั้น จึงยืนหยุดฟังด้วยความสนใจ

พระเถระรูปนั้นเทศน์ว่า เมื่อมาพิจารณาดูโลกเราในปัจจุบันนี้แล้วรู้สึกสังเวชใจ มนุษย์ในโลกปัจจุบันประกอบแต่กรรมชั่ว มีใจบาปหยาบช้ามาก ไม่รู้จักบุญคุณของมารดาบิดาครูบาอาจารย์ และผู้มีอุปการคุณ ทอดทิ้งมารดาบิดาที่แก่เฒ่าแล้ว บุคคลเหล่านี้จะหาความเป็นสิริมงคลได้แต่ที่ไหน มีแต่อัปมงคล คิดแต่อาฆาตมาดร้ายต่อกัน ไม่มี

จิตใจเมตตาต่อสัตว์ เป็นผู้หญิงก็คิดแต่จะแต่งตัวเที่ยวเตร่ดูมหรสพ การบ้านการเรือนก็ไม่เอาใจใส่ บ้านช่องปล่อยสกปรกรกรุงรัง เอาแต่แต่งตัวเท่านั้น พ่อแม่สร้างหลักทรัพย์เอาไว้ให้แล้วก็ไม่รู้จักรักษาไว้ให้ดี ครั้นสิ้นบุญของพ่อแม่ ลูก ๆ ก็แย่งทรัพย์มรดก ถึงกับต้องฟ้องร้องทางศาลเป็นความกัน จนกระทั่งทรัพย์สินเหล่านั้นต้องตกไปเป็นของคนอื่นจนหมดสิ้น พี่น้องก็ต้องแตกความสามัคคีต่อกัน

เขามิได้คิดเลยว่า เมื่อตายไปแล้วก็นำเอาไปไม่ได้ ต้องทอดทิ้งไว้เป็นสมบัติประจำโลก ที่คนเหล่านั้นไม่มีความอารีต่อกัน คิดประทุษร้ายต่อกัน ในขณะที่ยังไม่ประสบต่อความพิบัตินั้น ก็เพราะบุญแต่ปางก่อนสนับสนุนอยู่ ความพิบัติจึงไม่ปรากฏให้เห็นโดยเร็ว แต่ถึงกระนั้นความพิบัติเหล่านั้นก็ต้องตกไปถึงลูกหลานจนได้ในวันหนึ่ง ซึ่งมีหลักฐานให้เห็นอยู่มากมาย บางครอบครัวนั้นพ่อแม่ร่ำรวย สร้างหลักทรัพย์ไว้ให้แก่ลูกหลาน ครั้นคนเหล่านั้นตายลง ไม่ช้าลูกหลานก็ต้องตกระกำลำบาก เพราะพ่อแม่หาทรัพย์มาด้วยความไม่ยุติธรรม ไม่สุจริต

คำปริศนาของพระเถระ

เอี่ยฮู เมื่อได้ฟังไปก็เกิดความสนใจ เลื่อมใสในคำเทศนาสั่งสอนของพระเถระนั้น เมื่อท่านเทศน์จบลง เอี่ยฮูจึงเข้าไปกราบแล้วถามพระเถระว่า พระคุณเจ้าเดินทางมาจากไหน ?

พระเถระก็ตอบว่า "เรามาเมื่อน้ำจืด"

เอี่ยฮู ก็ถามต่อไปว่า "แล้วพระคุณเจ้าจะเดินทางต่อไปที่ไหนอีก"

พระเถระก็ตอบว่า "เราไปแล้วไม่มีใจ"

เอี่ยฮู จึงถามต่อไปด้วยความสนใจว่า "พระคุณเจ้าอายุพรรษาสักเท่าไรแล้ว ?"

พระเถระตอบว่า "เราเรียนวิชาอายุวัฒนะได้สำเร็จแล้ว อายุของเราจึงประมาณไม่ได้ว่าเท่าไร"

เอี่ยฮู จึงถามว่า "พระคุณเจ้ามีอายุอยู่เพื่อที่จะคอยใครหรือ ?"

พระเถระจึงตอบว่า "เรามีอายุอยู่เพื่อที่จะคอยคนที่ไม่มีความรู้สึกตัวว่าชั่ว"

เอี่ยฮูได้ฟังเช่นนั้นก็สงสัยว่า เอ ! ท่านสมณะรูปนี้พูดเป็นปริศนาชอบกลอยู่ แล้วจึงถามท่านพระเถระต่อไปว่า "ก็ท่านเรียนวิชาอายุ-วัฒนะสำเร็จแล้ว ท่านรู้จักพระเถระที่ชื่อ **บ่อจี่ไต้สือ ที่เมืองเสฉวน** หรือไม่"

พระเถระย้อนถามว่า "เธอถามถึงท่านสมณะบ่อจี่ไต้สือทำไม ?"

เอี่ยฮู ตอบว่า "กระผมประสงค์จะเดินทางไปศึกษาวิชาอายุ-วัฒนะกับท่านบ่อจี่ไต้สือ"

พระเถระตอบว่า "การที่จะเรียนวิชาอายุวัฒนะได้สำเร็จนั้น จะต้องเรียนโดยตรงกับพระพุทธเจ้า เธอไม่ต้องเดินทางไปยังนครเสฉวนให้เหนื่อยยากดอก"

เอี่ยฮู จึงพูดกับพระเถระว่า "บัดนี้พระพุทธเจ้าท่านก็เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ทำอย่างไรเราจึงจะพบท่านได้เล่า"

พระเถระจึงบอกว่า "การที่จะพบพระอรหันต์นั้นไม่ยากดอก

เธอจงเดินทางกลับไปบ้านของเธอเถิด ท่านที่ใส่เสื้อกลับ ใส่รองเท้ากลับนั่นแหละคือพระอรหันต์ของท่าน เธอจงอย่าลืมคำที่เราบอกนะ"

เอี่ยฮู ได้ยินพระเถระพูดเป็นอัศจรรย์เช่นนั้น จึงหันหน้ากลับเพื่อเอาของที่สะพายไปลงวางไว้ เพื่อที่จะซักไซ้ให้แน่นอนจะแจ้งลงไป เมื่อวางของลงแล้ว ก็หันกลับมาเพื่อสนทนากับพระเถระ แต่ปรากฏว่าพระเถระหายตัวไปเสียแล้ว เอี่ยฮูจึงคิดว่าพระเถระองค์นี้จะต้องเป็นผู้วิเศษสำเร็จวิชาชั้นสูงคืออภิญญาเป็นแน่แล้วมาชี้แจงตัวเรา อย่ากระนั้นเลย เราจะรีบเดินทางกลับบ้านดีกว่า จึงจัดแจงยกเสบียงกรังขึ้นสะพายแล้วหันหน้าเดินทางกลับมาทางเก่า

ในระหว่างเดินทางกลับบ้าน ก็คิดถึงคำของพระเถระรูปนั้นอยู่เสมอจนกระทั่งถึงบ้าน เวลานั้นเป็นเวลาเที่ยงคืน ผู้คนหลับหมดแล้ว พอถึงหน้าบ้านจึงเคาะประตูเรียกแม่.... แม่จ๋า.... แม่........ เปิดประตูรับด้วย

มารดาของเอี่ยฮู เมื่อลูกเดินทางออกจากบ้านนางก็เฝ้าแต่คิดถึง ห่วงใยลูก กินไม่ได้นอนไม่หลับร่างกายผ่ายผอมลง เมื่อนางได้ยินเสียงใครมาเรียกแม่ แม่จ๋า แม่ ที่ประตู ฟังคล้ายเสียงของลูกมาร้องเรียก นางก็ยังไม่เชื่อหู คิดว่าคงจะเป็นเพราะความผูกพันในลูก จึงทำให้ได้ยินเป็นเสียงลูกมาเรียก

แต่เสียงเรียกว่า แม่....แม่จ๋า....แม่....ก็ยังดังอยู่ นางจึงคิดว่าเราไม่ได้ฝันไปนี่ เรายังไม่หลับ เสียงลูกมาร้องเรียกให้เปิดประตู นางก็ดีใจว่าลูกกลับมาแล้ว ด้วยความรีบร้อน จึงหยิบเสื้อมาสวมใส่ หยิบรองเท้ามาสวมใส่ โดยมิได้พิจารณาดูเสียก่อน จึงใส่กลับกันหมด รีบ

กระวีกระวาดลุกไปถอดกลอน พอเปิดกลอนออกก็พบว่า เอียฮู ลูกรักของนางนั่นเอง นางดีใจจนพูดไม่ออก ตื่นตันใจอย่างบอกไม่ถูก

เอียฮู เมื่อเห็นแม่ใส่เสื้อกลับ ใส่รองเท้ากลับตรงตามที่ท่านบอกไว้ ว่าผู้ที่ใส่เสื้อกลับ ใส่รองเท้ากลับ นั่นแหละเป็นพระอรหันต์ของท่าน เอียฮู เกิดความสำนึกผิด ก้มลงกราบที่เท้าของผู้เป็นมารดาแล้วหลั่งน้ำตาด้วยความเสียใจในการกระทำของตน แล้วขอโทษต่อผู้เป็นมารดาที่ตนเองได้ทอดทิ้งไปว่า *"ต่อแต่นี้ไปตนจะประพฤติตนเป็นลูกที่ดีของแม่ตลอดไป จะไม่ทอดทิ้งแม่อีก แม่เป็นพระอรหันต์ของลูก"*

มารดาจึงถามว่า มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นหรือลูก จึงได้ร้องห่มร้องไห้อย่างนี้ เอียฮูแหงนหน้าขึ้นมองหน้าผู้บังเกิดเกล้าด้วยน้ำตานองหน้า แล้วเล่าให้แม่ฟังว่า ในระหว่างทางที่เดินไปเมืองเสฉวนนั้นได้พบพระเถระท่านแสดงธรรมอบรมพุทธบริษัทอยู่ ตนจึงเข้าไปหยุดฟังและเกิดความเลื่อมใส **จนกระทั่งพระเถระผู้ใหญ่ให้ลูกเดินทางกลับบ้าน แล้วจะพบพระอรหันต์ ผู้ที่เป็นพระอรหันต์ของลูกก็คือผู้ที่ใส่เสื้อกลับรองเท้ากลับ บัดนี้ลูกพบพระอรหันต์ในดวงใจของลูกแล้ว ต่อจากนี้ไปลูกจะบูชาพระอรหันต์ของลูกตลอดชีวิต**

นางจึงก้มหน้าดูตัวของนางก็รู้ว่าได้ใส่เสื้อกลับรองเท้ากลับ ผู้เป็นมารดาจึงพูดปลอบใจลูกว่า ดีแล้วลูกรัก อย่าเสียใจไปเลย แม่ให้อภัยลูกทุกอย่าง ขอให้ลูกจงตั้งมั่นไว้ในกตัญญูเถิด แล้วลูกของแม่จะมีแต่ความเจริญรุ่งเรือง เพราะคุณธรรมข้อนี้ เป็นสิริมงคลแก่ผู้ปฏิบัติมาก

ผลแห่งความกตัญญู

ตั้งแต่นั้นมา เอียฮูก็ตั้งหน้าทำนาด้วยความขยันขันแข็งต่อไปโดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก ดูแลเอาใจใส่ปรนนิบัติแม่มิให้เดือดร้อนใจให้อยู่อย่างสุขสบาย ปรากฏว่าข้าวกล้าในนาปีนั้นอุดมสมบูรณ์อย่างน่าอัศจรรย์ ซึ่งเดิมทีเดียว เอียฮูทำนา ๕๐ ไร่ ได้ผลเกือบไม่พอกินพอใช้ แต่ก่อนที่ข้าวกล้าในนาจะได้รับการเก็บเกี่ยว มารดาของเอียฮูก็ล้มเจ็บลงอย่างหนัก เอียฮูเที่ยวตามหาหมอมารักษาจนสุดความสามารถ แต่ก็ไม่สามารถจะรักษาหญิงชราผู้เป็นมารดาของตนให้หายได้ ผลสุดท้ายเวลาแห่งความวิปโยคก็มาถึง นางลืมตามองดูบุตรครั้งสุดท้ายแล้วพูดขึ้นอย่างแผ่วเบาว่า ลูกรักของแม่เจ้าจงตั้งมั่นในความกตัญญูกตเวทีตลอดไปเถิด แล้วเจ้าจะเจริญ จงจำคำของแม่ไว้ แม่ลาก่อนนะ แล้วเปลือกตาของผู้เป็นแม่ก็หรี่หลับ วิญญาณดับสิ้นลงด้วยความสงบ

เอียฮู เด็กหนุ่มซึ่งเฝ้าพยาบาลแม่อยู่อย่างใกล้ชิดด้วยความเป็นห่วง เห็นแม่สงบแน่นิ่งไปเช่นนั้น ก็ตกใจเขย่ากายร้องเรียกแม่ แม่จ๋า แม่ แม่ เป็นอะไรไป โธ่ ! แม่ ถึงจะเขย่าเท่าไร ร่างของหญิงชราผู้บังเกิดเกล้าก็หาได้ไหวติงไม่ คงนอนสงบแน่นิ่งอยู่ตามเดิม เอียฮูเอาสำลีไปวางที่ปลายจมูกเพื่อจะดูว่า ลมหายใจของผู้เป็นมารดายังมีอยู่หรือไม่ สำลีก็ไม่ไหวติง เด็กหนุ่มฟุบหน้าลงบนทรวงอกของผู้บังเกิดเกล้า ที่ตนเคยซบมาเมื่อตอนเยาว์ และได้ทอดทิ้งเหินห่างจากทรวงอกของแม่ ที่เคยให้ความอบอุ่นมาเป็นเวลาช้านาน คร่ำครวญร้องเรียกหาแม่ให้คืนกลับมา แต่อนิจจา ใครเล่าจะนำเอาดวงวิญญาณ

ของแม่กลับคืนมาได้

เอี๋ยฮูเพ้อรำพันว่า แม่มีพระคุณต่อลูกเหลือเกิน ได้ให้กำเนิดและเลี้ยงชีวิตลูกมาจนเติบใหญ่ ลูกหาได้คิดถึงคุณของแม่ไม่ ลูกผิดไปแล้วที่ลูกไม่มีความกตัญญูต่อแม่ เมื่อลูกนึกถึงคุณของแม่ ลูกมีความสำนึกผิด คิดกลับตัวใหม่ ตั้งตนเป็นลูกที่ดีของแม่ คิดว่าจะเลี้ยงแม่ให้มีความสุขความสบายให้มากกว่าที่แม่จะต้องเป็นทุกข์เผ้าห่วงใยในตัวลูก แต่ลูกมีบุญน้อย แม่ต้องมาด่วนจากไปเสียก่อนที่ลูกจะชดใช้หนี้พระคุณของแม่ โธ่.........แม่จ๋า ชาติหน้าขอให้ลูกได้เกิดเป็นลูกของแม่อีก และขอให้ลูกจงอย่าเป็นลูกที่ชั่วช้าเหมือนชาตินี้เลย เอี๋ยฮูเด็กหนุ่มคร่ำครวญด้วยความทุกข์โศกอย่างแสนสาหัส จนกระทั่งเป็นลมสลบแน่นิ่งไป ดุจดังเมื่อตอนที่ตนหนีแม่ออกจากบ้าน ทำให้แม่ต้องเสียใจร้องไห้จนสลบไปในครั้งนั้น นี่แหละกรรมย่อมสนองแก่ผู้กระทำเสมอ จะช้าหรือเร็วเท่านั้น ชาวบ้านผู้เห็นเหตุการณ์ต่างพากันมาช่วยแก้ไข จนเอี๋ยฮูฟื้นคืนความรู้สึกขึ้นมาอีกวาระหนึ่ง

เมื่อเอี๋ยฮูฟื้นขึ้นมาแล้ว ก็ร้องไห้คร่ำครวญถึงแม่อยู่ต่อไป ชาวบ้านก็พากันมาช่วยปลอบใจ จนกระทั่งเอี๋ยฮูคลายความเศร้าโศกลงไปบ้าง จึงจัดแจงปลงศพมารดาแล้วนำศพไปฝังตามธรรมเนียมจีน

เอี๋ยฮูไปเยี่ยมมารดาที่หลุมฝังศพเป็นประจำทุกวัน ถึงมารดาจะตายไปแล้วหลายวัน แต่เขาก็หาได้คลายเศร้าโศกลงไปได้ไม่ อยู่มาวันหนึ่ง บ้านที่อยู่ใกล้เคียงมีงิ้วอันเป็นมหรสพประจำปี เอี๋ยฮูจึงคิดที่จะไปดูงิ้วให้หายคลายทุกข์ไปบ้างชั่วขณะหนึ่ง จึงเดินทางออกจากบ้าน

ไปดูงิ้ว เผอิญงิ้วคืนนั้นก็แสดงถึงเรื่องลูกที่มีความกตัญญูต่อพ่อแม่ ในเนื้อเรื่องนั้นมีอยู่ตอนหนึ่ง ที่ลูกผู้ตั้งมั่นในกตัญญู เมื่อตายไปแล้วก็เอาไม้มาแกะเป็นรูปแม่ เอาไปตั้งไว้บนหิ้งบูชาเซ่นไหว้เป็นประจำ

สาเหตุที่เอาไม้มาแกะเป็นรูปแม่ไว้บูชานี้มีอยู่ว่า เด็กหนุ่มผู้นี้มีอาชีพเลี้ยงแกะ เช้าขึ้นก็ไล่แกะไปกลางทุ่ง เย็นลงก็ไล่แกะกลับบ้าน เด็กหนุ่มผู้นี้เป็นคนโหดร้ายมาก ไม่มีความเคารพบิดามารดาของตน เป็นคนอกตัญญู อยู่ต่อมาพ่อก็ตายลง ทิ้งให้ผู้เป็นแม่อยู่กับตนเองสองคนเท่านั้น ถ้าวันใดมารดาหุงหาอาหารไปส่งกลางทุ่งช้าไปก็เกิดโทสะ ด่าว่าผู้เป็นแม่ต่าง ๆ นานา บางครั้งก็ตบตีแม่ผู้แก่เฒ่านั้นอย่างไม่ปรานี เด็กหนุ่มผู้นี้ประพฤติตนอย่างนี้เป็นอาจิณ ผู้เป็นแม่ก็ร้องไห้เสียใจอยู่เสมอ จะว่ากล่าวสอนลูกก็ไม่ได้ ลูกก็ใช้กำลังตบตีเอา

อยู่มาวันหนึ่งในขณะที่เด็กหนุ่มผู้นี้ไล่แกะไปเลี้ยงกลางทุ่งเมื่อฝูงแกะกำลังเล็มหญ้าอยู่ด้วยความร้อน จึงหลบมานั่งในร่มไม้ใกล้ฝูงแกะนั้น ได้มีแกะแม่ลูกอ่อนตัวหนึ่งกำลังให้ลูกกินนม ลูกแกะตัวนั้นกำลังคุกเข่าลงดูดนมแม่ด้วยความเคารพ เด็กหนุ่มผู้นี้ก็นั่งดูแกะแม่ลูกสองตัวนั้นด้วยความสนใจ จึงนึกเรื่อยเปื่อยไปว่า ลูกแกะในระยะที่ยังเล็กอยู่นี้ ต้องอาศัยนมของแม่แกะกินเป็นอาหารจึงเจริญเติบโตขึ้นมาได้และลูกแกะก็กินนมของแม่ด้วยความเคารพ แม่แกะก็เอาลิ้นเลียขนลูกของมันด้วยความรักด้วยความเอ็นดู

เด็กหนุ่มผู้นั้นก็นึกย้อนมาถึงตัวเองว่า เราเมื่อตอนเป็นเด็ก ก็คงจะต้องกินนมแม่มาอย่างนี้ แม่ก็คงจะรักเราเอ็นดูเรา เหมือนแม่แกะ

ตัวนี้เป็นแน่ แต่ว่าเมื่อตอนเป็นเด็กนั้น เรารับประทานนมแม่อย่างนี้หรือเปล่าก็ไม่ทราบได้ ทราบแต่ว่า เดี๋ยวนี้ถ้าวันใดแม่หุงอาหารมาส่งเราช้าไป หรือรสอาหารไม่ถูกปากเรา เราก็ด่าว่าแม่ ตบตีแม่ เราทำอย่างนี้ไม่ถูกนี่ เราเป็นมนุษย์ แม้แต่สัตว์เดียรัจฉาน มันก็ยังมีความเคารพแม่บังเกิดเกล้าของมัน เราเป็นมนุษย์แท้ ๆ ยังไม่เคารพในมารดาบิดา

เมื่อคิดไปถึงการกระทำอันโหดร้ายของตนต่อมารดาผู้บังเกิดเกล้าเช่นนั้น จึงเกิดสำนึกผิดขึ้นมาสงสารมารดาผู้แก่เฒ่า ต้องลำบากยากเข็ญเพราะตนผู้เป็นลูกแทนที่จะเลี้ยงดูท่านให้สบาย แต่ก็ต้องมาทรมานให้ลำบากต้องหุงหาอาหารให้แก่ตนแต่เช้าตรู่ เมื่อหุงเสร็จแล้วยังต้องหิ้วมาส่งกลางทุ่งอีกด้วยระยะทางไกล ๆ เมื่อนั่งคิดไปน้ำตาก็ไหลออกมาด้วยความสำนึกบาป จึงคิดว่าวันนี้เราจะไปเอาอาหารที่บ้านมารับประทานเอง ไม่ต้องให้แม่หิ้วมาส่งลำบาก ขณะนั้นก็พอดีได้เวลาที่หญิงชราจะต้องนำอาหารมาส่งลูกชาย เด็กหนุ่มผู้นี้เหลียวไปดูต้นทางเห็นแม่เดินลัดทุ่งมาด้วยความรีบร้อน จึงรีบลุกขึ้นไปหาแม่อย่างรวดเร็วเพื่อไปรับอาหารจากแม่

ในขณะที่วิ่งไปนั้น หญิงชราผู้เป็นแม่เห็นลูกชายวิ่งมาฝุ่นตลบอย่างไม่คิดชีวิตชีวาเช่นนั้น ก็ตกใจกลัวตัวสั่น คิดว่า ตายแน่แล้ววันนี้ลูกคงตีเราตายแน่ดูซิ ลูกวิ่งมาด้วยความโกรธ ลูกคงจะหิวมาก นางจึงหยุดคิดด้วยความลังเลใจว่าจะทำอย่างไรดี จะไม่วิ่งหนีหรือ ลูกก็จะตีเอาด้วยแผ่นกระดานที่ถืออยู่เป็นประจำ เมื่อปล่อยให้ลูกตี ลูกก็จะบาป

หนัก ความเจ็บปวดรวดร้าวนั้น นางพอทนได้ เพราะความรักลูกสงสารลูก นางทนได้ทุกอย่าง

นางคิดเช่นนั้นจึงตัดสินใจวิ่งหนีดีกว่า แต่จะวิ่งเร็วก็ไม่ได้เกรงว่าอาหารจะหก ลูกจะไม่ได้รับประทาน เมื่อเด็กหนุ่มเห็นแม่กลับหลังวิ่งหนี เพราะความเข้าใจผิดเช่นนั้นก็ตะโกนไปว่า แม่อย่าหนีแต่เสียงที่ตะโกนไปนั้น เหมือนกับไปยุให้แม่ต้องวิ่งเร็วยิ่งขึ้น ด้วยคิดว่าตายแน่แล้ววันนี้ ลูกคงจะหิวมาก จึงโกรธแม่มากมายเพียงนี้ นางวิ่งไปน้ำตาก็ไหลรินออกมาด้วยความระทมทุกข์ คิดไปว่านางช่างมีกรรมเหลือเกิน, มีลูกชายคนหนึ่งหวังจะพึ่งพาอาศัยด้วยความสุขเมื่อแก่เฒ่าก็พึ่งพาอาศัยไม่ได้ นางต้องอยู่อย่างทุกข์ทรมานทุกวัน ก็พอดีเบื้องหน้าของนางนั้น มีสระใหญ่ขวางหน้าอยู่ นางจึงตัดสินใจว่ากระโดดน้ำตายดีกว่าอยู่ต่อไปก็เป็นทุกข์ ลูกก็จะต้องรับบาปกรรมมากขึ้น เพราะนางเป็นแม่ ก็พอดีนางวิ่งไปถึงขอบสระ จึงเอาหม้อใส่อาหารวางลงแล้วบอกลูกว่าให้กินข้าวเสียแม่ลาละ แล้วนางก็ทำท่าจะกระโดดลงน้ำลูกก็ตะโกนไปว่า แม่อย่าโดด แม่อย่าโดด แต่สายไปเสียแล้ว ร่างของนางผู้เป็นแม่ลอยลงสู่กลางสระใหญ่จมหายไปใต้น้ำ เด็กหนุ่มเมื่อวิ่งมาถึงก็กระโดดตามลงไปหวังจะช่วยชีวิตแม่ แต่ก็สายไปเสียแล้ว ร่างของผู้เป็นแม่จมหายไปอย่างอัศจรรย์ งมเท่าไร ๆ ก็ไม่พบศพแม่ จึงขึ้นมานั่งร้องไห้ที่ขอบสระ จนกระทั่งดวงตะวันจะลับขอบฟ้า เด็กหนุ่มจึงเอาแผ่นกระดานที่เคยตีแม่อยู่เสมอ ๆ นั้นมาแกะเป็นรูปแม่ และสถานที่ตาย เวลาตายแล้วเอาไปบูชาไว้ที่บ้านด้วยความระลึกถึงคุณของผู้บังเกิด

เกล้า

เอียฮู จึงเกิดความคิดขึ้นมาว่า อันโบราณประเพณีนั้น เขาตั้งมั่นอยู่ในกตัญญูกตเวทีอย่างมั่นคงเขาจึงมีความสุขความเจริญ อย่ากระนั้นเลย เราควรจะไปหาซื้อคนชราที่อนาถา ไร้ญาติขาดมิตรที่มีรูปร่างเหมือนแม่เอามาทำแม่ของเรา เราจะได้มีโอกาสปรนนิบัติแม่ได้อย่างเต็มที่ เราจะเลี้ยงให้เหมือนมารดาของเรา

หาซื้อแม่

เมื่อคิดดังนั้นแล้ว ก็กลับบ้านรวบรวมทรัพย์สินเงินทองที่มีอยู่ออกเดินทางตระเวนไปตามสถานที่ต่าง ๆ แล้วสอดส่องดูว่า ใครมีรูปร่างเหมือนแม่บ้าง เดินทางไปหลายหัวเมืองแต่ก็ไม่พบ จนกระทั่งเงินทองที่นำติดตัวไปนั้นหมด ก็ยังไม่พบผู้ที่มีรูปร่างเหมือนแม่ เขาเกิดความท้อแท้ใจ ครั้นจะเดินทางกลับบ้านเดิมเงินก็หมดเสียแล้ว ไม่มีเสบียงสำหรับเดินทาง เอียฮู จึงต้องลงทุนด้วยการขอทานเลี้ยงชีวิตในต่างเมือง แล้วก็เก็บหอมรอมริบ จนกระทั่งได้เงินทองพอเป็นค่าเดินทาง เขาก็เดินทางกลับบ้านด้วยการขอทานมาตามลำดับ จนกระทั่งบรรลุถึงบ้านของตน เขาก็ไม่หายเศร้าโศก อุตส่าห์เดินทางไปตามหัวเมืองต่าง ๆ หลายหัวเมือง เพื่อหาซื้อคนมาทำแม่ แต่ก็ไม่พบ เอียฮูตรอมใจเศร้าโศกคิดถึงแม่อยู่เสมอ จนร่างกายผอมซูบซีดไปมาก

อยู่มาวันหนึ่ง เอียฮูนั่งอยู่หน้าบ้านคอยเฝ้าดูผู้คนที่เดินทางไปมาว่ามีใครเหมือนกับแม่เราบ้าง ก็พอดีเหลียวไปเห็นหญิงชราคนหนึ่งมา

ขอทานมีรูปร่างเหมือนแม่เหลือเกิน เอี๋ยฮูดีใจรีบลุกขึ้นเดินเข้าไปหา แล้วโค้งตามธรรมเนียมจีน แล้วร้องเรียกว่า แม่จ๋า ลูกเที่ยวหาแม่มาเป็นเวลาหนึ่งปีเต็ม ๆ แล้วจนกระทั่งทรัพย์สินเงินทองที่ติดตัวไปหมดครั้งนี้เป็นบุญของลูกที่แม่อุตส่าห์เดินทางมาหาลูกถึงบ้าน ว่าแล้วก็ก้มลงกอดเท้าคนชรานั้นไว้แน่นเหมือนกับเกรงว่านางจะเดินหนีไป

หญิงชราผู้ขอทาน จึงทำหน้าฉงนด้วยความแปลกใจว่า นี่อะไรกัน เรามิใช่เป็นมารดาของเจ้าจะมาเรียกเราเป็นแม่นั้นไม่ถูกธรรมเนียม

เอี๋ยฮูจึงเล่าให้หญิงชราขอทานนั้นได้ทราบว่าตนได้สูญเสียแม่ไปตั้งต้น จนกระทั่งเที่ยวตามหาซื้อคนมาทำแม่ ตั้งแต่ต้นจนจบ ลูกเที่ยวหาแม่มาเป็นเวลาหนึ่งปีแล้ว เอี๋ยฮู ก็อ้อนวอนหญิงชราขอทานนั้นให้มาอยู่เป็นแม่ของตน

หญิงชราบอกว่า เราอยู่คนเดียวเที่ยวขอทานก็พอกินพอใช้ เราไม่อยากเป็นแม่ใคร เราอยู่คนเดียวอย่างนี้มีความสุขกว่า ทั้งเราก็เป็นคนที่มีโทสะมาก เราอยู่กับใครไม่ได้ดอก

เอี๋ยฮู ก็เฝ้าอ้อนวอนอยู่อย่างนั้น จนกระทั่งหญิงชราอ่อนใจ หญิงชราจึงถามว่า เธอจะให้เราเป็นแม่ของเธอนั้น เธอจะปฏิบัติตนต่อผู้ที่เป็นแม่ของเธออย่างไรจงเล่าให้เราฟังก่อน ถ้าเราพอใจเราก็จะอยู่เป็นแม่ของเธอ

เอี๋ยฮูก็บอกว่า ถ้าคุณแม่ยินดีมาอยู่กับลูก ลูกจะมีความยินดีมาก ลูกจะปรนนิบัติคุณแม่ดุจดังมารดาผู้บังเกิดเกล้าของลูก การสิ่งใดก็จะมิให้คุณแม่ต้องร้อนใจ

หญิงชราจึงว่า การเหล่านี้เป็นธรรมเนียมอยู่แล้วที่ผู้เป็นลูกทุกคนจะต้องปฏิบัติเช่นนั้น

เงื่อนไขของผู้ที่จะรับเป็นแม่

แล้วหญิงชราก็ถามว่า "ตามธรรมดาคนแก่นั้นเมื่อถึงฤดูหนาวก็มักจะหนาวมาก เธอจะปฏิบัติต่อคุณแม่ของเธออย่างไร"

เอี๋ยฮูจึงตอบว่า "เมื่อถึงฤดูหนาว ลูกจะหาผ้านวมมาให้คุณแม่ห่มให้อบอุ่น และก่อไฟให้คุณแม่ผิง เวลาคุณแม่จะนอนที่นอนนั้นเย็นลูกก็จะขึ้นนอนก่อนเพื่อให้ที่นอนอบอุ่น แล้วจึงจะเชิญให้คุณแม่ขึ้นนอนต่อไป เสร็จแล้วก็จะห่มผ้าให้คุณแม่ ปิดประตูหน้าต่างให้มิดชิดอย่าให้ลมเข้าได้ คุณแม่จึงจะไม่หนาว"

หญิงชราจึงพูดว่า "หน้าหนาวเธอก็ปฏิบัติดีแล้ว แต่ว่าเมื่อถึงฤดูร้อนเธอจะปฏิบัติต่อคุณแม่ของเธออย่างไร"

เอี๋ยฮูตอบว่า "เมื่อถึงฤดูร้อน ลูกก็จะนั่งพัดลมให้คุณแม่มิให้คุณ-แม่ร้อน แล้วหาผ้าแพรมาให้คุณแม่นุ่งห่ม เมื่อถึงวันหนึ่งก็เปลี่ยนใหม่ทีหนึ่ง แล้วลูกก็นำไปซักน้ำให้สะอาดตากแดดให้แห้ง พอถึงเวลาเย็นลูกก็เอาน้ำมาให้คุณแม่ชำระกายแล้วเชิญคุณแม่ไปนั่งเล่นในที่เย็น ๆ ลมพัดผ่านแล้วลูกก็เข้าไปในห้องนอนของคุณแม่ ปัดกวาดที่นอนให้เรียบร้อยแล้วก็ปูผ้านอน เสร็จแล้วลูกก็มาเชิญให้คุณแม่เข้านอน ในระหว่างที่คุณแม่เข้านอนลูกก็จะคอยพัดโบกมิให้คุณแม่ร้อน จนกว่าคุณแม่จะหลับ

หญิงชราพูดว่า “หน้าร้อนเธอก็ปฏิบัติดีแล้วแต่เวลากลางคืนล่ะ เธอจะปฏิบัติกับคุณแม่ของเธออย่างไร”

เอี๋ยฮูตอบว่า “ธรรมดาแม่แก่แล้ว กลางคืนมักนอนไม่ค่อยหลับ ลูกก็ต้องหาผลไม้หรือของที่คุณแม่ชอบรับประทาน มาเก็บเอาไว้ เผื่อว่าคุณแม่จะหิว เมื่อตื่นขึ้นจะได้รับประทาน แล้วลูกก็จะเก็บกวาดห้องให้เรียบร้อยไม่ให้มีสิ่งกีดขวาง เพราะคุณแม่แก่แล้วตาไม่ค่อยดี เดี๋ยวจะเดินไปสะดุดหกล้มได้รับอันตราย”

หญิงชราพูดว่า “กลางคืนเธอก็ปฏิบัติดีแล้ว แต่เวลาเช้าเธอจะปฏิบัติกับคุณแม่ของเธออย่างไร”

เอี๋ยฮูตอบว่า “เวลาเช้าขึ้นลูกก็ต้องตื่นก่อนคุณแม่แต่เช้าตรู่ แล้วลูกก็จะเดินไปหาคุณแม่ที่เตียง แล้วถามคุณแม่ว่า เมื่อคืนคุณแม่หลับสบายดีหรือ คุณแม่นอนต่อไปเถอะยังเช้าอยู่ ลูกจะไปต้มน้ำสำหรับให้คุณแม่ล้างหน้า และเตรียมอาหารเช้าสำหรับให้คุณแม่รับประทาน เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว ลูกก็จะมาบอกกับคุณแม่ให้ลุกขึ้นได้แล้ว ลูกก็จะประคองคุณแม่ให้ลงจากเตียงนอน ประคองคุณแม่ไปล้างหน้า แล้วพาคุณแม่ไปนั่งที่โต๊ะอาหาร”

หญิงชราพูดว่า “เวลาเช้าเธอก็ปฏิบัติดีแล้วแต่เวลากินอยู่จะปฏิบัติกับคุณแม่เธออย่างไร”

เอี๋ยฮูตอบว่า “การกินอยู่ของคุณแม่นั้น ลูกก็จะหาอาหารที่คุณแม่ชอบรับประทานมาให้คุณแม่รับประทาน และระวังมิให้คุณแม่รับประทานของผิดเวลาเพราะจะทำให้ลมกำเริบ”

หญิงชราพูดว่า "การปฏิบัติต่อคุณแม่ของเธอในเรื่องอาหารการกินก็ดีแล้ว แต่เวลาคุณแม่เจ็บไข้เล่าเธอจะปฏิบัติอย่างไร"

เอี่ยฮูตอบว่า "ถ้าคุณแม่เจ็บไข้ลูกก็ไม่นิ่งนอนใจ ลูกจะเป็นทุกข์ห่วงใยคุณแม่และรีบไปหาหมอมารักษาคุณแม่ให้หายในเร็ววัน ก่อนที่คุณแม่จะทานยาลูกก็จะชิมยาดูก่อนว่า ร้อนหรือเปล่า หรือเย็นเกินไป แล้วลูกจึงจะให้คุณแม่รับประทาน ถ้าคุณแม่รับประทานยาไม่หาย ลูกก็จะบนบานเทพดาอารักษ์ให้คอยคุ้มครองคุณแม่ ช่วยขจัดปัดเป่าโรคภัยไข้เจ็บให้หายไป ถ้าคุณแม่มีอายุมาเพียงแค่นี้ ลูกก็จะขอให้เทพดาอารักษ์มาตัดทอนเอาอายุของลูกไปต่ออายุของคุณแม่ให้ยืดยาวต่อไป"

หญิงชราพูดว่า "เธอปฏิบัติต่อคุณแม่ของเธอในยามเจ็บไข้ก็ดีแล้ว ทีนี้เมื่อคุณแม่ของเธอตายไปแล้วล่ะเธอจะปฏิบัติอย่างไร"

เอี่ยฮูตอบว่า "ถ้าคุณแม่ตายก็เหมือนกับลูกถูกใครมาควักเอาดวงใจของลูกไป ลูกก็มีความทุกข์โศกเสียใจ ลูกคงกินไม่ได้นอนไม่หลับเป็นแน่ ครั้นลูกคลายความเศร้าโศกไปได้บ้างแล้ว ลูกก็จะจัดการปลงศพคุณแม่ ทำบุญให้ทานอุทิศส่วนกุศลให้คุณแม่ และไว้ทุกข์ให้คุณแม่สามปีเป็นอย่างน้อย ในระหว่างไว้ทุกข์ให้คุณแม่ลูกจะไม่ทำบาปจะไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ลูกจะกินเจคือกินแต่ของที่ไม่มีชีวิต แล้วทำป้ายชื่อของคุณแม่ไว้บูชาเซ่นไหว้จนตลอดชีวิตของลูก"

หญิงชราพูดว่า การปฏิบัติต่อคุณแม่ของเธอเมื่อตอนตายก็ดีทุกอย่างตั้งแต่ต้นมาไม่บกพร่อง แต่การที่เธอจะรับเรามาเป็นแม่เธอนั้นเธอจะต้องเชื่อฟังคุณแม่ และตามใจคุณแม่ทุกอย่าง ทั้งต้องเชื่อถ้อยคำ

ของคุณแม่ ถ้าเธอปฏิบัติได้เราก็จะอยู่กับเธอ ถ้าเธอไม่ปฏิบัติตามนี้ เราก็จะไม่อยู่เป็นคุณแม่เธอต่อไป เธอจะรับได้หรือไม่ได้"

เอี่ยฮูดีใจรับปฏิบัติตามทุกอย่าง แล้วก็รับเอาหญิงชราขอทานนั้นมาเลี้ยงเป็นแม่ของตน เอี่ยฮูปฏิบัติตามคำพูดที่ให้ไว้แก่หญิงชราทุกอย่าง โดยไม่บกพร่องเหมือนกับมารดาบังเกิดเกล้าของตน ก่อนที่เขาจะทำอะไรเอี่ยฮูจะต้องมาปรึกษากับคุณแม่ทุกครั้งไม่ทำไปโดยพลการ

อยู่ต่อมาถึงฤดูทำนา เอี่ยฮูไปปรึกษากับคุณแม่ว่า "แม่จ๋า ถึงฤดูทำนาแล้วนะ ชาวบ้านเขาลงมือทำนากันแล้ว เพราะฝนก็ตกลงมาแผ่นดินนองไปด้วยน้ำฝน สะดวกแก่การเพาะปลูก เราควรลงมือทำนาหรือยัง"

หญิงชราผู้เป็นมารดาก็ร้องห้ามลูกว่า "อย่าเพิ่งลงมือทำในเดือนนี้เลยลูก เราไปลงมือทำเอาเดือนเจ็ดเถอะ ใครเขาจะทำก็ให้เขาทำไปก่อน"

เอี่ยฮูก็ปฏิบัติตามคำของแม่ทุกประการ ปรากฏว่า ชาวนาที่ลงมือทำเมื่อเดือนห้านั้น พอข้าวกล้าในนางอก ฝนก็แล้งทำให้ต้นข้าวเหี่ยวแห้งตายไปหมด พอถึงเดือนเจ็ดฝนตก เอี่ยฮูก็ลงมือทำ เมื่อหว่านลงไปแล้ว ฝนก็ตกลงมาอยู่เสมอ ข้าวกล้าในนาก็เกิดผลเต็มที่กว่าปีก่อน ๆ ทั้งปีนั้นข้าวในนาของเอี่ยฮูยังออกรวงแปลกอีกด้วย คือต้นหนึ่งมีสองรวง

สมัยนั้น เป็นสมัยที่พระเจ้าซ่งเจ็ง ได้ขึ้นเสวยราชย์ใหม่ ๆ พระ-องค์จึงตรึกตรองในพระหฤทัย ประสงค์ทอดพระเนตร ชมของที่แปลก

ประหลาดที่มีอยู่ภายในพระราชอาณาจักรของพระองค์ จึงมีพระบรม-ราชโองการให้ออกหมายประกาศไปทั่วพระราชอาณาจักร ว่าถ้าราษฎรบ้านใดมีของแปลกประหลาด ขอให้ทูลเกล้าถวายทอดพระเนตร มารดาของเอียฮูจึงเรียกเอียฮูมาบอกว่า "บ้านเราปีนี้ปลูกข้าวออกต้นละสองรวง ซึ่งเป็นของแปลกประหลาดมาก ฉะนั้นลูกจงนำข้าวสองรวงนี้ไปทูลเกล้าถวายให้พระเจ้าช่งเจ็งทอดพระเนตรเถิด"

เอียฮูก็เชื่อแม่ นำข้าวสองรวงขึ้นทูลเกล้าถวายแก่พระเจ้าช่งเจ็ง เมื่อพระองค์ได้ทอดพระเนตรแล้วก็เห็นเป็นอัศจรรย์ และมีความพอพระทัยมาก จึงตรัสถามขุนนางทั้งหลายว่า "ข้าวสองรวงนี้จะดีหรือไม่" ขุนนางทั้งหลายก็กราบทูลว่า "อันต้นข้าวที่ออกเป็นสองรวงนี้เป็นชัยมงคลมาก บ้านเมืองและไพร่ฟ้าประชาราษฎร์จะอยู่เย็นเป็นสุข"

เมื่อขุนนางทั้งหลายกราบทูลเช่นนั้น พระเจ้าช่งเจ็งก็หันพระพักตรไปถามเอียฮูผู้เป็นเจ้าของว่า "เธอได้ประพฤติธรรมอันประเสริฐอย่างใดหรือ ข้าวในนาจึงได้ผลสมบูรณ์ออกเป็นสองรวง เป็นของแปลกประหลาดอย่างนี้"

เอียฮูจึงกราบทูลเล่าเรื่องแห่งความจริงที่ตนปฏิบัติอยู่ว่า ตนเองเป็นผู้ตั้งมั่นในกตัญญูต่อพ่อแม่ ครั้นต่อมาแม่ตายลง ตนก็ไปหาซื้อคนมาทำเป็นแม่ให้ทรงทราบทุกประการ

พระเจ้าช่งเจ็งมีพระทัยยินดีมาก จึงตรัสว่าคนที่มีกตัญญูอย่างนี้ถ้าแต่งตั้งให้เป็นขุนนางคงจะซื่อสัตย์สุจริต ยุติธรรม พระเจ้าช่งเจ็งจึงทรงแต่งตั้งให้เอียฮูเป็นขุนนางขั้นฮั่นหลิม คือ ขุนนางฝ่ายพลเรือน

แล้วประทานข้าวของเงินทองเป็นจำนวนมาก เมื่อเอียฮูได้รับพระราช-ทานเรียบร้อยแล้ว ก็ทูลลาเดินทางกลับบ้านด้วยความดีใจ และจะนำข่าวดีนี้ไปบอกให้แม่ทราบด้วย

แต่อนิจจา........เมื่อเอียฮูเดินทางมาถึงบ้าน เปิดประตูบ้านเข้าไป แล้วร้องเรียกหาแม่ แต่ก็ไม่มีเสียงขานรับ เอียฮูก็เที่ยวค้นหาแม่จนทั่วบ้าน แต่ก็ไม่พบแม่แม้แต่เงา ครั้นไปถามคนข้างเคียงว่า มีใครเห็นแม่เขาบ้าง คนข้างบ้านต่างก็ปฏิเสธว่าไม่เห็น เอียฮูเมื่อค้นหาแม่ไม่พบก็เสียใจร้องไห้ โศกเศร้าถึงมารดา และนึกเสียใจว่า เราคงจะกระทำผิดให้คุณแม่ต้องเสียใจ แล้วหนีเราไป แม่ไปแห่งหนตำบลใดเราก็ไม่ทราบ อย่ากระนั้นเลย เราจะต้องออกเดินทางตามหาแม่ให้พบจงได้ เอียฮูก็เก็บข้าวของเงินทองใส่ถุงจนเรียบร้อยแล้ว ก็เดินทางออกจากบ้าน แต่พอโผล่ออกจากประตูก็พบพระเถระองค์หนึ่ง มีรูปร่างสง่างาม ผิวพรรณผุดผ่องมาก ยืนขวางประตูอยู่

พระเถระรูปนั้นถามเอียฮูว่า “เธอจะเดินทางไปไหน” เอียฮูก็ตอบว่า “กระผมจะเดินทางไปตามหามารดาของกระผมที่หายไปจากบ้าน”

พระเถระรูปนั้นจึงถามเอียฮูว่า เธอจำฉันได้ไหม รู้จักฉันไหม ?

เอียฮูจึงพิจารณาดูรูปร่างพระเถระ ซึ่งงดงามมาก จึงตอบไปว่า ไม่รู้จักท่าน จำท่านไม่ได้ดอก

พระเถระรูปนั้นจึงตอบว่า เรามิใช่ใครอื่นไกลที่ไหนดอก เราคือบ่อจี่ไต้สือแห่งเมืองเสฉวนนั่นเอง แต่ก่อนเธอได้ทอดทิ้งมารดา

ของเธอ แล้วเดินทางเพื่อจะไปศึกษาวิชาอายุวัฒนะกับท่านบ่อจี่ได้สือที่เมืองเสฉวน เราเห็นว่าเธอประพฤติผิดต่อมารดาของเธอ โดยทอดทิ้งให้มารดาอยู่บ้านคนเดียว เราจึงได้ปลอมแปลงเป็นพระเถระมาคอยเธอระหว่างทาง เทศนาให้เธอเดินทางกลับบ้าน รู้จักกตัญญูกตเวทีต่อมารดาของเธอ เมื่อเดินทางกลับมาไม่นาน มารดาของเธอก็ถึงอนิจจะกรรมลง เธอมีความเศร้าโศกมากต้องเที่ยวหาคนมาทำแม่ แต่ก็ไม่ได้ จนเงินทองหมดเนื้อหมดตัว จนต้องขอทานเดินทางกลับบ้าน ครั้นถึงบ้านแล้วก็ยังมีความเศร้าโศกมากจนร่างกายซูบผอมล้มเจ็บลง เราสงสารเธอ จึงได้แปลงกายมาเป็นคนแก่ให้มีรูปร่างเหมือนกับมารดาของเธอ แล้วมาขอทาน จนกระทั่งเธอพบหญิงที่ฉันแปลงกายมาและรับซื้อทำแม่ เราจึงมาอยู่กับเธอด้วย เธอก็มีความกตัญญูรู้คุณคนซื่อสัตย์สุจริตต่อเรา เราจึงช่วยเธอให้เธอสร้างความดี จนกระทั่งได้รับความเจริญมากแล้ว ด้วยการได้รับการแต่งตั้งเป็นขุนนางในราชสำนัก

เอี่ยฮูเมื่อได้ทราบดังนั้นก็ดีใจ ก้มลงกราบพระอาจารย์ด้วยความซาบซึ้งในพระคุณของท่านอาจารย์ที่ช่วยเหลือตนให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณงามความดี มีความสุขความเจริญ

พระเถระจึงสอนเอี่ยฮูว่า เธอควรแสวงหาตัวเธอเองดีกว่า อย่าไปแสวงหาสิ่งอื่นเลย เมื่อพบตัวเธอแล้ว เธอย่อมจะกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในไม่ช้า แล้วพระเถระก็สอนกรรมฐานให้แก่เอี่ยฮู ให้เอี่ยฮูปฏิบัติธรรม เพื่อทำลายอาสวะกิเลส อันเป็นเหตุแห่งทุกข์ให้หมดไป เมื่อบอกมนต์คาถาพอสมควรแล้วก็หายวับไป

ต่อแต่นั้นเอียฮูมุ่งหน้าปฏิบัติธรรมตามที่พระอาจารย์สั่งสอนทุกประการ ด้วยการเข้าฌานภาวนาจนกระทั่งอายุถึงแปดสิบปี ก็นั่งทำสมาธิและตายลง พอตายแล้วก็ปรากฏว่าศพไม่เน่า พระเจ้าซ่งเจ็งทรงทราบเรื่อง จึงมีพระราชดำรัสสั่งให้เอารูปของเอียฮูมาปิดทองสร้างศาลบรรจุไว้ แล้วจารึกอักษรไว้เป็นสำคัญว่า

ถ้ามาตรแม้นผู้ใด ไม่มีความกตัญญูกตเวทีต่อมารดาบิดาและกับผู้มีคุณทั้งหลายแล้ว ถึงจะประพฤติการสิ่งใด ก็ย่อมจะไม่สมดังความปรารถนา"

นี่เป็นนิทานจีนที่เล่าสอนศีลธรรมอันดีงามมาเป็นเวลาช้านาน เราจึงสังเกตได้ว่า ชาวจีนนั้นมักถือความกตัญญูเป็นเรื่องสำคัญ เพราะเขาถือว่า ถ้าเขาขาดคุณธรรมสองข้อนี้แล้ว เขาทำมาหากินไม่เจริญรุ่งเรืองได้ คนจีนจึงมีประเพณีเซ่นสรวงไหว้บรรพบุรุษเป็นประจำ นี้เป็นยุคที่คนจีนในประเทศจีนยังมีพระพุทธศาสนาเป็นหลักแห่งใจอยู่ แต่ต่อมาในยุคนี้ลัทธิคอมมิวนิสต์เกิดขึ้น ทราบว่าลัทธินี้สอนให้คนไม่เคารพพ่อแม่ และผู้มีอุปการคุณ คุณธรรมทั้งสองนี้จึงเสื่อมไปตามลำดับ

คุณธรรมทั้งสองข้อนี้ เป็นเรื่องที่อัศจรรย์มาก ข้าพเจ้าผู้เขียนเคยทดสอบธรรมข้อนี้อยู่หลายครั้ง แม้แต่ชีวิตของคนเราที่มีวิถีชีวิตแตกต่างกันออกไปนั้น ก็อยู่ที่คุณธรรมทั้งสองข้อนี้เอง บางคนต้องตกระกำลำบากเมื่อตอนชรา ไร้ญาติขาดมิตร พึ่งพิงลูกหลานไม่ได้ เมื่อสืบประวัติคน ๆ นั้นดูแล้ว เขาบกพร่องต่อคุณธรรมทั้งสองประการคือ

กตัญญูกตเวที

ส่วนบุคคลบางคน มีอนาคตรุ่งโรจน์ มีชื่อเสียงโด่งดัง มีคนเคารพนับถือ สืบดูประวัติทราบว่า เขาประพฤติธรรมทั้งสองประการนี้ บางครั้งผู้ที่ประพฤติธรรมสองข้อนี้ต้องเผชิญต่ออันตราย แต่ก็รอดพ้นมาได้ คนโบราณในสมัยก่อนเชื่ออย่างมั่นคงว่า ในขณะที่กระแสจิตของคนใด กำลังนึกถึงคุณของมารดา บิดา ของครูอาจารย์ ในขณะนั้นใครมาทำอันตรายไม่ได้ เรื่องธรรมะนี้แปลกมากทีเดียว

มีท่านผู้สูงอายุผู้หนึ่งเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า ในสมัยสงครามอินโดจีน มีทหารคนหนึ่งถูกเกณฑ์ไปรบ พลทหารผู้นี้มีมารดาเพียงคนเดียว ทั้งยังแก่เฒ่าด้วย มารดาของเขามีบุตรเพียงคนเดียว ครั้นเมื่อตนถูกเกณฑ์ไปรับใช้ประเทศชาติเช่นนี้ ใจหนึ่งก็ห่วงใยคุณแม่ซึ่งอยู่ทางบ้าน ใจหนึ่งก็คิดถึงประเทศชาติ ชีวิตในสมรภูมินั้นไม่แน่นอน เมื่อตนออกสู่สมรภูมิแล้ว จะมีโอกาสกลับมาได้เห็นหน้าแม่หรือไม่ก็ยังไม่ทราบ ถ้าเขาตายในสนามรบแม่จะอยู่กับใคร เขาครุ่นคิด คิดอยู่อย่างนี้ตลอดเวลา ด้วยความกตัญญูและกตเวที แต่ผลสุดท้ายวันเวลาที่เขาจะต้องเดินทางก็มาถึง ก่อนที่เขาจะเดินทางไปรับใช้ชาติ ได้เข้าไปกราบลาแม่ผู้บังเกิดเกล้า แม่ก็เป็นห่วงลูกสงสารลูก แต่เมื่อนึกถึงประเทศชาติศาสนาและองค์พระมหากษัตริย์แล้ว ผู้เป็นแม่จึงต้องตัดสินใจแล้วปลอบใจลูก ให้กำลังใจลูก ด้วยการอวยพรให้ลูกได้แคล้วคลาดจากอันตราย ได้รับชัยชนะในสงคราม ก่อนที่ลูกจะออกเดินทางจึงขอของเป็นที่ระลึกจากผู้เป็นแม่ แต่ผู้เป็นแม่ก็ยากจน ลูกจึงขอผ้าถุงที่แม่นุ่ง

โพกศีรษะไปเป็นที่ระลึกในสนามรบด้วย

ในระหว่างที่ออกปฏิบัติหน้าที่ในสนามรบก็ระลึกถึงคุณแม่ตลอดเวลา ขออำนาจคุณแห่งมารดาคุ้มครองป้องกันอันตราย ปรากฏว่าลูกปืนของข้าศึกไม่สามารถระคายผิวเลย เขารอดตายมาได้ นี้ก็เพราะอำนาจคุณของมารดาคุ้มครอง และจิตใจของลูกผู้เต็มเปี่ยมด้วยความกตัญญูกตเวทีนั่นเองจึงรอดพ้นจากอันตรายมาได้อย่างอัศจรรย์

ฉะนั้น ทุกคนที่ปรารถนาความเจริญรุ่งเรืองทั้งชาตินี้และชาติหน้า ก็จงปฏิบัติธรรมทั้งสองข้อนี้เถิด

ประการต้นพึงปฏิบัติธรรมเหล่านี้ ต่อมารดาบิดาเสียก่อน ด้วยการเลี้ยงดูท่าน เพราะท่านเคยเลี้ยงเรามา ช่วยเหลือกระทำกิจของท่านอย่าเฉยเมยทอดทิ้ง และพยายามรักษาวงศ์ตระกูลเอาไว้อย่าให้เสื่อมเสีย ประพฤติตนให้เป็นคนดี เป็นผู้ควรแก่การสืบสกุลวงศ์ เป็นผู้ควรรับทรัพย์มรดก เมื่อท่านทั้งสองได้ตายไปแล้วก็ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ท่าน คนที่ปฏิบัติต่อพ่อแม่อย่างนี้ ก็เรียกว่าเป็นผู้ตอบแทนคุณของมารดาบิดาอย่างหนึ่ง

ประการต่อไปก็คือครูอาจารย์ ทุกคนเกิดมาเป็นคนครั้งแรกไม่รู้อะไรเลย ที่เราอ่านหนังสือออก มีวิชาอาชีพอยู่อย่างนี้ ก็เพราะคุณครูอาจารย์ได้พร่ำสอนเรามาด้วยความเหนื่อยยาก ทุกคนจึงควรแสดงความเคารพคารวะด้วยการยกมือไหว้หรือคำนับ หรือยืนขึ้นต้อนรับ และควรหาโอกาสไปคอยรับใช้บ้าง ช่วยเหลือคุณครูอาจารย์กระทำกิจต่าง ๆ เพื่อสนองคุณท่าน ครั้งใดที่ครูอาจารย์แนะนำพร่ำสอน ก็จง

เชื่อฟัง หาโอกาสไปปรนนิบัติท่าน จะเป็นการนวดเฟ้นให้หายปวดเมื่อยหรืออย่างใดอย่างหนึ่ง อันจะพึงปฏิบัติได้แล้วก็ควร ตลอดจนการเคารพในหลักวิชาการที่ครูอาจารย์ได้สอนไว้ อย่างนี้ก็จัดเป็นกตเวที คือตอบแทนคุณท่าน

คนที่จะมีกตัญญูกตเวทีคือตอบแทนคุณแก่ผู้มีคุณนั้น ก็ต่อเมื่อเขาเหล่านั้นเป็นผู้รู้คุณ เห็นคุณเสียก่อน ฉะนั้นปัญหาที่สำคัญในการที่เราจะสอนให้คนทุกคนมีธรรมทั้งสองประการนี้ เราจะต้องสอนเขาให้รู้เสียก่อน และที่ว่ารู้ในข้อนี้ หมายถึงรู้คุณไม่ใช่รู้โทษ คนที่อกตัญญูนั้น ก็เพราะเขาไม่รู้คุณและเห็นคุณก็เลยตอบแทนคุณไม่ได้ เรื่องของการรู้คุณจึงเป็นเรื่องสำคัญมาก ข้าพเจ้าจะขอยกตัวอย่างมาสักเรื่องหนึ่ง เช่นในกรณีที่บุตรมีบิดาเป็นคนไม่ดี เป็นคนขี้เหล้า เมาเช้าเมาเย็น เล่นการพนัน เป็นนักเลงเจ้าชู้ ตบตีลูกเมียให้เดือดร้อน บิดาอย่างนี้ลูกจะต้องกตัญญูด้วยไหม

เรื่องนี้ขอตอบว่า ลูกจะต้องกตัญญูและกตเวที เพราะท่านมีคุณต่อเราในฐานะที่เป็นบิดา แต่เรามิได้ไปมองคุณของบิดา เราไปมองโทษของบิดาที่ท่านประพฤติตนไม่ดี เราก็เลยเป็นคนอกตัญญูเพราะไปเอาโทษของท่านเพียงเล็กน้อย มาทำลายพระคุณอันมากมายของท่านเสีย ฉะนั้นผู้ที่จะปฏิบัติธรรมสองข้อนี้ จะต้องเป็นคนดูคุณของคนที่มีคุณอย่างเดียว อย่าไปดูโทษเป็นอันขาด มิฉะนั้นโทษอันเล็กน้อยนั้นจะปิดบังพระคุณของผู้อื่นจนเรามองไม่เห็น

สิ่งใดมีคุณต่อเรา ที่นอกเหนือไปจากมารดาบิดาและอาจารย์ ก็

มีประเทศชาติ พระพุทธศาสนา องค์พระมหากษัตริย์ ทุกคนจึงควรตอบแทนคุณแก่ชาติ ด้วยการรับใช้ชาติ ป้องกันชาติของเราให้ดำรงความเป็นไทยอยู่อย่างนี้ตลอดไป

ทุกคนจึงควรตอบแทนคุณพระศาสนา ด้วยการทำนุบำรุง ด้วยการศึกษา ด้วยการปฏิบัติตนตามแนวทางของพระพุทธศาสนา

ทุกคนจึงควรตอบแทนคุณพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นพระประมุขของชาติด้วยการจงรักภักดี

คนใดที่มีคุณธรรมเหล่านี้โดยสมบูรณ์ คนนั้นท่านกล่าวว่าเป็นคนดีดังนี้.

นิทานชาดก

เรื่อง

"ราคาญาติ"

เรื่องญาตินั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่าเป็นผู้มีราคาสูงมาก ยากที่จะตีราคาได้ด้วยเงินทอง ของอื่นทั้งสิ้นซึ่งประสงค์ ย่อมสามารถซื้อหาด้วยทรัพย์สินได้ถ้าต้องการ แต่ว่าญาตินั้น ซื้อกันไม่ได้ เพราะจะต้องเป็นผู้มีสายโลหิตเนื่องกัน จึงจะนับได้ว่าเป็นญาติ

ญาติจึงจะเป็นผู้ควรสนิทสนม และ-รักสามัคคีต่อกันให้แน่นแฟ้นสมกับที่เป็นญาติกัน แต่ส่วนมาก ญาติต่อญาติมักวิวาทกันเสมอ

เรื่องอันเป็นเหตุให้เกิดวิวาทกันเองนั้น มักเกิดจากความเข้าใจผิดเป็นสำคัญ ความเข้าใจผิดจึงเป็นเรื่องร้ายกาจ ซึ่งก่อให้เกิดญาติเภทคือการแตกญาติ ผู้มีญาติจึงควรระวังในเรื่องนี้ให้จงดี

แต่ถ้าผู้เป็นญาติกัน มีความเข้าใจถูกและสำนึกถึงคุณค่าของความเป็นญาติได้ ย่อมสามารถถนอมน้ำใจให้คลายขุ่นเคืองวิวาทกัน มีเรื่องเกี่ยวกับการแตกญาติ และการสมานญาติ ซึ่งเป็นเรื่องมีคติอันทุกท่านควรทราบ ดังจะยกมาเล่าต่อไป

อันพระบรมศาสดาของเราทั้งหลายนั้น พระองค์ทรงอุบัติในขัติยะ-สกุลอันประเสริฐ เพราะพระชนกชนนีล้วนเป็นกษัตริย์ทั้งสองฝ่าย โดยพระชนกนั้น เป็นกษัตริย์ศากยราชแห่งพระนครกบิลพัสดุ์ ส่วนพระชนนี

ทรงอุบัติในสกุลกษัตริย์โกลิยวงศ์ แห่งพระนครเทวทหะทั้งศากยวงศ์และโกลิยวงศ์นี้ ต่างมีความสัมพันธ์โดยร่วมสายโลหิตเป็นพระญาติกันตั้งแต่เริ่มตั้งวงศ์กษัตริย์ของทั้งสองฝ่ายมา ซึ่งพระนครทั้งสองคือพระนครกบิลพัสดุ์ และพระนครเทวทหะ ก็มีดินแดนติดต่อกัน เพียงแต่มีแม่น้ำสายหนึ่งชื่อว่า แม่น้ำโรหิณี เป็นเขตคั่นกั้นอาณาเขตระหว่างนครทั้งสองเท่านั้นเอง

อันอาชีพสำคัญของชาวเมืองทั้งสองนั้นได้แก่การทำนา แม้แต่กษัตริย์ในยุคนั้นก็ต้องมีที่ทำนาและต้องทำเอง ทุกคนถือว่าข้าวเป็นทรัพย์อันประเสริฐยิ่งกว่าสิ่งอื่น โอรสของกษัตริย์ศากยะในครั้งก่อนได้รับขนานพระนามโดยมีคำว่า "โอทนะ" ซึ่งแปลว่า "ข้าวสุก" ต่อท้าย ดังเช่น บรรดาโอรสของพระเจ้าสีหหนุ ผู้เป็นอัยกา คือพระเจ้าปู่ของพระพุทธองค์ ล้วนแต่มีพระนามลงท้ายว่า "โอทนะ" ทั้งนั้น เช่น สุทโธทนะ, สุกโกทนะ, อมิโตทนะ และ ฆนิโตทนะ เป็นต้น

การทำนาของชาวเมืองกบิลพัสดุ์ และเมืองเทวทหะต้องอาศัยน้ำในแม่น้ำโรหิณี ฉะนั้น แม่น้ำโรหิณีซึ่งไหลผ่านเป็นเขตคั่นพระนครทั้งสองจึงเป็นหัวใจแห่งการทำนา ถึงกับต่างฝ่ายต่างทำทำนบเพื่อขังน้ำไว้สำหรับใช้ในฤดูทำนาด้วยกัน

ปีหนึ่งแล้งจัด ชาวนาทั้งสองเมืองตกกล้าไว้แล้วจนถึงเดือน ๗ ฝนก็ยังไม่ตก ข้าวกล้าที่งอกขึ้นมา จึงแห้งเฉาเพราะน้ำไม่บริบูรณ์ ครั้นจะสูบน้ำจากแม่น้ำที่ขังไว้ขึ้นนาด้านของตน ก็ไม่เป็นที่ยินยอมของอีกฝ่ายหนึ่ง เพราะว่ามีจำนวนจำกัด ต่างฝ่ายต่างจึงไม่ยอมให้ฝ่ายใด

มีกรรมสิทธิ์ในน้ำ ซึ่งทำทำนบขังไว้นั้น

ด้วยเหตุนี้ วันหนึ่ง ชาวนาทั้งสองเมืองจึงนัดประชุมกัน เพื่อหารือเรื่องน้ำ เมื่อพร้อมเพรียงกันดีแล้ว ชาวนาฝ่ายเมืองเทวทหะก็ลุกขึ้น กล่าวขึ้นก่อนว่า "ดูก่อนพี่น้องชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ผู้เจริญ ปีนี้อาเพศ ฝนแล้งผิดธรรมดา ข้าวกล้าในนาของพวกฝั่งข้าพเจ้าเฉาแห้งไปตาม ๆ กัน แม้แต่นาฝั่งพวกท่านข้าพเจ้าก็ทราบดีว่า กันดารด้วยน้ำเช่นกัน

พี่น้องที่รัก อันน้ำในแม่น้ำโรหิณีซึ่งพวกเราทั้งหลายได้พร้อมเพรียง ร่วมกันสร้างทำนบขังไว้นั้น มีปริมาณจำกัดไม่เพียงพอกับการที่จะไขขึ้นมาได้ทั้งสองฝั่ง พอแต่เฉพาะไขขึ้นนาฝั่งใดฝั่งหนึ่งเท่านั้นเอง

พี่น้องชาวกบิลพัสดุ์ทั้งหลาย เหตุนี้พวกท่านจงโปรดเอ็นดูพวกเราชาวเมืองเทวทหะเถิด โดยขอได้อนุญาตให้พวกเราได้ไขน้ำซึ่งขังไว้ขึ้นนาของพวกเรา เพื่อไม่ให้ข้าวกล้าเสียหาย หากจักมีการกันดารน้ำเยี่ยงนี้เกิดขึ้นในปีต่อไป พวกเราจะยอมเสียสละให้พวกท่านได้ไขน้ำเข้าสู่นาฝั่งโน้นโดยเฉพาะเช่นกัน"

ชาวนาเมืองเทวทหะแถลงเรื่องจบ ก็ทรุดนั่งลงสงบนิ่งคอยฟังคำตอบจากชาวนากบิลพัสดุ์ต่อไป

เสียงซุบซิบ ๆ เกิดขึ้นในหมู่ชาวนากบิลพัสดุ์ พอจับความได้ว่าต่างไม่พอใจ เพราะถ้ายอมตกลงตามคำเสนอนี้ ความวายวอดอดอยากก็จะเกิดแก่ชาวกบิลพัสดุ์ฝ่ายเดียว ข้าวกล้าพวกตนก็ลงทุนหว่านไปแล้ว และต่างกระหายที่จะได้น้ำในแม่น้ำโรหิณี สำหรับหล่อเลี้ยงนาด้านตน

เช่นกัน การจะยอมให้ชาวเมืองเทวทหะสมบูรณ์พูนสุขฝ่ายเดียว แต่พวกตนต้องประสพความหายนะอดอยากนั้น ไม่สามารถยินยอมได้ คนหิวจะต้องแสบท้องทรมาน เพื่อดูปากคนที่ไม่เดือดร้อนกำลังบริโภคอาหารอยู่นั้น ไม่ใช่ภาพที่จะให้ความสุขใจและสุขกายได้เลย เหตุนี้ ผู้แทนชาวนาฝ่ายกบิลพัสดุ์จึงลุกขึ้นยืนแถลงตอบ มีใจความว่า

"ดูราพี่น้องชาวเทวทหะนครผู้ฉลาดล้ำ ข้าพเจ้าทั้งหลายหารือกันเป็นที่ตกลงแล้ว ว่าไม่สามารถยินยอมตามข้อเสนอของท่านได้ ข้าวกล้าที่ลงทุนตกไว้นั้น มิใช่ว่าจะแห้งเฉาต้องการน้ำเฉพาะนาฝั่งของพวกท่าน แม้นาฝั่งของข้าพเจ้าก็ต้องการน้ำเช่นกัน น้ำกำลังเป็นสิ่งที่ประสงค์ของพวกเราทั้งสองฝ่ายก็จริง แต่ได้โปรดเถิด โปรดอนุญาตให้เราได้ไขน้ำในทำนบขึ้นนาฝั่งกบิลพัสดุ์นี้ เราต้องการน้ำเป็นอย่างยิ่ง

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย หากพวกท่านจักไขน้ำในแม่น้ำโรหิณี ซึ่งมีจำกัดขึ้นสู่นาฝั่งท่านฝ่ายเดียว ก็เท่ากับสูบเอาความสมบูรณ์พูนสุขเข้าไปสู่เทวทหะนคร ส่วนพวกเราชาวกบิลพัสดุ์จะต้องยืนตายคล้ายข้าวที่ขาดน้ำ ความหิวโหยจะเกิดแก่พวกเราทั้งเด็กและผู้ใหญ่ทั่วไป ใครเล่าจะเมตตาอุปถัมภ์แก่ผู้อนาถาเหล่านี้ได้

เมื่อท้องของพวกเราหิว แต่ว่ายุ้งฉางของพวกท่านเต็มไปด้วยข้าวเปลือกทั้งสิ้น ท่านจะสละให้พวกเราละหรือ ? ย่อมเป็นไปไม่ได้ แม้แต่จะขอแลกซื้อด้วยเงินทองของมีค่า

ฉะนั้น พวกเราจึงไม่สามารถตกลงอนุญาตให้พวกท่านมีกรรมสิทธิ์ในน้ำที่มีอยู่จำกัดโดยฝ่ายเดียว ขอท่านจงได้เสียสละน้ำให้พวกเรา

ไขขึ้นฝั่งด้านเมืองกบิลพัสดุ์เถิด แล้วคราวหน้าต่อไป ถ้าเกิดกันดารแห้งแล้งเยี่ยงนี้ พวกเราจะยอมให้ฝ่ายท่านไขน้ำขึ้นนาฝั่งเทวทหะนครแต่เพียงฝั่งเดียว แต่คราวนี้เราขอก่อน โปรดยอมตามคำขอร้องนี้เถิด"

พวกชาวนาเทวทหะฟังแต่ต้นจนจบ ต่างอึงมี่ร้องค้านไม่ยอมตามที่ชาวนาฝ่ายเมืองกบิลพัสดุ์เสนอมา ยืนยันจะทำดังที่ตนขอร้องก่อน ฝ่ายชาวนาเมืองกบิลพัสดุ์ก็ไม่ยอม ที่จะให้พวกเมืองเทวทหะไขน้ำขึ้นสู่นาฝั่งโน้นแต่ฝ่ายเดียว จึงเกิดทุ่มเถียงกันขึ้น

สมาคมที่ประชุมกันนั้นก็เกิดอลเวงกันขึ้นถึงขนาด เพราะไม่มีใครฟังใคร ไม่มีฝ่ายใดยอมฝ่ายใด ถึงกับโต้เถียงกันเป็นคู่ ๆ แรกทีเดียวก็พูดกันดี ๆ ก่อน ต่อไปถ้อยคำก็ชักรุนแรงขึ้น โต้เถียงกันหนักเข้า โทสะจริตก็ครอบงำใจทั้งสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งปากไม่ไวพูดไม่ทันเขา ขัดใจขึ้นมาก็ยกมือผลักหน้าอกอีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายถูกผลักโกรธขึ้นมาก็เอากำปั้นเหวี่ยงไปถูกหน้าผู้ผลักตน

เท่านั้นเอง การชุลมุนก็รุนแรงถึงขีดสุด ถึงกับจับกันเป็นคู่ ๆ วางมวยกันอย่างสนุกสนานน่ากลัว จนบอบช้ำเหน็ดเหนื่อยทั้งสองฝ่ายจึงเลิกกันไปเอง แต่ไม่ยุติเพียงเท่านั้น ยังแสดงฝีปากด่าว่ากันเป็นส่วนตัวอีก แล้วลามปามขึ้นไปถึงวงศ์ตระกูลแห่งกษัตริย์เมืองนั้น ๆ โดยพวกชาวเมืองเทวทหะด่าว่า "กษัตริย์ของเมืองกบิลพัสดุ์สู่สมกันเองคล้ายไม่ใช่วงศ์มนุษย์" ชาวบิลพัสดุ์ก็ด่าตอบบ้างว่า "กษัตริย์ของเมืองเทวทหะเป็นขี้เรื้อน อาศัยอยู่ในโพรงไม้กะเบา" ดังนี้เป็นต้น แล้วต่างฝ่ายต่างแยกกันไป ด้วยผูกอาฆาตต่อกันอย่างร้ายกาจ

เรื่องราวจึงกลับกลายใหญ่โตขึ้น โดยเมื่อชาวนาทั้งสองฝ่ายนำความไปแจ้งกับอำมาตย์แห่งเมืองของตน ๆ พวกอำมาตย์นั้น ๆ จึงกราบทูลเรื่องราวทั้งสิ้นให้กษัตริย์ของตนทรงทราบ

กษัตริย์ศากยวงศ์แห่งกบิลพัสดุ์นครก็ทรงพิโรธ ตรัสว่า "ดีแล้ว จักสำแดงให้พวกวงศ์ขี้เรื้อนได้เห็นฝีมือของผู้สมสู่กันเอง"

กษัตริย์โกลิยวงศ์ แห่งเทวทหะนครก็ขุ่นเคืองพระทัยเป็นที่สุด รับสั่งว่า "จักต้องสั่งสอนให้พวกกบิลพัสดุ์ได้รู้รสมือแห่งพวกขี้เรื้อนเสียที" ดังนี้เป็นต้น

แล้วจึงต่างฝ่ายต่างรับสั่งให้จัดเตรียมกองทัพพรั่งพร้อมด้วยโยธาหาญ และสรรพอาวุธครบครัน พอวันรุ่งขึ้นจึงเคลื่อนกองทัพทั้งสองฝ่ายมาประชิดติดกัน ณ แม่น้ำโรหิณี อันเป็นเขตชายแดน เพื่อจะทำสงครามกันต่อไป

ขณะที่กองทัพของกษัตริย์ทั้งสองฝ่าย เตรียมจะยุทธนาต่อกันนั้น พลันบังเกิดเหตุอัศจรรย์ อากาศซึ่งแจ่มใสปลอดโปร่งแต่เดิม กลับมืดมิด คล้ายจะถึงเวลาพลบค่ำและต่อมาเป็นครู่ จึงมีแสงสว่างสาดรัศมีเฉพาะลงเหนือแม่น้ำโรหิณี พลนิกายของทั้งสองฝ่ายจึงแหงนหน้าขึ้นดูก็แลเห็นองค์พระบรมศาสดาทรงคู้บัลลังก์ประทับนั่งบนอากาศ ระหว่างกลางพอดีของแม่น้ำ มิได้เอนเอียงล้ำสู่ฝั่งเขตของแดนใดทั้งสิ้น

เมื่อกษัตริย์ฝ่ายศากยวงศ์ทอดพระเนตรเห็นเช่นนั้น ทรงดำริว่า "ญาติของเรามา" จึงได้ลดอาวุธ ถวายบังคมพระพุทธองค์ แม้กษัตริย์ฝ่ายโกลิยวงศ์ก็สำคัญว่า "ญาติของเรามา" และได้วางอาวุธ

ถวายบังคมพระบรมศาสดาเช่นกัน อาวุธซึ่งทั้งสองฝ่ายกุมมั่นเพื่อจะสังหารกันนั้น จึงได้ปล่อยวางทั้งสิ้นทั้งสองฝ่าย

พระบรมศาสดาแม้แต่จะทรงทราบเรื่องราวทั้งปวงทุกประการด้วยพระญาณของพระองค์แล้วก็จริง แต่ก็ได้ทรงซักถามสาเหตุแห่งการจะยุทธนาการในครั้งนี้ เมื่อกษัตริย์ทั้งสองฝ่ายกราบทูลถวายว่า มีเหตุเกิดมาจากเรื่องน้ำในแม่น้ำโรหิณีเป็นมูลเหตุ จึงได้ตรัสซักพระญาติทั้งสองฝ่ายนั้นว่า

"ขอถวายพระพร น้ำมีราคาเท่าไร ?"

พระญาติทั้งสองฝ่ายทูลตอบว่า "น้ำไม่มีราคา พระพุทธเจ้าข้า"

ตรัสซักต่อไปว่า "กษัตริย์มีราคาเท่าไร ?"

ทูลตอบว่า "กษัตริย์มีราคาสูง เทียบด้วยราคาไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า"

ตรัสถามอีกครั้งว่า "ขอถวายพระพร แล้วญาติเล่ามีราคาเท่าไร ?"

พระญาติทั้งสองฝ่ายจึงทูลตอบ มีใจความตรงกันว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ญาตินั้นมิสามารถจักตีราคาได้ด้วยเงินทอง เพราะจะเป็นญาติกันได้ ก็ด้วยต่างมีความสัมพันธ์ต่อกันด้วยสายโลหิตอันสนิทสนมแน่นแฟ้นจะซื้อกันด้วยเงินทองหาได้ไม่ พระพุทธเจ้าข้า"

พระพุทธองค์ทรงสดับแล้ว จึงตรัสว่า

"ดูก่อนมหาบพิตรทั้งสองฝ่าย แล้วเหตุไรจึงเสด็จมาสู่ที่นี้เพื่อ

สงครามอันมีมูลมาจากเรื่องน้ำซึ่งปราศจากราคา หากว่าตถาคตมิได้มาในเพลานี้ แม่น้ำโรหิณีจักไม่แดงฉานไปด้วยโลหิตของพระญาติทั้งสองฝ่ายละหรือ ?

มหาบพิตรทั้งสองฝ่ายล้วนเป็นขัตติยสกุลและต่างก็เป็นญาติกัน หาควรวิวาทกันเพราะเรื่องเพียงเล็กน้อยนี้ไม่"

ต่อนั้น จึงทรงซักอีกว่า เรื่องน้ำซึ่งเป็นมูลเหตุให้เกิดความแค้นเคืองต่อกันขึ้นเป็นเรื่องเพียงเล็กน้อย หาควรเกิดเป็นเรื่องใหญ่โตไม่ เหตุไรเล่าพระญาติทั้งสองฝ่าย จึงต้องพิโรธต่อกันอย่างมากมาย ครั้นเมื่อทรงทราบว่า เพราะพวกชาวนาทั้งสองฝ่ายได้ก่อเรื่องกันขึ้น และยุยงให้เข้าพระทัยผิด จึงได้ตรัสติเตียนการเชื่อง่าย ๆ ไร้การพิจารณาว่าเป็นทางแห่งความหายนะ บุคคลไม่ควรจะทำลายความเป็นญาติกันซึ่งไม่สามารถซื้อกันได้ด้วยทรัพย์สิน เพราะคำยุยงให้เกิดความเข้าใจผิด เรื่องความเข้าใจผิดนี้ เป็นเหตุที่สำคัญที่สุดในการทำลายญาติ ได้ทรงแสดงโทษให้ทั้งสองฝ่ายได้สำนึกเป็นอเนกประการ

ในที่สุดได้ทรงสำแดงถึงคุณแห่งสามัคคีธรรมว่า เป็นเหตุแห่งความเจริญและให้บรรลุถึงความสุข ความปลอดภัยไร้เวร และเป็นเหตุให้เกิดความรักนับถือต่อกันอย่างแน่นแฟ้น ได้ทรงยกเรื่องต่าง ๆ มีวัฏฏกะชาดก อันแสดงถึงความสามัคคีของฝูงนกกระจาบ ซึ่งพร้อมเพรียงกันรวบรวมกำลัง บินยกข่ายของนายพราน จนได้พ้นอันตรายเป็นต้นมาแสดง

ต่อนั้น ได้ทรงเทศนาโปรดพระญาติทั้งสองฝ่าย เพื่อสมานพระทัย

ให้หายอาฆาตเคืองแค้นต่อกัน จนพระญาติทั้งสองฝ่ายนั้นได้ถวายปฏิญญาว่า จะเป็นผู้พร้อมเพรียงกันต่อไป ไม่วิวาทต่อกัน

ควันแห่งสงครามซึ่งคุกรุ่นขึ้นแล้วก็พลันสงบลง ญาติธรรมซึ่งจะสลายก็กลับเชื่อมได้ดังเดิม เพราะกษัตริย์ทั้งสองวงศ์ต่างเข้าพระทัยและซึมทราบในเรื่องของ "ราคาญาติ" อย่างดี ดังเรื่องที่ยกมาเล่าฉะนี้

คติของเรื่องนี้

๑. ญาติเป็นผู้มีราคาสูงมาก จนตีราคาด้วยเงินทองไม่ได้ ผู้มีญาติมิควรกระทำญาติเภท คือการแตกญาติของตน เพราะปรารภเหตุอันมีราคาเพียงเล็กน้อย ซึ่งมิคู่ควรกันเลย

๒. การเห็นแก่ตัวเอง เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด ซึ่งก่อให้เกิดการวิวาทกันขึ้น "ผู้เห็นอกเห็นใจผู้อื่น ไม่เห็นแก่ตัวเองเป็นใหญ่ ย่อมตัดเหตุวิวาททั้งปวงได้ หากมุ่งแต่เรื่องเห็นแก่ตัวเป็นที่ตั้ง ย่อมก่อเรื่องให้เกิดการวิวาทตลอดเวลา"

๓. "เป็นคนต้องระวังอย่าหูเบา หากเชื่อคำยุยงง่ายดาย โดยหมุนไปตามลมปากของคนจะต้องเดือดร้อนวุ่นวายหาความสุขได้ยาก"

"จิ้งหรีดถูกปั่นหัว ย่อมทำร้ายได้แม้แต่พวกของมันเอง คนเราถูกปั่นหูโดยเชื่อคำยุยงง่าย ๆ ย่อมประทุษร้ายได้แม้แต่ญาติของตนเอง"

เรื่อง "พี่-น้อง"

เรื่องของพี่น้องนั้น มีผู้แสดงไว้ว่าหากยังอยู่ร่วมกัน ก็ย่อมรักพี่รักน้องสนิทสนมกันดีอยู่ แต่ถ้าแยกกันไป โดยต่างมีภรรยาหรือสามีตั้งครอบครัวขึ้นใหม่ ความรักพี่รักน้องของแต่ละคนก็ย่อมจืดจางลงเพราะต้องสิเนหาในคู่ครองของตน จนคล้ายรักจากพี่น้องมิเหมือนเดิม หรือเมื่อแยกออกไปแล้ว หากมุ่งประโยชน์เฉพาะตนเป็นใหญ่ เป็นที่ตั้งโดยถ่ายเดียว ย่อมเอารัดเอาเปรียบพี่น้องของตน โดยขาดความเห็นอกเห็นใจต่อกันไม่เหมือนดังก่อน ซึ่งบางรายพี่น้องกลับกลายเป็นศัตรูต่อกันได้ นี่เป็นเรื่องธรรมดาของโลก

แต่มีสตรีหนึ่ง ซึ่งมีจิตใจยอดเยี่ยมยากจะมีผู้เสมอเหมือน โดยนางแสดงความรักพี่ร่วมบิดามารดามากกว่าสามีและบุตรชาย น้ำใจนางประเสริฐสุดน่าสรรเสริญเพราะไม่ทอดทิ้งพี่ชายคนเดียว เรื่องนี้มีคติควรจักได้ทราบโดยทั่ว ๆ กัน ดังจะได้เล่าต่อไป

สมัยก่อน การปกครองประชาชนนั้น มีกษัตริย์เป็นประมุข ทรงบังคับบัญชาเด็ดขาด ในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ทวยราษฎร์

เพราะฉะนั้น กษัตริย์จึงเป็นองค์ประมุข คือ ประธานของประชาชนในแว่นแคว้น ตรงกับพระบาลีที่ว่า

"ราชามุขํ มนุสฺสานํ"

แปลว่า "พระราชาเป็นประมุขของมนุษย์ทั้งปวง"

ความเป็นกษัตริย์นั้นนักปราชญ์กล่าวว่าเป็นความทุกข์ แต่คนทั้งหลายส่วนมาก เข้าใจกันว่าเป็นความสุข แท้ที่จริงถ้าพิจารณาให้ตระหนัก จะเห็นว่าเป็นทุกข์ทีเดียว แต่เป็นทุกข์ที่เกิดอยู่ในความสุข ผู้ใดไม่คิดก็ไม่เห็นว่าเป็นทุกข์ เพราะอะไรความเป็นกษัตริย์จึงว่าเป็นทุกข์ ?

เป็นกษัตริย์ ต้องปกครองคนในแว่นแคว้นเป็นจำนวนมาก การปกครองเพื่อให้คนทั้งหลายทั่วไปทุกคนเขามีความสุขนั้น ไม่ใช่เรื่องง่าย ลำบากมากเหลือเกิน เพราะลำพังแต่ตัวเองเท่านั้น ก็ยังยากอยู่แล้ว ที่จะประคับประคองให้สุขสำราญตลอดได้ โดยมิต้องเดือดร้อนทุกข์ยาก ฉะนั้น การที่จะต้องควบคุมปกครอง เพื่อให้คนทั้งหมดภายใต้ปกครองตนมีความสุขทั่วถ้วนกันนั้น เรื่องนี้จะเป็นทุกข์อย่างไร ? เอาเรื่องคนทั้งหลายมากมายมาสุมรุมอยู่ในอก ทำให้ต้องกังวล ต้องยุ่งยาก ต้องเดือดร้อนใจตลอดเวลา

เพราะฉะนั้น ในการพรรณนาถึงเรื่องทุกข์ของคน เขาจึงพูดกันว่า "ทุกข์สมภารเจ้าวัด ทุกข์พระราชามหากษัตริย์และทุกข์แม่บ้านแม่เรือน" ดังนี้เป็นต้น ไม่มีใครพูดว่า "สุขสมภารเจ้าวัด สุขพระราชามหากษัตริย์และสุขแม่บ้านแม่เรือน" เลย

จึงเห็นชัดว่า เป็นสมภารไม่ใช่เรื่องเล็ก ทุกข์เหลือเกินเพราะมีหน้าที่จะต้องปกครองพระสงฆ์ สามเณร ตลอดจนศิษย์วัดทั่วไป ทั้งต้องรักษาศรัทธาของผู้คนชาวบ้านทั้งหลายไม่ให้เขาเสื่อมศรัทธา ยิ่งกว่านั้นยังต้องกังวลสาระพัดเกี่ยวกับเรื่องในวัด เดี๋ยวกุฏิจะพัง เดี๋ยว

โบสถ์ชำรุด เดี๋ยวต้องสร้างศาลากันใหม่อีก นี่แหละเรื่องสมภาร ไม่ใช่เรื่องความสุขแม้แต่น้อย

แม้แต่เป็นพระราชามหากษัตริย์ก็เหมือนกัน คนไม่ตรองไม่เห็นว่าเป็นทุกข์ แต่ที่แท้แล้ว ทุกข์หนักไปยิ่งกว่าสามัญชน ทำยังไงราษฎรเขาจึงจะอยู่เย็นเป็นสุขทั่วกันได้ ฟ้าฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล พระราชาก็ต้องเดือดร้อน เพราะราษฎรพากันอดอยาก โจรผู้ร้ายพากันกำเริบชุกชุมก็ต้องหาทางจำกัด ทั้งยังต้องระวังรักษาพระราชอาณาเขต เพื่อให้ประเทศหรือแว่นแคว้นเป็นอิสระตลอดไป นี้เป็นเรื่องย่อ ๆ ของทุกข์แห่งกษัตริย์

และแม้เป็นแม่บ้านแม่เรือนก็เช่นกัน ต้องทุกข์กายเพราะเหน็ดเหนื่อยตลอดวัน ต้องทุกข์ใจเพราะมีหน้าที่คอยปรนนิบัติคนทั้งหลายตลอดเวลา

เพราะฉะนั้น การเป็น ๓ อย่าง คือ เป็นสมภาร เป็นกษัตริย์ เป็นแม่บ้าน แม่เรือน ท่านจึงได้ว่าเป็นทุกข์ไม่เป็นสุขดังที่ยกตัวอย่างมาแสดง

ที่ยกเรื่องทุกข์ของคน ๓ ประเภทขึ้นมาชี้แจงนี้ ไม่ใช่เรื่องอะไรหรอก เพราะเรื่องนิทานที่จะเล่านี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระราชามหากษัตริย์อันทวยราษฎร์ทั้งหลายยกย่องถึงขนาดขนานพระนามว่า สมมติเทพ คือ เป็นเทวดาโดยสมมติ ยังจะต้องทรงพิจารณาเรื่องราวของประชาราษฎร์ในปกครอง เรื่องมีว่า

ครั้งพุทธกาล คือสมัยที่พระพุทธเจ้ายังมีพระชนมายุอยู่ คราวนั้น

โกศลรัฐ ซึ่งมีพระนครชื่อว่าสาวัตถีเป็นเมืองหลวง พระเจ้าปเสนทิโกศลหรือที่คนทั้งหลายเรียกว่า พระเจ้าปัตเถวน เป็นกษัตริย์ปกครอง คราวหนึ่ง มีพวกโจรจำนวนมากซ่องสุมผู้คนอยู่ในดงใหญ่ห่างไกลจากพระนคร ต่อนาน ๆ จึงได้ยกพวกเข้าปล้นทรัพย์ชาวบ้านครั้งหนึ่ง ปล้นแล้วก็หนีเข้าไปหลบในดงนั้น ยากที่เจ้าหน้าที่จะติดตามเอาตัวมาลงโทษได้ ชาวบ้านทั้งหลายเดือดร้อนหนักเข้า ก็พากันร้องทุกข์ต่อพระเจ้าแผ่นดินขอให้ทรงเร่งรีบปราบปรามพวกโจรเหล่านี้

พระเจ้าปเสนทิโกศล ก็ทรงบังคับพวกเจ้าพนักงานอีกต่อหนึ่ง ให้พยายามติดตามจับพวกโจรมาลงโทษให้จงได้ และทรงคาดคั้นกำหนดโทษไว้อย่างเด็ดขาดว่า หากไม่ได้ตัวคนร้าย จักถือว่าเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ปราบปรามเหล่านั้นมีความผิด จะต้องได้รับพระราชอาญา

เจ้าพนักงานทั้งหลาย ต่างมีความเกรงกลัว เมื่อรับพระราชโองการแล้ว จึงต่างได้พยายามสืบเสาะ ที่จะปราบปรามและจับกุมพวกโจรเหล่านี้ต่อไป

อยู่มาคืนหนึ่ง พวกโจรได้คุมกันเข้าปล้นทรัพย์ชาวบ้านอีก พวกเจ้าหน้าที่รู้เรื่อง จึงตามติดเพื่อจับโจรในระยะใกล้ ๆ กัน แต่ว่าโจรเหล่านั้นฉลาดและชำนาญทางดีกว่า จึงหลบเข้าไปซ่อนเสียในดงทึบได้หมด สุดความสามารถที่เจ้าหน้าที่ทั้งปวงจะตามติดเข้าไปได้ จึงต้องคว้าน้ำเหลวอีกเช่นเคย

ก็ที่ปากทางจะเข้าดงนั้น เป็นสถานที่ว่างเปล่าปราศจากเจ้าของ มีชาย ๓ คน ซึ่งเป็นชาวเมืองสาวัตถีนั่นเอง ออกมาจับจองที่นั้นแล้ว

ทำไร่ ทำนา จนได้ผล ตอนที่พวกเจ้าพนักงานกลับจากติดตามโจร เป็นเวลาเช้า ชาย ๓ คนนั้นกำลังช่วยกันไถนา เพื่อจะหว่านข้าว

พอเจ้าหน้าที่ทั้งหลายเห็นชาย ๓ คนนั้นเข้า ก็ซุบซิบปรึกษากันว่า "ถ้าพวกเรากลับเข้าเมืองคราวนี้โดยไม่ได้คนร้ายไปด้วย พวกชาวเมืองก็จะดูหมิ่นว่าไม่สามารถ ทั้งพระเจ้าปเสนทิโกศลก็จะไม่พอพระทัย เพราะได้ทรงกำชับเป็นเด็ดขาดแล้วว่า ต้องพยายามจับโจรพวกนี้ให้จงได้ เราทั้งหลายก็พยายามอย่างที่สุดแล้ว แต่ก็ไม่สำเร็จสักครั้งเดียว

เอาเถิดพวกเรา คราวนี้จับเจ้า ๓ คนซึ่งกำลังไถนาอยู่นี่ดีกว่า หาเรื่องใส่มันว่าเป็นพวกโจร เรื่องนี้ยังไง ๆ ก็ไม่มีผู้ใดได้รู้ได้เห็น เราจับไปแล้วปรักปรำว่ามันเป็นโจร คนอื่นก็ต้องเข้าใจตามไปด้วย และเมื่อได้ตัวไปอย่างนี้ คนคงจะหายดูถูกเรื่องพวกเรา ไร้ความสามารถเป็นแน่" พวกเจ้าหน้าที่ปรึกษาเห็นชอบกัน ดังนี้แล้ว มิได้เกรงกลัวหรือละอายต่อบาปกรรม ต่างกรูกันเข้าไปคุกคามชาย ๓ คนซึ่งกำลังไถนาอยู่นั้นว่า "ชะช้า เจ้าพวกนี้ เวลากลางวันซิทำเป็นคนทำมาหากิน แต่เวลากลางคืนเที่ยวออกปล้นชาวบ้าน"

แล้วจึงรุมกันทุบตีผูกมัดจำจองชาย ๓ คนนั้น ด้วยเครื่องพันธนาการ คุมตัวเข้ามาในเมือง ประกาศแก่คนทั้งหลายว่าจับตัวโจรได้แล้วต่อนั้น จึงเข้าเฝ้าพระเจ้าปเสนทิโกศล ทูลท้าวเธอด้วยคำเท็จว่า ตามจับได้ตัวพวกโจรจากในดงได้มา ๓ คน

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสดับเข้าพระทัยว่าเป็นความจริง จึงรับสั่งให้นำคนทั้ง ๓ ไปคุมขังไว้ก่อนเพื่อจะได้ประหารชีวิตต่อไป

เรื่องการหาความดีใส่ตัวเองโดยใส่ร้ายผู้อื่นนั้น มิใช่ว่าเพิ่งจะมีแต่เดี๋ยวนี้ แม้แต่ครั้งอดีตกาลก็มีตัวอย่างมาแล้วฉะนี้

* * *

ยามเย็นใกล้ค่ำ ขณะที่พระเจ้าปเสนทิโกศล ประทับอยู่ในพระราชนิเวศน์ ทรงสดับเสียงร้องไห้โอดครวญของหญิงผู้หนึ่ง ดังอยู่นอกกำแพงพระราชวังของพระองค์ ทรงสงสัยว่าหญิงนั้น จะมีทุกข์ร้อนประการใด จึงรับสั่งให้ราชบุรุษขออกไปถาม เพื่อทรงทราบว่าหญิงผู้นี้ร้องไห้ด้วยเหตุใด

ชั่วครู่ ราชบุรุษก็กลับมาเฝ้า กราบทูลว่า "ขอเดชะ หญิงผู้นั้นร้องไห้เพราะต้องการเครื่องปกปิดกาย พระพุทธเจ้าข้า"

ท้าวเธอทรงสดับ ก็รับสั่งให้เจ้าหน้าที่นำผ้านุ่งไปพระราชทาน แต่ว่าไม่ช้าเจ้าหน้าที่ผู้นั้นก็กลับมาเฝ้าและกราบทูลว่า "ขอเดชะ ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระพุทธเจ้านำผ้าที่พระราชทานไปให้แก่สตรีนั้นแล้ว นางไม่ปรารถนา กลับตอบว่าผ้านุ่งสำหรับปิดกายนั้นนางมีแล้ว นางต้องการเครื่องปกปิดกายอย่างอื่น พระพุทธเจ้าข้า"

พระราชาปเสนทิโกศล ทรงสงสัยใคร่จะทราบความโดยละเอียด จึงรับสั่งให้ไปนำหญิงนั้นมาเฝ้าเพื่อทรงซักถาม

ครั้นเมื่อหญิงนั้นเข้ามาถวายบังคมแล้วหมอบอยู่ จึงตรัสถามว่า "เจ้ามาร้องไห้ใคร่ได้เครื่องปกปิดกาย ข้าจึงให้เขาเอาผ้านุ่งไปให้ แต่เจ้ากลับไม่รับ ข้าจึงสงสัยว่าเจ้าปรารถนาสิ่งใดไว้ปิดร่างเจ้า"

หญิงผู้นั้นจึงกราบทูลต่อท้าวเธอว่า "ขอเดชะ ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ คำโบราณท่านสอนไว้ดังที่หม่อมฉันจะกราบทูลถวายต่อไป

พระพุทธเจ้าข้า ความที่หม่อมฉันจำได้นั้นมีปรากฏว่า

นคฺคา นที อโนทกา

"แม่น้ำอันหาน้ำไม่ได้ คือไม่มีน้ำที่ไหลขึ้นและไหลลงเช่นนี้ย่อมถือว่าเป็นแม่น้ำเปล่า ปราศจากน้ำ"

นคฺคํ รฏฺฐํ อราชิกํ

"แว่นแคว้น คือ เมืองที่เปล่าปราศจากขัตติยราชปกครองเป็นประมุขเช่นนี้ ย่อมชื่อว่าเมืองร้าง เปล่าปราศจากพระราชาธิบดี"

อิตฺถีปิ วิธวา นคฺคา ยสฺสาปิ ทสภาตโร

"หญิงใด ถึงจะมีพี่ชายตั้ง ๑๐ คน แต่ว่าถ้าเป็นหญิงหม้ายเสียแล้ว ก็ชื่อว่าเป็นหญิงเปลือยเปล่า"

พระพุทธเจ้าข้า หม่อมฉันจดจำคำคติโบราณสั่งสอนไว้แม่นยำฉะนี้

บัดนี้ หม่อมฉันเป็นหญิงเปลือยด้วยไร้คู่ จึงคร่ำครวญมาเฝ้าเพื่อพระบารมีปกเกล้าได้ทรงพระราชทานเครื่องปกปิด อย่าให้หม่อมฉันต้องเปลือยเปล่าต่อไปอีก ดังที่โบราณบัณฑิตติเตียนไว้เลยพระพุทธเจ้าข้า"

พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงพอพระทัยในคำกล่าวอันฉลาดของหญิงนั้น จึงรับสั่งกะนางว่า

"เออ ข้าพอใจตามที่เจ้ากล่าวอ้าง เมื่อเจ้าไม่ประสงค์เป็นหญิงเปลือย เพราะปราศจากคู่อยากจะได้ผัว ข้าก็ช่วยหาให้ เจ้าปรารถนา

จะได้ชายเช่นไรเล่า ? นางผู้ฉลาด"

"ขอเดชะ ข้าแต่สมมติเทพ อันสามีนั้นหม่อมฉันมีแล้ว แต่บัดนี้ต้องหาว่าเป็นนักโทษ เพราะเจ้าหน้าที่จับกุมตัวมาเมื่อเช้า หม่อมฉันมิปรารถนาชายอื่นเป็นสามีอีกพระพุทธเจ้าข้า"

ตรัสซักนางว่า "อันชาย ๓ คนที่จับมานี้เป็นอะไรกับเจ้า"

ทูลตอบว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ชายทั้ง ๓ คนนี้ ผู้หนึ่งเป็นสามีของหม่อมฉัน อีกผู้หนึ่งเป็นพี่ชายร่วมบิดามารดาเดียวกัน ส่วนชายที่ยังเยาว์วัยนั้นเป็นบุตรชายพระพุทธเจ้าข้า"

รับสั่งว่า "นั่งตัวดี เอาเถิดชาย ๓ คนที่ต้องโทษนี้ข้ายอมให้เจ้าเลือกเอาคนหนึ่ง โดยจะยกโทษให้แก่มัน เจ้าจะเลือกเอาผัวหรือลูกหรือพี่ก็ได้ ตามแต่ใจเจ้า ข้าอนุญาตให้ตามพอใจ"

หญิงนั้นบังคมท้าวเธออีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงทูลว่า "ขอเดชะ เป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้า หม่อมฉันขอเลือกเอาพี่ชาย พระพุทธเจ้าข้า สามีนั้นไม่ยากเลยที่หม่อมฉันจะหาใหม่ หากแต่งตัวผัดหน้าทาแป้งให้สดใส ก็คร้านที่ผู้ชายจะรุมตอม เพราะบุรุษในนครมีมากมายสุดจักเลือก

ส่วนบุตรเล่า พระพุทธเจ้าข้า เรื่องนี้ก็มิลำบากจะมียากอะไรในเมื่อหม่อมฉันยังมีสามีได้ เก็บผักใส่ชายพกเสียอีกยังยากกว่า

แต่ว่าพี่ชายนั้นหม่อมฉันปรารถนา เพราะสุดปัญญาที่จักมีอีกได้แล้ว โดยบิดามารดาของหม่อมฉันล่วงลับจนหมดสิ้น จะหาใครในธรณินทร์มาเป็นพี่ร่วมอุทรร่วมมารดาเดียวกันอีกไม่ได้เลย

ด้วยเหตุนี้ ในคนโทษทั้ง ๓ ซึ่งทรงพระกรุณาให้หม่อมฉันเลือกเอาคนหนึ่งเพื่อให้พ้นโทษไป หม่อมฉันขอเลือกเอาพี่ชาย ขอได้โปรดพระราชทานตามที่กราบทูลถวายด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า"

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสดับ พอพระทัยในโวหารอันฉลาดของหญิงนั้นจึงทรงพระสรวล และตบพระหัตถ์สนั่นลั่น รับสั่งกะนางว่า

"เอาเถิด เจ้าฉลาดพูด ข้าเลื่อมใส ข้าจะยกโทษให้แก่พี่เจ้าคนเดียว เดี๋ยวเจ้าก็จะเลี้ยวแล่นขอลูกกะผัวอีก ขี้เกียจฟังเจ้าพรรณนา ข้ายอมยกให้หมดทั้ง ๓ คน เพราะต้องการบูชาน้ำใจเจ้าซึ่งซื่อสัตย์รักพี่รักน้องสมกับที่ร่วมท้องเดียวกันมา"

รับสั่งจบทรงบังคับราชบุรุษให้ไปปล่อยตัวคนทั้ง ๓ ซึ่งคุมขังไว้ให้พ้นโทษเป็นอิสระไป

เป็นอันว่า ชายทั้ง ๓ ได้รอดภัยพ้นอันตราย เพราะอาศัยสตรีผู้ฉลาดนั้นเพียงคนเดียว

เรื่องนี้ ถอดความมาจากอุจจังกชาดก เอกนิบาต มัชฌิมปัณณาสก์ สิ้นสุดเนื้อเรื่องแต่เพียงเท่านี้

พิมพ์ที่ ร.พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย ถนนพระสุเมรุ หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๙/๑๐/๒๕๑๒

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย

ถนนพระสุเมรุ หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร โทร. 817790

นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๕๑๒